

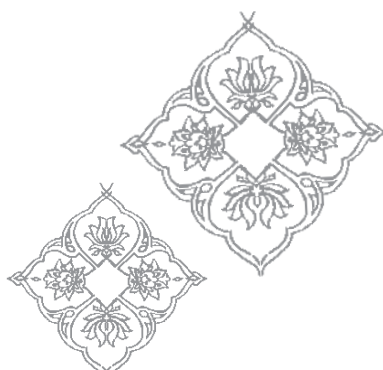
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

راهنمای معلم

فارسی

پایه هفتم

دوره اول متوسطه

دانلود سوالات آزمون

راهنمای کامل آزمون

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	راهنمای معلم فارسی پایه هفتم دوره اول متوسطه - ۷۵
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	فریدون اکبری نیلدره، حسین قاسم پورمقدم، معصومه نجفی بازکی، علیرضا چنگیزی و زهرا سلطانی مطلق (اعضای گروه تألیف)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - سمیه قنبری (صفحه آرا) - سیده فاطمه محسنی، سیده فاطمه طباطبایی، علی نجمی، سیف‌الله بیگ محمد دلیوند، فریبا سیر، سیده‌شویا شیخ‌الاسلامی، احمدرضا امینی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وب‌گاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ دوم ۱۳۹۶

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۰-۲۲۷۹-۵-۹۶۴-۹۷۸-۰ ISBN 978-964-05-2279-0

فهرست مطالب

سخنی با دبیران گرامی

بخش اول: کلیات

مقدمه	۱
فلسفه وجودی، ماهیت و ساختار مادهٔ درسی	۲
نیازها و ضرورت‌های طراحی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی	۲
رویکردهای حاکم بر برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه	۴
اصول حاکم بر راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه	۷
ارتباط این برنامه با برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی ابتدایی	۱۳
اهداف راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه	۱۴
ساختار کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه	۲۱
مفاهیم و موضوعات زبانی و ادبی مورد توجه در برنامه درسی اول متوسطه	۴۲
روش‌های آموزش و اصول یاددهی - یادگیری در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه	۴۷
روش‌های خواندن	۵۱
عوامل مورد توجه در یادگیری	۵۹
الگوی تدریس چیست؟	۶۰
الگوی پیش سازمان‌دهنده	۶۱
الگوی حل مسئله	۶۳
مهارت ارزشیابی	۶۵
ارزشیابی پیشرفت تحصیلی	۶۹

بخش دوم : بررسی درس‌ها

ستایش	۷۷
فصل اول : زیبایی آفرینش	۷۹
درس ۱ : زنگ آفرینش	۷۹
حکایت : اندرز پدر	۸۳
درس ۲ : چشمه معرفت	۸۴
روان خوانی : کژال	۸۶

فصل دوم : شکفتن	۸۹
درس ۳ : نسل آینده‌ساز	۸۹
شعرخوانی : توفیق ادب	۹۹
درس ۴ : با بهاری که می‌رسد از راه	۱۰۰

فصل آزاد : ادبیات بومی (۱)	۱۰۱
درس ۵ : درس آزاد	۱۰۱

فصل سوم : سبک زندگی	۱۰۴
درس ۶ : قلب کوچکم را به چه کسی بدهم؟	۱۰۴
درس ۷ : علم زندگانی	۱۱۲
حکایت : دعای مادر	۱۱۶
درس ۸ : زندگی همین لحظه‌هاست	۱۱۸
روان خوانی : سفرنامه اصفهان	۱۲۰

فصل چهارم : نام‌ها و یادها	۱۲۲
درس ۹ : نصیحت امام (ره)، شوق خواندن	۱۲۲

درس ۱۰: کلاس ادبیات، مرواریدی در صدف، زندگی حسابی و فرزند انقلاب ۱۲۶

شعرخوانی: گِل و گُل ۱۳۳

درس ۱۱: عهد و پیمان، عشق به مردم، رفتار بهشتی و گرمای محبت ۱۳۴

فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی ۱۳۹

درس ۱۲: خدمات متقابل اسلام و ایران ۱۳۹

شعرخوانی: رستگاری ۱۴۳

درس ۱۳: اُسوة نیکو ۱۴۴

حکایت: چراغ ۱۴۵

درس ۱۴: امام خمینی (ره) ۱۴۶

روان خوانی: مرخصی ۱۴۸

فصل آزاد: ادبیات بومی (۲) ۱۵۱

درس ۱۵: درس آزاد ۱۵۱

روان خوانی: چرا زبان فارسی را دوست دارم؟ ۱۵۲

فصل ششم: ادبیات جهان ۱۵۶

درس ۱۶: آدم آهنی و شاپرک ۱۵۶

درس ۱۷: ما می توانیم ۱۶۲

روان خوانی: پیر دانا ۱۶۳

نیایش ۱۶۴

فهرست کتاب‌های متناسب ۱۶۵

فهرست منابع ۱۶۷

سخنی با دبیران گرامی

سپاس و ستایش خداوند پاک و مهربان را که به ما زمان و امان داد تا بتوانیم در پرتو انوار رحمانی، این کار را در جهت اهداف فرهنگی - تربیتی نظام آموزش و پرورش و با تأکید بر نقش تربیتی و هدایتی معلم و ارتقای خودباوری به پیش ببریم.

با عنایت به اصول حاکم بر جهت گیری ها و خط مشی های دفتر و توجّه به هویت اسلامی - ایرانی و یادگیری پایدار و بهره گیری از همکاری و مشارکت، همراهی معلمان ارجمند دوره اول متوسطه، پشوانه ای بود تا این کار نو آیین با پیکره ای تازه و ساختاری سخته و سنجیده به سامان برسد. برای اولین بار گروه زبان و ادب فارسی، تألیف کتاب فارسی دوره اول متوسطه را بدین سان در گستره ای به پهنای ایران اسلامی عزیز آغاز نمود.

فارسی اول متوسطه (هفتم)، با ساختار جدید (که شامل مهارت های خواندن و مهارت های نوشتن است)، از دید پیوستاری و برنامه ریزی تألیف کتاب های فارسی، دنباله همان زنجیره ای است که از پایه اول ابتدایی پدیدار گشت و پس از پیمودن فراز و فرودها و کسب تجربه ها، اکنون این چنین، رخ نمایان کرده است.

بنیاد علمی و نظری مهارت های «خواندن» و «نوشتن» بر پایه مطالعات و پژوهش های زبان شناسی و هنجارهای زبان آموزی روشمند، استوار است. دیگر اینکه با استقلال یافتن «مهارت های نوشتن» مجال رویش دوباره درس انشا فراهم می شود و در پی آن فضای آفرینش و خلاقیت نیز در پهنه آموزش های مدرسی ما درخشان تر می گردد و به پرورش ذوق و بالندگی استعدادها و تقویت تخیل می انجامد. افزون بر این آموزش املا و انشا نیز به شیوه های علمی و جهت یافته صورت می گیرد.

کتاب راهنمای معلم، برای جهت دادن و همسو کردن ذهنیت دبیران ارجمند این درس با رویکردها و اهداف آموزشی - تربیتی، سامان یافته است. قصد ما در این کتاب فراهم کردن گنجینه ای از دانش نبوده است، بلکه خواستیم برای هر موضوع، دریچه ای به روی ذهن ها بگشاییم و تلنگری در روش ها ایجاد کنیم و باقی را به همت بلند شما همکاران عزیز بسپاریم. به همین روی، برخی درس ها را فراخ تر و برخی دیگر را به اشارت، مورد چندو چون قرار داده ایم؛ پس کتاب راهنمای معلم، آغاز راهی است که بویه ها

و باریک‌اندیشی‌ها و تلاش‌های پیگیر آموزشی شما آن را به فرجام درست و هنجارمند می‌رساند.

با این همه، درنگ در زمینه‌های زیر ضروری است:

۱- همه عناصر محتوایی کتاب، بر پایه اصول علم برنامه‌ریزی، به صورت یکپارچه و درهم تنیده سازماندهی شده است. از این رو، آموزش این کتاب باید تنها به یک دبیر واگذار شود و برنامه‌ریزان محترم آموزشی مدارس نیز در اجرا باید به این اصل پایبند باشند و از تفکیک ساعات و مواد درسی (فارسی، املا و انشا) و تقسیم آن میان چند دبیر، به ویژه دبیران غیرمتخصص جداً خودداری کنند.

۲- پیوستگی مهارت خواندن و نوشتن با کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی ایجاب می‌کند که معلمان گرامی از موضوع‌ها و مباحث مطرح شده در دوره پیشین کاملاً آگاه باشند.

۳- با توجه به اینکه رویکرد آموزشی کتاب، فعالیتی محور و مشارکتی است، توصیه می‌شود همکاران محترم با به کارگیری روش‌های پویا و جدید آموزشی مانند بحث گروهی، همیاری و قضاوت عملکرد و با ورود فعالانه دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری، کلاس را سرزنده و با طراوت نگه دارند تا آموزش و یادگیری، پویا، پایا، مانا و ژرف‌تر صورت گیرد.

۴- در تألیف کتاب به ویژه در بخش دانش‌های زبانی و ادبی، اصل را بر «تدریج» و سیر تکوینی مرحله‌ای نهاده‌ایم؛ بنابراین از گسترش مباحث و شرح غیرضروری که به انباشت دانش و خستگی و فرسایش ذهنی دانش‌آموزان می‌انجامد، باید پرهیز کرد. علاوه بر این مباحث نگارشی، دستوری و ادبی در سال‌های بعد، فربه‌تر و کامل‌تر بیان خواهد شد. بنابراین در آموزش باید اندازه نگاه داشت و به ساختار کتاب پایبند بود که «این به ظاهر نقص، تدریج‌آوری است».

۵- بنیاد علمی و نظری کتاب فارسی «مهارت‌های خواندن و نوشتن» بر «راهنمای برنامه» مصوب و مدون استوار است. مطالعه «راهنمای برنامه درسی فارسی دوره اول متوسطه» به شما دبیران عزیز، در شناخت علمی‌تر و روشمند و عمیق‌تر ساختار و محتوای کتاب و اهداف آموزشی آن یاری خواهد رساند. نظرات سازنده و ارزنده صاحبان فکر و فرهنگ و دبیران دلسوز و فرهیخته، راهگشا، راهنما و کمال بخش برنامه درسی و کتاب فارسی خواهد بود.

سخن آخر را به چندبیت از قصیدهٔ ناصر خسرو قبادیانی (ره) وامی‌گذاریم :

هر که جانِ خفته را از خوابِ جهل، آوا کند	خویشتن را گرچه دون است، ای پسر، والا کند
هر کسی کشِ خار نادانی به دل، درخست نیش	گر بکوشد زود خار خویش را خرما کند
علم چون گرماست، نادانی چو سرما از قیاس	هر که از سرما گریزد، قصد زی گرما کند
جز بدی نارد درختِ جهل، چیزی برگ و بار	برکنش زود از دلت، زان پیش کاو بالا کند
هر که جان بدکنش را سیرت نیکی دهد	زشت را نیکو کند، بل دیو را حورا کند
مایهٔ هر نیکی و اصل نکویی، راستی است	راستی هر جا که باشد نیکوی پیدا کند
راستی کن تا به دل چون چشم سر، بینا شوی	راستی در دل، تو را چشمی دگرانشا کند
از غم فردا هم امروز، ای پسر، بی غم شود	هر که در امروز روز، اندیشه از فردا کند

گروه زبان و ادبیات فارسی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

کلیات

مقدمه

برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه، از مهم‌ترین برنامه‌های درسی است که از یک سو با دوره ابتدایی و متوسطه و از سوی دیگر با سایر برنامه‌های درسی این دوره ارتباط معناداری دارد؛ به گونه‌ای که ذهن و زبان دانش‌آموز را نسبت به دنیای یاددهی - یادگیری علوم پویاتر و گویاتر می‌کند. برنامه درسی فارسی راهنمایی در سال ۱۳۷۲ با شکل و ساختاری کاملاً اجرایی آزمایشی، وارد چرخه آموزشی کشور شد. کتاب‌های فارسی موجود که بر مبنای «طرح تفصیلی فارسی دوره اول متوسطه» تهیه و سازماندهی شده بود، به نوبه خود تحول عظیمی را در حوزه آموزش زبان و ادبیات فارسی ایجاد کرد و با رویکردی کاملاً نوین در اختیار معلمان و دانش‌آموزان قرار گرفت. با توجه به اینکه به نسبت تحولات علمی، فرهنگی و اجتماعی، برنامه‌های درسی نیز جهت هماهنگی و هم‌پوشی با آنها دستخوش تغییرند، ضرورت داشت برنامه درسی فارسی پس از طی یک دهه تدریس کتاب‌های فارسی در مدارس، مورد تجدیدنظر و بازنگری قرار گیرند.

در ساختار دروس کتاب درسی، ادبیات در هیئت متن‌های درسی زیبا و رسا، اشعار، حکایات و داستان‌هایی از متون کلاسیک و نوین ایران و جهان، سامان پذیرفته است. مقوله‌های زبانی نیز در قالب آموزه‌های دستوری، نگارشی و املا تدوین یافته‌اند.

فلسفه وجودی، ماهیت و ساختار ماده درسی

زبان فارسی نماد و نماینده هویت ملی و فرهنگی ماست و ادبیات فارسی آینه فرهنگ و این واحدهای درسی اندیشه ایران اسلامی از گذشته تاکنون، در نتیجه آموزش ادبیات و زبان فارسی پل پیوند با هویت و فرهنگ اسلامی-ایرانی است. جز این، همه دروس نیازمند زبان و ادبیات فارسی هستند و آموزش، بدون آن امکان پذیر نیست. محتوای ادبیات فارسی نیز به تربیت معنوی، تلطیف روح و احساسات و انتقال فضایل الهی و انسانی کمک می کند.

در ساختار این ماده درسی دو قلمرو زبان و ادبیات در عین پیوستگی، جدا و مجزا از هم مطرح شده اند.

کارکرد زبان، ایجاد پیوند و رساندن پیام است. در نتیجه زبان قبل از هر چیز یک پدیده اجتماعی است که در هیئتی سامانمند، پویا و زنده رسالت انتقال مفاهیم را به عهده دارد. به دیگر زبان می توان گفت: زبان هر قوم روح آنان و روح آنان زبانشان است. ادبیات نیز نوعی زبان است؛ اما زبان برتر که به انتقال هنرمندانه اندیشه و فرهنگ می پردازد. در تحلیلی کوتاه می توان گفت: «رسالت زبان، چه گفتن و رسالت ادبیات، چگونه گفتن است». در زبان اصل بر پیام رسانی است؛ پس تلاش بر سادگی، رسایی و کوتاهی واژگان است؛ اما در ادبیات، بیان احساس، عاطفه و خیال و در یک کلام، زیبا سخن گفتن هدف است.

به همین روی زبان و ادبیات پیوندی ناگسستنی دارند. زبان ابزاری است در خدمت ادبیات و ادبیات جریانی است در خدمت زبان و بارورکننده آن. پویایی زبان، زایش واژگان و ترکیب های نو، ره آورد ذهن خلاق و خیال پرداز ادبیات است. با این توضیحات دو مقوله زبان و ادبیات از نظر گاه منطق آموزشی یکسان نیستند. زبان را با نگرشی منطقی، علمی و خردباورانه باید بررسی و تدریس کرد و ادبیات را با نگرشی هنری و ذوقی. در درس زبان، تعلیم صورت می گیرد ولی ادبیات برانگیزش و تلطیف عواطف و بالایش درون استوار است.

نیازها و ضرورت های طراحی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی

۱- تغییر در سیاست ها و نگرش های آموزشی و برنامه ریزی: نظام آموزشی باید دانش آموزان را به خودباوری و خودشکوفایی برساند. باید دانش آموز توانمندی های خود را کشف و استخراج کند تا در آینده در مشکلات پیش رو، بتواند موفق شود. از این گذشته، ظرفیت های علمی و توانایی های

منطقه‌ای معمولاً در نظام آموزشی ما فرصت، جایگاه و امکان بروز نمی‌یابند. معرفی زبان، فرهنگ و ادبیات مناطق به طور دقیق و سنجیده، به دلیل ظرفیت اندک کتاب درسی تاکنون مجال طرح نیافته است. در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به این موضوع به خوبی توجه شده است و درس‌های آزاد، مجال و فرصتی ساخته‌اند تا دانش‌آموزان بتوانند ناگفته‌های کتاب درسی را که دوست داشتند، در کتاب درسی بیابند و خود با هدایت معلم تهیه و تولید کنند. این دیدگاه آموزشی باید در کتاب‌های فارسی متوسطه استمرار یابد و کتاب‌ها آینه‌ای باشند که دانش‌آموزان خود را در آن بیابند. توجه به فرهنگ بومی و قومی ایران و تأمل و درنگ دانش‌آموزان در زبان و ادبیات منطقه‌ای خود از دستاوردهای این دیدگاه نوین خواهد بود.

۲- تغییر رویکردهای آموزشی زبان فارسی در ابتدایی و لزوم تداوم آنها در دوره متوسطه: در برنامه جدید آموزش زبان فارسی، محتوای دروس، فعالیت‌ها و تمرین‌ها، حتی نحوه مدیریت کلاس و درس مبتنی بر همیاری، مشارکت و فعال بودن دانش‌آموزان است. در تمرین‌هایی چون «کار گروهی» این مهم انجام می‌گیرد حتی چینش کلاس‌ها متناسب با این رویکرد است. به طور طبیعی انتظار می‌رود در امتداد و استمرار برنامه آموزش زبان فارسی دوره ابتدایی، این مهم در دوره اول متوسطه نیز تحقق یابد.

با توجه به اینکه در گذشته تکیه اصلی آموزش زبان فارسی در دوره ابتدایی، بر مهارت‌های خواننداری و نوشتاری بوده و دو مهارت شنیداری و گفتاری به فراموشی سپرده شده بود، سعی خواهد شد این دو مهارت مهم که لازمه تقویت مهارت خواننداری و نوشتاری هستند، در برنامه جدید، جایگاهی ویژه و روشن داشته باشند. لذا لازم است در امتداد و استمرار دوره ابتدایی، در دوره متوسطه نیز به این مهارت پرداخته شود. تقویت دو مهارت اساسی تفکر و نقد نیز جزء برنامه فارسی متوسطه است.

۳- ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی و پژوهش: در برنامه جدید زبان‌آموزی ابتدایی به کتاب‌خوانی توجه ویژه شده است و یک ساعت از برنامه هفتگی آموزش فارسی به کتاب‌خوانی اختصاص یافته است. در پایان هر کتاب، کتاب‌های مناسب معرفی شده است که معلم متناسب با ۱۷ درس، ۱۷ جلد از آنها را در کلاس می‌خواند و بقیه در فرصت‌های دیگر توسط دانش‌آموز خوانده می‌شوند. این نیاز باید در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه نیز برآورده شود و فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش در متن برنامه دیده شود.

رویکردهای حاکم بر برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه

رویکرد عبارت است از جهت گیری اساسی نسبت به یاددهی و یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه ریزی درسی. بر این اساس با در نظر گرفتن رویکرد عام حاکم بر برنامه های درسی ایران، یعنی رویکرد فرهنگی-تربیتی و رویکرد خاص حاکم بر آموزش زبان فارسی، یعنی رویکرد ترکیبی، در آموزش زبان فارسی رویکردهای متنوع و گوناگونی از قبیل رویکرد کلی، رویکرد تحلیلی، رویکرد تلفیقی، رویکرد تجربه زبانی، رویکرد زبان شناختی و ... وجود دارد. در این برنامه، شورای برنامه ریزی پس از بحث و گفت وگوهای فراوان و مشاوره با متخصصان، روان شناسان زبان، زبان شناسی، روان شناسی یادگیری و برنامه ریزی درسی، رویکردهای دیگری را نیز برای هر کدام از بخش های برنامه آموزش زبان فارسی انتخاب کرده است.

در برنامه درسی فارسی اول متوسطه رویکردها به دو دسته تقسیم می شوند :

۱- رویکردهای عام

۲- رویکردهای ویژه

۱- رویکردهای عام : رویکردهای عام، به رویکردهایی اطلاق می شود که دایره شمول آنها به دیگر دروس نیز می رسد. در برنامه درسی فارسی اول متوسطه این رویکردها عبارت اند از :

رویکرد پیکره ای (کلی) : بر اساس بنیاد روان شناختی این رویکرد (روان شناسی گشتالت) انسان هنگام برخورد با امور و پدیده ها ابتدا به پیکره یا کل آنها توجه می کند و پس از آن به اجزای سازنده کل می پردازد. به همین جهت در برنامه های درسی و مراحل یاددهی-یادگیری نیز باید نخست اشکال و صورت های کل را به دانش آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده، اجزای آن را معرفی کنیم، مثلاً به جای آنکه دانش آموز شعری را بیت بیت حفظ کند، باید کل شعر را چند بار بخواند و پس از دریافت مفهوم و پیام کلی آن، شعر مورد نظر را حفظ نماید و آن را از منظرهای مختلف زبان ادبی و معنایی بررسی و تحلیل کند.

رویکرد فعالیت محوری : در این رویکرد به طبیعت فرد و نیازها و خواسته های او تأکید می شود. دانش آموز، زیربنای فرایند یادگیری است و در تمامی فعالیت های یاددهی - یادگیری شرکت می کند. با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت زبان و ادبیات فارسی، مهارتی است و از طریق این مهارت ها به جنبه های درونی و برونی فرد پرداخته می شود، در طراحی برنامه درسی فارسی اول متوسطه، به جنبه های مختلف دانش آموز دوره متوسطه باید توجه کافی شود و متناسب با آن عناصر محتوا و فعالیت های یادگیری سازماندهی گردد.

رویکرد تلفیقی : امروزه اکثر برنامه‌های درسی به نحوی طراحى و اجرا مى‌شوند که در روح آنها تلفیقی از رویکردها انعکاس یافته است. از آنجا که درس زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده است، سعی شده است راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری به نحوی تلفیق و ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، قدرت خلاقیت و ... تقویت شود. یکی از آثار با ارزش رویکرد تلفیقی تأکید بر آموزش مداوم است که این موضوع از طریق گسترش فرهنگ کتاب و کتاب‌خوانی در این برنامه قابل تحقق خواهد بود. این رویکرد در حوزه‌های زیر انعکاس خواهد داشت :

۱- تلفیق مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، گفتن، خواندن، مطالعه و پژوهش) و کتبی (رونویسی، املا، نگارش و انشا)

۲- تلفیق مهارت‌های ادبیات فارسی

۳- تلفیق اطلاعات و دانش‌های زبانی و ادبی

۴- تلفیق نظام زبانی (آوا، معنا، دستور زبان)

۵- تلفیق ارزش‌های (اخلاقی، اعتقادی، ملی، فرهنگی و ...)

۶- تلفیق زبان و ادبیات فارسی با سایر دروس

رویکردهای خاص (ویژه) : رویکردهای ویژه به رویکردهایی گفته می‌شود که فقط در حوزه این ماده درسی مطرح است و دایره شمول آن محدود به این برنامه است. براساس رویکردهای ویژه به موضوعات درسی مانند موضوع زبان و ادبیات فارسی و ساختار این رشته اهمیت داده می‌شود. مهارت‌های زبانی، فرایند تفکر، خلاقیت زبانی، متون ادبی، آرایه‌های ادبی، قالب‌های شعری، تاریخ ادبیات، نقد ادبی و ... ساختار رشته درسی زبان و ادبیات را تشکیل می‌دهند. برنامه درسی با جهت‌گیری خاص نسبت به این ساختار تلاش می‌کند، فرایند یاددهی و یادگیری را به دانش‌آموزان انتقال دهد. این رویکردها عبارت است از :

۱-۲- رویکرد ساختاری : در این رویکرد، زبان و ادبیات، نظامی از عناصر و مؤلفه‌های مرتبط به هم است که برای رمزگردانی معانی به کار می‌رود. هدف از یاددهی و یادگیری، تسلط پیدا کردن بر عناصر این نظام است که معمولاً در حوزه‌های آواشناسی، واحدهای دستوری و واژگانی قرار می‌گیرد. براساس این دیدگاه و رویکرد، برنامه زبان و ادبیات باید به گونه‌ای باشد که در نهایت دانش‌آموز به بررسی ساختارهای تشکیل دهنده زبانی و ادبی آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت و معرفت به آنها به معانی موجود در زبان و ادبیات پی‌برد. در قلمرو آموزش دانش‌های زبانی به ویژه دستور زبان، می‌توان از این رویکرد بهره گرفت.

رویکرد کاربردی / گشتاری: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله و ابزاری برای شناخت، بیان معانی مختلف و تحول در کاربرد آن است و به جای توجه ویژه به ساختار و عناصر زبانی (روساخت)، به بعد کاربردی و معنایی و شناختی (ژرف ساخت) زبان و ادبیات تأکید می‌شود و از عناصر زبان و ادبیات فقط در حدی سود جسته می‌شود که معنا و کاربرد زبان تسهیل یابد و محتوای برنامه بر اساس معنا و گشتار (تبدیل ژرف ساخت به روساخت) سازماندهی گردد. مثلاً برای آموزش خواندن، درک مطلب، انشا و املا این رویکرد کارایی و نقش بهتری دارد.

رویکرد ارتباطی: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله‌ای برای فهم و روابط متقابل افراد و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌شود. به جای توانش زبانی و ادبی به توانش ارتباطی اهمیت داده می‌شود. به درک مطلب بیشتر از تولید زبان و ادبیات تأکید می‌شود و در نتیجه امکان تماس دانش‌آموز با زبان و ادبیات واقعی بیشتر می‌شود و تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این دیدگاه و رویکرد این است که آموزه‌ها و رهیافت‌های آن به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری را در بر می‌گیرد و هم رویکرد کاربردی / گشتاری را. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی (تلفیق درون برنامه‌ای) در حوزه زبان و ادبیات تلقی کرد که در این صورت از این طریق می‌توان بسیاری از نیازهای موضوع درسی، دانش‌آموز و جامعه را تحت پوشش قرار داد.

اصول حاکم بر راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه

اصل، به مجموعه بایدها و نبایدهایی گفته می‌شود که لازم است در کلیه مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی مورد توجه قرار بگیرد و همه عناصر سازه‌ای برنامه، بر بنیاد آن استوار باشند. هر یک از اصول، همراه راهکارهای ویژه، تبیین شده‌اند تا مصادیق و حوزه‌های کاربست هر یک برای کاربران این برنامه به روشی مناسب بازگو شده باشد.

اصل ۱- در کلیه عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی آموزش زبان فارسی باید مبانی فرهنگی و آموزه‌های تربیتی حاکم باشد.

راهکارها

- تدوین و سازمان‌دهی برنامه درسی براساس رویکرد فرهنگی – تربیتی
- پیش‌بینی و انتخاب مفاهیم مرتبط با اصل فرهنگی – تربیتی
- در نظر گرفتن فصل‌هایی مناسب برای تحقق رویکرد فرهنگی – تربیتی در محتوا
- طراحی فعالیت‌های مناسب برای تحقق این اصل در محتوا

اصل ۲- در برنامه فارسی دوره اول متوسطه اصل بر جنبه‌های کاربردی و مهارتی زبان و ادبیات باشد.

راهکارها

- تدوین کتاب براساس روش فعالیت محوری
- تولید کتاب فارسی با توجه به مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان و ادبیات فارسی
- در نظر گرفتن تمرین‌ها و فعالیت‌های مشابه عملی و کاربردی در کتاب راهنمای معلم
- در نظر گرفتن فعالیت‌های تکمیلی در کتاب روش تدریس

اصل ۳- زبان و بیان کتاب‌های فارسی و مواد کمک آموزشی آن ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان دانش‌آموزان باشد.

راهکارها

- بهره‌گیری از زبان مناسب نوجوان در نوشتن متن‌ها
- استفاده از اصول و مبانی ساده‌نویسی در نوشتن متن‌ها
- تهیه متن‌های ساده ادبی از گذشته و امروز

اصل ۴- به گسترش حوزه‌های زبان فارسی (آواشناسی، معناشناسی و دستور) توجه کافی شود.

راهکارها

- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه آواشناسی (آواشناسی مقدماتی)
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه معناشناسی
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه دستور

اصل ۵- سیر آموزش زبان و ادبیات فارسی از ساده به تکامل یافته و از زبان طبیعی به زبان معیار باشد.

راهکارها

- تسلسل منطقی و تداوم محتوا به تناسب پایه‌ها از زبان به ادبیات
 - حرکت از زبان امروزی و طبیعی به زبان تاریخی و کهن
 - ادامه منطقی مباحث زبانی، ادبی، نگارشی و املائی دوره ابتدایی
 - آموزش نکته‌های زبانی، دستوری، املائی، نگارشی و ادبی براساس بسامد، تکرار و ضرورت
- اصل ۶-** در برنامه به تازه‌ترین یافته‌ها و نظریه‌های حوزه زبان شناسی و ادبیات نوجوانان

توجه شود.

راهکارها

- توجه به تمامی مهارت‌های زبانی در کتاب
 - رعایت رویکردهای نوین در تمامی مراحل انتخاب و سازمان‌دهی محتوا
 - بهره‌گیری از اصول یادگیری نظریه‌های شناختی، فراشناختی و تفکر خلاق
 - ترجیح بُعد توصیفی دستور زبان بر بُعد تجویزی
 - مطالعات راهبردی و تطبیقی در جهت یافتن مناسب‌ترین نظریات در حوزه زبان و ادبیات
- اصل ۷-** به انواع خط‌های (خوانداری و نوشتاری و هنری) توجه کافی شود.

راهکارها

- استفاده از انواع خطوط رایج، هنری (سنتی و جدید)
 - ادامه روند بهینه‌سازی و خوانانویسی
 - ایجاد زمینه‌های عملی و لازم جهت زیباسازی خط
- اصل ۸-** رسم الخط براساس آخرین مصوبات شیوه‌نامه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی

آموزشی باشد.

راهکارها

- نظارت گروه ویرایش بر رسم الخط
 - هماهنگ شدن رسم الخط کتاب‌های فارسی
 - هماهنگ شدن سایر کتاب‌های درسی، مجلات رشد و کتاب‌های کمک آموزشی با شیوه‌نامه مصوب سازمان و فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- اصل ۹-** برنامه باید زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در نوجوانان باشد.

راهکارها

- آشنا کردن دانش‌آموز با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی
 - گسترش و پراکندگی نمونه‌های اساسی مهارت‌های زندگی در سراسر کتاب
 - بهره‌گیری از متون زبانی و ادبی در جهت پرورش و تقویت مهارت‌های زندگی
 - بهره‌گیری از ادبیات کهن برای بهتر زیستن در امروز و آینده
- اصل ۱۰-** برنامه باید زمینه‌ساز تقویت روحیه مطالعه و کتاب‌خوانی باشد.

راهکارها

- پیش‌بینی بخش کتاب‌خوانی
 - طرح مباحث شیوه‌های مطالعه مطلوب
 - پیش‌بینی ساعت مطالعه و کتاب‌خوانی
 - تجهیز کتابخانه مدارس متناسب با اهداف برنامه
 - جذب و جلب مشارکت نهادهای فرهنگی برای تحقق اهداف مطالعه و کتاب‌خوانی
- اصل ۱۱-** آموزش نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی به شکل غیرمستقیم باشد.

راهکارها

- آموزش مفاهیم و نکات از طریق روش‌های فعال
 - انتخاب قالب قصه، افسانه، داستان و شعر برای آموزش
 - بهره‌گیری از فیلم، نوار صوتی، CD و سایر فناوری‌های آموزشی
 - استفاده از ابزار کمک آموزشی مثل مجله، روزنامه، کتاب کمک درسی و ...
 - بهره‌گیری از بازدیدهای علمی و تفریحی
- اصل ۱۲-** برنامه باید زمینه‌ساز تقویت و پرورش خلاقیت، ذوق ادبی و روحیه پژوهشگری

نوجوان باشد.

راهکارها

- پیش‌بینی محتوا براساس الگوهای خلاق و فعال
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی در کتاب به منظور تقویت قوه خلاقیت و ذوق هنری
 - طراحی تمرین‌هایی برای تقویت روح جست‌وجوگری، کشف و حل مسئله
 - پیش‌بینی و طراحی مواد آموزشی، کمک آموزشی و فناوری آموزشی با جهت‌گیری اصل یادشده
 - بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنری و ادبی با تأکید بر جنبه‌های زیباشناسی، حسی و عاطفی
 - استفاده از شعرخوانی، قصه‌خوانی، قصه‌گویی، نقالی، قصه‌سازی، نمایش خلاق
 - بهره‌گیری از شیوه‌های خلاق نوشتن و سرودن
- اصل ۱۳-** برنامه باید زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوانان باشد.

راهکارها

- طرح الگوهای متعالی دینی، ملی و جهانی
- مقاوم‌سازی نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی از طریق انتخاب متون و فعالیت‌های مناسب
- بهره‌گیری از امکانات تصویری که گویای اهداف تعیین شده باشد.
- توزیع مفاهیمی چون مشارکت و همیاری، آینده‌نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست‌یابی، همدردی با دیگران، کمک به هم‌نوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت‌پذیری و واقع‌بینی در محتوای برنامه

اصل ۱۴- به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه توجه شود.

راهکارها

- معرفی چهره‌های بزرگ زن و مرد در محتوای برنامه
 - بهره‌گیری از آثار چهره‌های بزرگ زن و مرد
 - توزیع متناسب تصاویر زن، مرد، دختر و پسر در تمام کتاب
 - بهره‌گیری از نویسندگان، شاعران و معلمان زن و مرد در تهیه برنامه
- اصل ۱۵-** به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی توجه کافی شود.

راهکارها

- استفاده از زبان فارسی معیار

- معرفی فرهنگ‌های بومی و منطقه‌ای با تکیه بر فرهنگ ملی
 - ارائه تمرین‌هایی برای آشناسازی دانش‌آموزان با زبان و ادبیات و فرهنگ منطقه‌ای و محلی
 - توجه به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی
- اصل ۱۶-** در برنامه به دانش‌های بشری در تعامل با زبان و ادبیات، توجه کافی شود.

راهکارها

- در نظر گرفتن مباحثی پیرامون دانش‌های بشری و دانشمندان مرتبط با دانش ادبی
 - ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌هایی در این زمینه
 - بهره‌گیری از فناوری آموزشی در جهت تقویت و تعمیق مفاهیم این اصل
 - بهره‌گیری از نمونه‌هایی که نشان دهنده تعامل دانش و ادبیات باشد
- اصل ۱۷-** به تقویت و تعمیق حافظه شنیداری و دیداری توجه کافی شود.

راهکارها

- بهره‌گیری از تمرین‌های مناسب مانند مقایسه، خاطره‌گویی، شعرخوانی و حفظ شعر مورد علاقه
 - تولید مواد کمک آموزشی مناسب
- اصل ۱۸-** برنامه باید زمینه‌ساز ابراز وجود و بیان احساس دانش‌آموزان باشد.

راهکارها

- پیش‌بینی درس‌هایی از زبان دانش‌آموز، برای طرح دیدگاه‌ها، عقاید و احساسات
 - پیش‌بینی فرصت‌هایی در کلاس، کتاب و راهنمای معلم
 - پیش‌بینی فعالیت‌هایی مانند بازی، نمایش، کارگروهی، روزنامه دیواری برای تحقق این هدف
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی برای نقد و اظهار نظر درباره فیلم و ...
- اصل ۱۹-** مواد برنامه باید با علایق، سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز همسویی داشته باشد.

راهکارها

- انتخاب متون و داستان‌های جذاب و پرکشش
- توجه کافی و لازم به دنیای نوجوان در کتاب درسی و مواد کمک آموزشی
- توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی نوجوان
- بهره‌گیری از الگوها، قهرمانان، اسطوره‌ها و شخصیت‌های محبوب نوجوان
- توجه به اصول روان‌شناسی نوجوان در تنظیم و سازماندهی محتوا

اصل ۲۰- مواد برنامه متنوع باشد.

راهکارها

- بهره‌گیری از تمرین‌های تنوع‌زبانی، نگارشی، املایی و ...
- گنجاندن بخش‌های کوتاه و متنوع در دروس
- فصل‌بندی کتاب برای تنوع‌بخشی به کتاب
- استفاده از تمامی امکانات فنی و هنری، فناوری آموزشی و کمک آموزشی
- ارائه فعالیت‌های گوناگون برای استفاده در کلاس از طریق راهنمای معلم، کتاب‌های روش

تدریس و ...

اصل ۲۱- ارزشیابی از محتوا باید منطبق با مصوبات و آخرین یافته‌های حوزه سنجش و

اندازه‌گیری باشد.

راهکارها

- اعتباربخشی راهنمای برنامه درسی، کتاب درسی، راهنمای معلم، مواد آموزشی و فناوری آموزشی
- پیش‌بینی برگه‌های سیاهه رفتار دانش‌آموز و معلم در مهارت‌های زبانی و ادبی
- ارزشیابی از تمام عناصر برنامه درسی

اصل ۲۲- از امکانات تصویری، گرافیکی، فنی و ... برای تعمیق، تثبیت و گسترش مفاهیم

استفاده شود.

راهکارها

- بهره‌گیری از همکاران هنرمند صاحب سبک
 - امتزاج همخوانی و نقش تکمیلی تصاویر نسبت به متن
- اصل ۲۳-** از ادبیات دیگر ملل در کنار ادبیات فارسی همسو با رویکرد فرهنگی تربیتی

استفاده شود.

راهکارها

- بهره‌گیری از نمونه‌های برجسته ادبیات جهان
- بهره‌گیری از ترجمه‌های موفق و مترجمان معتبر
- بهره‌گیری متعادل از ادبیات کشورهای گوناگون (آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و ...)

ارتباط این برنامه با برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی ابتدایی

همان گونه که در مقدمه گفته شد، این برنامه در تکمیل سیر منطقی طراحی و تولید برنامه درسی فارسی ابتدایی، پیش‌بینی و برنامه‌ریزی شده است. از این رو، در بسیاری از مؤلفه‌های برنامه درسی از قبیل اصول، رویکردها، اهداف و روش‌ها، این برنامه ادامه دوره ابتدایی است و سعی شده است از دید درجه‌بندی سطوح یادگیری، تعمیق و تثبیت بیشتری پیدا کند.

ساختار فصل‌بندی محتوا و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری کتاب درسی نیز در ادامه منطقی دوره ابتدایی طراحی شده است. از آنجا که در دوره متوسطه سهم ادبیات به نسبت زبان، بیشتر از دوره ابتدایی است، در مفاهیم و موضوعات محتوا ضمن حفظ آموزه‌های دوره ابتدایی، باید مطالب تازه‌تری به فراخور نیازها و علایق و شرایط سنی دانش‌آموزان این دوره مبتنی بر آموزه‌های متعالی، معنوی و فرهنگی تربیتی ارائه گردد.

از سوی دیگر، برنامه درسی فارسی اول متوسطه در مؤلفه‌های اصول، اهداف و شیوه‌های تدریس با برنامه درسی فارسی دوره دوم متوسطه نیز هماهنگی و همخوانی دارد، مثلاً در مفاهیم و موضوع‌های مربوط به دانش‌های زبانی و ادبی تا جایی که گنجایی و ظرفیت برنامه اجازه می‌دهد، باید تلاش شود ضمن توجه به مطالب دوره ابتدایی به مباحث و سرفصل‌های دوره دوم متوسطه هم توجه شود تا دانش‌آموز پیش‌نیاز مطالب دوره دوم متوسطه را در دوره اول متوسطه فرا بگیرد.

در بخش رویکردهای ویژه «رویکرد ساختاری» در آموزش دستور زبان فارسی نیز کوشش شده است، برنامه دوره اول متوسطه با دوره دوم متوسطه، همسویی بیشتری داشته باشد. بنابراین انتظار می‌رود در سازماندهی و تألیف محتوای کتاب درسی به این تناسب، انسجام حلقه‌های ارتباطی و ساختار پیوستاری مبانی آموزشی توجه ویژه صورت گیرد.

اهداف راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه

پایه‌ها	هفتم	هشتم	نهم	اهداف بر پایه پنج عنصر برنامه درسی ملی
				تفکر و تعقل
*	*	*	*	استدلال منطقی در مهارت‌های خوانداری
*	*	*	*	استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
*	*	*	*	توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
*	*	*	*	شناخت تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌ها
*	*	*	*	مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
*	*	*	*	تفکر در مورد شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
*	*	*	*	نقد و تحلیل مطالب و مسائل
*	*	*	*	آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی درباره امور و پدیده‌های زبانی و ادبی
*	*	*	*	ایمان، باور و علایق
*	*	*	*	باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
*	*	*	*	نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
*	*	*	*	علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر ایران و جهان
*	*	*	*	توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
*	*	*	*	علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی
*	*	*	*	علم
*	*	*	*	آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
*	*	*	*	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان
*	*	*	*	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
*	*	*	*	آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
*	*	*	*	آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
*	*	*	*	آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
*	*	*	*	آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری
*	*	*	*	عمل (مهارت‌های عملی) مهارت نگاه کردن (مشاهده)
*	*	*	*	تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
*	*	*	*	تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
*	*	*	*	تمرکز دیداری بر متون زبان و درک معانی

*	*	*	نگاه انتقادی به دیده‌ها و نوشته‌ها
*	*	*	مهارت گوش دادن
			توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
*	*	*	دقت و تمرکز در سخن‌گوینده و تشخیص آهنگ کلام
*	*	*	عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
*	*	*	درک شنیداری انسجام متن
*	*	*	توانایی درک پیام دیگران
*	*	*	توانایی در بررسی شنیده‌ها
*	*	*	تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
*	*	*	توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها
هفتم	هشتم	نهم	مهارت سخن گفتن
*	*	*	توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
*	*	*	توانایی غلبه بر کم‌رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
*	*	*	توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار
*	*	*	توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
*	*	*	رعایت پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار
*	*	*	مهارت‌های خواندن
			توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
*	*	*	روان خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
*	*	*	به کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
*	*	*	رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون
*	*	*	مشارکت فعال در بحث و گفت‌وگو و همکاری با دیگران
*	*	*	توانایی به کارگیری کارافزارهای خواندن
*	*	*	مهارت‌های نوشتن
			توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)
*	*	*	توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)
*	*	*	توانایی درست، خوانا و زیبانویسی
*	*	*	رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن
*	*	*	توانایی نوشتن خلاق و بدیع (انشا)
*	*	*	رعایت رفتارهای مناسب به هنگام نوشتن
*	*	*	توانایی نوشتن متن‌های ساده
*	*	*	استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن

اهداف راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی در دوره اول متوسطه بر پایه عناصر پنجگانه برنامه درسی ملی

عنصر تفکر و تعقل

- استدلال منطقی در مهارت‌های خوانداری
- استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
- توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
- شناخت تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌ها
- مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
- تفکر در مورد شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
- نقد و تحلیل مطالب و مسائل
- آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی درباره امور و پدیده‌های زبانی و ادبی

عنصر ایمان، باور و علایق

- باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
- نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
- علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر معاصر ایران و جهان
- توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
- علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی

عنصر علم

- آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
- آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان
- آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
- آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
- آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
- آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
- آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری

عنصر عمل (مهارت‌های عملی)

مهارت نگاه کردن (مشاهده)

- تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
- تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
- تمرکز دیداری بر متون زبانی و درک معانی
- نگاه انتقادی به دیده‌ها و نوشته‌ها

مهارت گوش دادن

- توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
- دقت و تمرکز در سخن گوینده و تشخیص آهنگ کلام
- عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
- درک شنیداری انسجام متن
- توانایی درک پیام دیگران و توانایی در بررسی شنیده‌ها
- تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
- توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها

مهارت سخن گفتن

- توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
- توانایی غلبه بر کم رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
- توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار
- توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
- توانایی اظهارنظر و بیان منطقی دربارهٔ محتوا
- رعایت پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار
- مشارکت فعال در بحث و گفت‌وگو و همکاری با دیگران

مهارت‌های خواندن

- توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
- روان خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
- به کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
- رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون

– توانایی به کارگیری کارافزارهای خواندن

مهارت‌های نوشتن

– توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)

– توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)

– توانایی درست، خوانا و زیبانویسی

– رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن

– توانایی نوشتن خلاق و بدیع (انشا)

– رعایت رفتارهای مناسب هنگام نوشتن

– توانایی نوشتن متن‌های ساده

– استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن

عنصر اخلاق

– توجه به ارزش‌های اخلاقی، دینی و انقلابی در مهارت‌های زبانی

– به کارگیری الگوهای اخلاقی بزرگان دینی و ملی

– توجه به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی

– رعایت آداب اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی

آشنایی با ساختار کتاب فارسی

برای اجرای نیکوتر این برنامه، توجه شما همکاران ارجمند را به نکات زیر، جلب می‌کنیم:

این کتاب در دو بخش (مهارت‌های خوانداری، مهارت‌های نوشتاری) به آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی می‌پردازد و با کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، از دید برنامه ریزی و سازماندهی محتوایی پیوستگی دارد، به همین روی، لازم است همکاران ارجمند از ساختار و محتوای کتاب‌های دوره پیش، آگاهی داشته باشند.

در بخش مهارت‌های خوانداری به ویژگی‌های گفتاری و آوایی زبان فارسی همچون لحن، تکیه، آهنگ و دیگر خرده مهارت‌ها به طور مناسب توجه شود.

— در بخش مهارت‌های نوشتاری، فعالیت‌ها به گونه‌ای طراحی و سازماندهی شده‌اند تا آموزش و یادگیری آموخته‌ها و کاربرد صحیح آنها به درستی محقق شود. توجه به اهداف آموزشی هر یک از تمرین‌ها ضروری است.

— رویکرد آموزشی کتاب، رویکرد فعالیت بنیاد و مشارکتی است؛ بنابراین طراحی شیوه‌های آموزشی به کارگیری روش‌های همیاری و گفت و گوی فعال توصیه می‌شود. حضور نشاط‌انگیز و فعال دانش‌آموزان در فرایند یاددهی یادگیری، کلاس را سرزنده و فرح بخش و آموزش را پویاتر می‌سازد و به یادگیری عمق و گوارایی می‌بخشد.

— توجه به نقش حواس برونی و بهره‌گیری از آنها در رشد و بالندگی مهارت‌های زبانی بسیار با اهمیت است.

— در آموزش مهارت‌های خوانداری، خرده مهارت‌ها نقش تأثیرگذاری دارند و بر طربناکی فضای کلاس و موضوع درس می‌افزایند.

— فعالیت‌های نوشتاری، تمرین برای تثبیت و تقویت محتوای خوانداری کتاب است. آموزش این دو بخش پا به پای هم صورت می‌گیرد تا مهارت‌های لازم هر دو به‌پهنه هماهنگ و متناسب با یکدیگر تقویت و پرورده شود.

— از شرح و بیان مطالب اضافی که به انباشت دانش و خستگی ذهنی دانش‌آموزان منجر می‌شود، باید پرهیز کرد. این موضوع به ویژه در نکته‌های زبانی و ادبی، باید به طور جدی، رعایت شود. مباحث دستوری، ادبی و نگارشی در سال‌های آینده، با دقت و تفصیل بیشتری بیان خواهد شد؛ بنابراین به همین اندازه و محدوده کتاب باید بسنده کرد. کاربست آموزه‌ها از گسترش دامنه دانش، ارجمندتر است.

— از فعالیت‌های بخش کارگروهی که مربوط به قلمرو مهارت‌های گفتاری زبان است، تنها دو مورد به دلخواه از سوی گروه‌های دانش‌آموزی، پاسخ داده شود و از نوشتن در این بخش خودداری گردد تا فرصت پرورش توانایی سخن‌گویی و تقویت فن بیان فراهم آید.

— فصل ادبیات بومی با درس‌های آزاد، فرصت بسیار مناسب برای مشارکت دانش‌آموزان عزیز و دبیران گرامی در تألیف بخشی از کتاب است. پیشنهاد می‌شود برای تولید محتوای درس آزاد به موضوع‌های متناسب با عنوان فصل، در قلمرو فرهنگ و ادبیات بومی و آداب محلی، نیازهای ویژه نوجوانان و دیگر ناگفته‌های کتاب توجه شود.

— همه فعالیت‌های نوشتاری باید در دفتر پاسخ داده شوند. انجام فعالیت‌های نوشتاری در کلاس به صورت گروهی به پرورش تفکر دانش‌آموزان کمک می‌کند.

— دانش‌های زبانی و ادبی، برگرفته از متن درس است و پیوستگی زیادی با ساختار زبانی درس دارد. آموزش این نکات به درک و فهم متن، کمک می‌کند. بنابراین متن محوری در این بخش از اصول مورد تأکید است.

— روان‌خوانی‌ها، شعرخوانی‌ها و حکایات باید با هدف پرورش مهارت‌های خوانداری، ایجاد نشاط و طراوت ذهنی، آشنایی با متون مختلف و مهم‌تر از همه، پرورش فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی و شکوفایی تفکر، در ساختار فارسی گنجانده شده‌اند. در پایان همه روان‌خوانی‌ها بخش درک و دریافت با دو پرسش واگرا، تدوین شده است. این پرسش‌ها برای تقویت سواد خواندن، توانایی درک و فهم و پرورش روحیه نقد و تحلیل متون، تنظیم شده است.

— همه عناصر ساختاری و محتوایی کتاب فارسی، بر بنیان اصول علم برنامه‌ریزی درسی به صورت یکپارچه و درهم تنیده سازماندهی شده است. از این رو، آموزش این کتاب می‌باید با همه ساعات آموزشی این برنامه به یک دبیر، واگذار گردد و برنامه‌ریزان محترم آموزشی مدارس نیز لازم است به این اصل پایبند باشند و از تفکیک ساعات آموزشی و موارد درسی (نگارش، فارسی و املا) و تقسیم آن میان چند دبیر به ویژه دبیران غیرمتخصص جداً خودداری کنند. در سال‌های گذشته، یکی از آسیب‌های جدی این درس، کم‌توجهی به همین موضوع بوده است.

— شیوه ارزشیابی از این برنامه همان است که در سال‌های اخیر به کار گرفته می‌شد. البته بر جنبه‌های کاربردی مهارت‌های زبانی در هر دو پهنه مهارتی تأکید بیشتری داریم.

ساختار کتاب‌های فارسی دورهٔ اول متوسطه

۱- ساختار فصول

* ستایش - فصل اول: زیبایی آفرینش، فصل دوم: شکفتن، فصل آزاد: ادبیات بومی (۱)، فصل سوم: سبک زندگی، فصل چهارم: نام‌ها و یادها، فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی، فصل آزاد: ادبیات بومی (۲)، فصل ششم: ادبیات جهان، نیایش

۲- ساختار هر درس

الف) مهارت‌های خوانداری

متن درس تصویر خودارزیابی - دانش‌های زبانی و ادبی کارگروهی

۱- درس‌ها به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده‌اند.

الف) مستقیم: ارائهٔ اطلاعات از سوی دانای کل

ب) غیرمستقیم: به کمک قالب‌هایی چون: داستان، خاطره، حسب حال و ...

۲- فعالیت‌ها

خودارزیابی

پرسش‌هایی از متن درس در سه سطح «همگرا، واگرا و بینابین» طرح شده است.

دانش زبانی و ادبی

در این بخش، واژه‌سازی، نکات املائی، دستوری، نگارشی و موضوع‌های ادبی برآمده از دل درس آموزش داده می‌شود.

کارگروهی

مهارت شفاهی: مهارت‌های زبانی مبتنی بر دانش‌های زبانی و ادبی

نقد و تحلیل: توانایی اظهارنظر دربارهٔ شخصیت‌های یک داستان، کاربرد واژگان یک نوشته،

زیبایی‌های یک سخن، پیام‌های یک متن

فعالیت ویژه: قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، شعرخوانی، نمایش، نقالی و قصه‌سازی

ب) مهارت‌های نوشتاری

این بخش در هر درس حدوداً شامل چهار تمرین نوشتاری است. چنین این فعالیت‌ها از ساده به دشوار و از املا به دستور زبان تنظیم شده است.

نوشتن: در این بخش، مهارت‌های نوشتاری زبان فارسی به شیوه‌های مختلف از قبیل املا و دستور، تمرین و تقویت می‌شود. در هر درس مجموعه‌ای از فعالیت‌های نوشتاری، مبتنی بر آموزش‌های

بخش خواندن در نظر گرفته شده است.

توضیح

(الف) کتاب با ستایش، آغاز و به نیایش ختم می‌شود.

(ب) کتاب ۱۷ درس دارد.

(پ) پس از هر فصل معمولاً یک شعر یا یک حکایت مناسب و هماهنگ با محتوای فصل آمده است.

(ت) در هر فصل ۲ یا ۳ درس گنجانده شده است.

(ث) متون نظم و نثر به طور متعادل و مناسب سازماندهی شده است.

(ج) در پیشانی هر فصل، جمله یا بیتی زیبا که بیانگر محتوای فصل باشد، آمده است.

(چ) روان‌خوانی‌ها در پایان هر فصل با پرسش‌های «درک و دریافت» همراه است تا زمینه تقویت تفکر فراهم شود.

(ح) در این کتاب دو فصل آزاد و تعدادی تمرین تکمیل کردنی، پیش‌بینی شده است.

کتاب فارسی در سازماندهی محتوایی بر «نگرش شبکه‌ای» استوار است؛ یعنی تمام عناصر ساختاری و محتوایی یک فصل و کتاب، به صورت زنجیره‌ای به هم پیوسته‌اند. این درهم تنیدگی و پیوستگی را در نمودارهای طراح‌ی شده برای فصل اول کتاب می‌بینیم.

بررسی ساختار کلی کتاب فارسی دورهٔ اوّل متوسطه

براساس برنامهٔ مدون، دو بخش برای آموزش فارسی در دورهٔ اوّل متوسطه در نظر گرفته شده است :

الف) مهارت‌های شفاهی زبان

ب) مهارت‌های کتبی زبان

هر دو بخش ارزش آموزشی یکسان دارند و مهارت‌های زبانی و ادبی را به‌طور موازی، مساوی و با آهنگی مناسب و متناسب پیش می‌برند. گره خوردگی و پیوند مطالب به گونه‌ای است که تدریس یک بخش کتاب نه ممکن است و نه عملی و علمی و منطقی.

این دو بخش در امتداد و استمرار کتاب‌های فارسی ابتدایی، مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن) و مهارت‌های کتبی زبان (املا، نگارش) و مهارت‌های فرازبانی (تفکر و نقد) را پرورش می‌دهند.

در این کتاب، آموزش مهارت‌های خواندن مقدم بر نوشتن است.

اکنون به تبیین جداگانهٔ هر یک از این دو مهارت می‌پردازیم :

الف) مهارت‌های خواندن

اهداف اساسی این بخش را در نکات زیر باید جست‌وجو کرد :

۱- درک متن‌ها و دریافت پیام اصلی آنها

۲- توانایی بلندخوانی، صامت‌خوانی و خواندن با لحن و آهنگ مناسب

۳- گسترش دایرهٔ دید در خواندن

۴- توانایی بحث و بررسی و نقد موضوعات مطرح‌شده در متن دروس

۵- توانایی شناخت و به‌کارگیری مهارت‌های زبانی

۶- به‌کارگیری کارافزارهای مناسب خواندن

۷- تقویت و تلطیف ذوق ادبی

بخش «خواندن» از ششم فصل و موضوع کلی و اساسی تشکیل شده است.

هر فصل شامل دو یا سه درس است که تعداد درس‌ها به اهمیت فصل و نیازهای دانش‌آموز بستگی دارد. همهٔ کتاب ۱۷ درس است. فصل‌های آزاد کتاب (ننوشته) است. این فصل‌ها را دانش‌آموزان با مشارکت و همیاری یکدیگر و با نظارت و هدایت دبیر، تهیه خواهند کرد.

در هر فصل، شعرخوانی و روان خوانی آمده است. این شعرها و روان خوانی‌ها (روان خوانی‌ها غالباً داستان هستند) برای تقویت مهارت خواندن و به عنوان مکمل محتوا و مفاهیم فصل آمده‌اند. توضیح آنکه متن‌های کتاب فارسی هفتم، از معاصران است حکایات کتاب نیز علاوه بر تقویت مهارت خواندن که هدف اصلی آن است، نوعی موازنه در متون نو و کهن در کتاب پدید می‌آورد. در مجموع چهار شعرخوانی، سه حکایت و پنج روان خوانی در کتاب آمده است. کتاب با ستایش (شعر و نثر) آغاز و با نیایش پایان می‌یابد که ستایش و نیایش جزء درس و فصل‌ها قرار نگرفته‌اند. این شیوه از سنت‌های ادبی ماست. در گذشته نیز مرسوم بوده است که کتاب‌ها با ستایش (تحمیدیه) شروع و با نیایش (مناجات) پایان یابند. کتاب با واژه‌نامه، اعلام (اشخاص، آثار و مکان‌ها)، فهرست کتاب‌های مناسب با برنامه درسی و فهرست منابع و مآخذ پایان می‌یابد. واژه‌نامه براساس نظام الفبای فارسی، واژه‌های دشوار دروس را معنی کرده است. دانش‌آموزان در صورت برخورد با واژه‌ای که معنای آن روشن نیست، به این بخش مراجعه خواهند کرد. اعلام (نام‌های خاص و برجسته) بخش دیگری از کتاب است که به تفکیک نام‌های انسانی، آثار (کتب معتبر مطرح شده در متن کتاب) و مکان‌ها (نام‌های جغرافیایی در متن کتاب) را توضیح داده است. تفکیک این بخش‌ها برای سهولت مراجعه و دستیابی دانش‌آموز به آنهاست. بسیاری از این نام‌ها به صورت تفصیلی و گسترده‌تر در کتاب راهنمای معلم ذکر شده‌اند. اعلام نیز مبتنی بر نظام الفبای فارسی سامان یافته‌اند. فهرست منابع و مآخذ، بخشی از منابع هستند که در تألیف مستقیماً از آنها استفاده شده است. این فهرست نیز به شیوه متداول ذکر منابع و مآخذ براساس نظام الفبایی تدوین و تنظیم شده است. همچنین فهرست کتاب‌های مناسب با برنامه درسی فارسی پایه اول متوسطه یک، برای افزایش اطلاعات آورده شده است.

فعالیت‌های هر درس : در پایان هر درس سه دسته فعالیت با عنوان‌های خودارزیابی، دانش‌های زبانی و ادبی و کارگروهی دیده می‌شود.

۱- خودارزیابی

این فعالیت، کلاس را با تعامل میان معلم و دانش‌آموز، و دانش‌آموز با دانش‌آموز مواجه می‌سازد. اهداف این فعالیت عبارت‌اند از :

— ارزشیابی میزان درک دانش‌آموز از مطالب و متن درس

— خود ارزشیابی دانش‌آموزان، دانش‌آموز درمی‌یابد چه مفاهیمی را دریافت نکرده است و از این طریق، خلأ اطلاعاتی خود را با هم کلاسی‌هایش جبران می‌کند.

— تقویت توجه، دقت و تمرکز حواس

— ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت و گو

— گسترش حوزه اطلاعات متن به اطلاعات دانش‌آموزان

— ایجاد فضای تعامل، نقد، همفکری و همیاری علمی

در بخش خودارزیابی، معمولاً سه تا چهار پرسش مطرح می‌شود که نخستین پرسش همگراست (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با مراجعه به متن پاسخ آن را خواهند داد). این پرسش میزان توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به متن درس ارزشیابی خواهد کرد.

معمولاً پرسش دوم تلفیقی است از همگرا و واگرا (به زبان دیگر هم بخشی از پاسخ را در متن درس می‌توان یافت و هم پاسخ مستلزم اطلاعات بیرونی و گسترده تر از متن است). پاسخ به این سؤال صبر و حوصله و زمان بیشتر می‌طلبد.

سؤال سوم عمدتاً واگراست (فراتر از متن و برای گسترش و ژرفا بخشیدن به درس است) و طبیعی است نباید از دانش‌آموزان انتظار پاسخ‌های یکسان داشته باشیم.

در خودارزیابی، همیشه یکی از سؤال‌ها به صورت نقطه چین مطرح شده است. این سؤال فرض است تا دانش‌آموزان و معلم به طرح سؤال احتمالی دیگر بپردازند. وجود این سؤال به معنای آن است که می‌توان چند سؤال دیگر مطرح کرد و در صورتی که ضرورت نباشد، حتی از طرح این سؤال نیز خودداری کرد.

نکته بسیار مهم: این سؤال گفتنی و شفاهی است نه نوشتنی؛ بنابراین نیازی به نوشتن پاسخ آن در کتاب نیست.

نکته مهم دیگر آن که بخش خودارزیابی کاملاً شفاهی است و نیازی نیست دانش‌آموزان جواب‌ها را در کتاب بنویسند. فعالیت‌های نوشتاری مناسب در بخش «نوشتن» به اندازه کافی در نظر گرفته شده است.

توصیه‌های لازم

- ۱- هنگام پرسش، فرصت اندیشیدن، مشورت کردن و گفت‌وگوی دانش‌آموزان فراهم شود.
- ۲- دانش‌آموزان را تشویق کنید تا پاسخ‌های خود را شرح دهند و از پاسخ‌های کوتاه و گفتن بله و خیر پرهیز کنند.

- ۳- دانش‌آموزان را تمرین دهید تا پاسخ خود را زمانی بدهند که پرسش کامل خوانده شده باشد.

- ۴- دانش‌آموزان را تمرین دهید که پیش از پاسخ دادن خوب فکر کنند تا پاسخ دقیق و منسجم بدهند.
- ۵- از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر پاسخ، نظر خود را درباره سؤال طرح کنند.
- ۶- به دانش‌آموزان فرصت دهید که پاسخ، خود را در مراجعه به متن بیابند، این کار باعث مرور متن می‌شود و جز درک معنا، در املا و یافتن شکل درست واژگان مؤثر است.
- ۷- دانش‌آموزان را تمرین دهید تا هنگام پاسخ گویی دیگران سکوت کنند و گوش دهند و احترام پاسخ گوینده را حفظ کنند.
- ۸- تشویق پس از دریافت پاسخ و ایجاد انگیزه برای مشارکت در پاسخ‌گویی بسیار مهم است.

۲- دانش‌های زبانی و ادبی

دانش‌های زبانی و ادبی، مجال و فرصتی برای طرح مباحث دستوری، نگارشی، ادبی، زبانی و گسترش و ژرفابخشی به دانش‌هایی هستند که دانش‌آموزان در کتاب‌های فارسی ابتدایی کسب کرده‌اند. در طرح این نکته‌ها، کوشش شده تا دانش‌آموز علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبانی، نقش فرازبانی زبان را دریابد؛ واژه‌ها را درست تعبیر و تفسیر کند؛ به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد؛ سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کار گیرد.

شناخت ساختمان نحوی زبان فارسی و روابط هم‌نشینی واژه‌ها در زبان فارسی معیار از دیگر اهداف دانش‌های زبانی است.

در بخش دانش‌های ادبی، آشنایی با موضوعات شعر و نثر، قالب‌های شعری، زیبایی‌های ادبی و آموزه‌های نگارشی برای نوشتن خلاق و آمادگی برای نویسندگی و مهارت‌های آفرینش متن زیبا صورت می‌گیرد.

یکی از نکات بدیع و تازه‌ای که در این کتاب مطرح شده و در آینده استمرار می‌یابد، طرح مباحث مربوط به «مطالعه» است. دانش‌آموزان باید با مطالعه، روش‌های درست مطالعه و حرکت از مطالعه به سمت پژوهش و تحقیق آشنا شوند.

توصیه‌های مهم

- ۱- این بخش‌ها باید با درنگ، دقت، طرح مثال‌هایی بیشتر و با بهره‌گیری از همیاری و مشارکت دانش‌آموزان تدریس شود.

۲- دبیران گرامی باید با پیش زمینه‌ها و پیش خوانده‌های دانش‌آموزان در سال‌های گذشته آشنا باشند.

۳- تدریس باید زنده، شاداب، لذت بخش و به اندازه باشد. منظور از به اندازه، پرهیز از دادن اطلاعات اضافی و انباشتن ذهن و خسته کردن دانش‌آموز است.

۴- تدریس این بخش باید با بخش نوشتن هماهنگ و همراه باشد. آنچه را دانش‌آموز در این بخش به صورت شفاهی می‌آموزد، در بخش «نوشتن» به صورت کتبی و نوشتاری تمرین خواهد کرد.

۳- کارگروهی

دانش‌آموزان از یکدیگر می‌آموزند، به یکدیگر می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک به هم، بهتر می‌توانند مفاهیم را به هم تفهیم و منتقل سازند.

کارگروهی، امتداد و استمرار «فعالیت‌های ویژه» در سال‌های ابتدایی است.

در کارگروهی، دانش‌آموزان در گروه‌های خود به پاسخ مشترک و مناسب می‌رسند و در کلاس مطرح می‌کنند.

با اندکی دقت در این فعالیت، درمی‌یابیم که هدف، تقویت، تعمیق، گسترش و گاه تجسم بخشیدن به آموزه‌های درس است. برای اجرای بهتر این بخش پیشنهاد می‌شود:

۱- دانش‌آموزان در گروه به بحث درباره پرسش بپردازند. درباره دیدگاه‌های یکدیگر گفت‌وگو کنند و پس از اتمام بحث در صورت داشتن فرصت با گروه مجاور گفت‌وگو کنند.

۲- مجالی برای نمایش‌های کارگروهی فراهم شود. نمایش در ایجاد نشاط، شادابی و انتقال بهتر و پایاتر مفاهیم مؤثر است. دقت شود از همه دانش‌آموزان بهره گرفته شود و نمایش طولانی نشود. نمایش، فرصت ابراز توانایی‌ها و خلاقیت‌هاست.

شعرخوانی

در فارسی اول تا ششم ابتدایی شعرها به عنوان متن درس به کار گرفته شده بودند؛ شعرها مکتل مفاهیم درس یا گسترش دهنده مفاهیم فصل محسوب می‌شدند.

عنوان «شعرخوانی» جایگزین عنوان «باهم بخوانیم» در دوره ابتدایی است. این سروده‌ها گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی، شناخت واژگان، آشنایی با ادبیات و فرهنگ، تقویت ذوق و تکیه‌گاه انتقال و طرح مفاهیم، ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی و فرهنگی است.

بیشتر اشعار از شاعران معاصر کشور انتخاب شده‌اند (رویکرد تدوین و تألیف فارسی اول متوسطه تکیه بر ادبیات امروز ایران است). جز این ویژگی، ویژگی‌های دیگر این سروده‌ها عبارت است از:

- ۱- سروده‌ها با موضوع فصل پیوند دارند.

- ۲- از نظرگاه موسیقی شعری و درون مایه، همخوان با متن و ذوق مخاطب هستند.
- ۳- نمونه شعرها کوتاه انتخاب شده‌اند تا اجرا در کلاس امکان‌پذیر باشد؛ بنابراین گاه ابیاتی از اصل شعر حذف شده است.

- ۴- کوشش بر آن بوده است که سروده‌ها تنوع وزن و مضمون داشته باشند.
- ۵- به تنوع شاعر نیز توجه شده است. معیار انتخاب، روایی، زیبایی‌گرایی و همخوانی شعر با موضوع و مخاطب بوده است.

توصیه‌ها و پیشنهادها

- ۱- سروده‌ها را می‌توان به صورت گروهی در کلاس اجرا کرد. می‌توان هر شعر را به یک گروه اختصاص داد تا هم حفظ کند و هم در کلاس اجرا کند.

- ۲- اجرای گروهی شعر، خود نوعی آموزش همیاری و همکاری و انجام کار به صورت جمعی است.

- ۳- می‌توان از نوار موسیقی مناسب یا وسایل مناسب موسیقی استفاده کرد تا شعر تأثیرگذارتر شود.
- ۴- از توضیح بیت به بیت شعر پرهیز شود. بهتر است مفهوم و مضمون محوری شعر با گفت‌وگوی دانش‌آموزان روشن شود.

- ۵- گفتن املا و مشق از شعرها و «روان‌خوانی»ها، مانعی ندارد؛ زیرا آنچه در کتاب درسی آمده، بخشی از محتوای است که باید در آموزش و ارزشیابی مورد توجه قرار گیرد.

- ۶- بحث در باب نوع شعر، قالب و ... لازم نیست.
- ۷- برای درست‌خوانی شعر می‌توان از نوار یا خوانش دقیق معلم بهره گرفت تا دانش‌آموزان آهنگ، درنگ، تکیه و تلفظ درست واژه‌ها را دریابند.

- ۸- از سروده‌ها در مناسبت‌ها می‌توان استفاده کرد (با هماهنگی مدیر و مربی مدرسه).

روان‌خوانی

روان‌خوانی‌ها معمولاً ساختاری داستانی دارند و برای رشد، گسترش و تقویت مهارت‌های خواندن در پایان فصل‌ها قرار گرفته‌اند. در مجموع پنج روان‌خوانی در کتاب فارسی سال هفتم آمده است.

اهداف

- ۱- رشد و گسترش توانایی خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری زبان فارسی
- ۲- توانایی دریافت ارتباط معنایی بخش‌های مختلف یک متن
- ۳- توانایی درک پیام متن
- ۴- توانایی صامت‌خوانی و بلندخوانی و تندخوانی
- ۵- توانایی بررسی محتوای یک متن
- ۶- توانایی به کارگیری شیوه‌های مناسب خواندن
- ۷- توسعه و تقویت آداب و عادات پسندیده در خواندن
- ۸- گسترش وسعت دید در خواندن
- ۹- آشنایی با نمونه‌های خوب نثر و نویسندگان ادبیات داستانی و معاصر

۱۰- تعمیق بخشیدن محتوا محوری فصل به کمک قصه و داستان در ذهن فراگیران

زبان و نیز ادبیات، بر پیوندی دوسویه استوار است. یک سوی آن گوینده (شاعر یا نویسنده) است و سوی دیگر آن شنونده یا خواننده که گیرندهٔ پیام است. در قلمرو ادبیات این پیوند از شاعر یا نویسنده آغاز می‌شود و برای تکمیل آن به خواننده‌ای معناآفرین و تصویرساز نیاز است تا با نیروی درک و تخیل و آفرینش ذهن خود، خلق هنری را به پایان رساند. به همین روی ارج و شأن «خواندن» در خلق آفرینش ادبی آن چنان برجسته است که فرایند خواندن را یکی از کارکردهای مهم و اثرگذار کنش‌های زبانی در فربه‌سازی اندیشه و رشد و پرورش شخصیت فکری به‌شمار می‌آورند. «خواندن» یک اثر مکتوب را به گفتاری پویا و زنده تبدیل می‌کند که در جریان شکل‌گیری آن عوامل دیگری نظیر فضای فکری و جهان‌نگری خواننده، زمینه، موقعیت و لحن کلام و ... سبب می‌شوند تا معانی و برداشت‌های تازه‌ای از اثر پدیدار شود.

بنابراین خواندن یک اثر، پیوندی است میان متن و خواننده. به بیان دیگر خواندن، تعاملی است که بین عناصر متن و خلاقیت‌های ذهنی خواننده ایجاد می‌شود؛ به همین سبب، برخی به دو گونه «خواندن» اشاره می‌کنند؛ الف) خواندن پذیرا ب) خواندن پویا.

در جریان خواندن پذیرا، خواننده خود را تنها به درک و دریافت جمله به جملهٔ متن محدود و مقید می‌کند و تصویر و ادراک درستی از کلیت اثر نمی‌تواند به دست آورد.

در خواندن پویا، خواننده بر پایهٔ جریان فعال ذهنی خود و دریافت معنا و تصاویر و تخیل حاکم بر فضای کلی اثر، فرایند خواندن را پیش می‌برد و ارتباط ویژه‌ای با متن برقرار می‌سازد. در این شیوه،

کنش خواندن یک فعالیت پویا و اثرگذار است.

لحن و شیوه خواندن، مهم‌ترین فرایند هستی بخش هر اثر ادبی – هنری است. وقتی خواننده هنگام عمل خواندن، خود را در فضای حسی – عاطفی اثر می‌یابد، در واقع با آن همراه و هم حس می‌شود. این ایجاد هم‌سوئی و هم حسی با متن سبب می‌شود که خواننده هستی خود را با حُلق و خوی و منش قهرمان اثر همراه و یکسان ببیند و در خود دگرگونی و تحولی احساس کند. تبدیل به دیگری شدن در جریان خوانش یک اثر چنان شناخت حقیقت و هویت خویشتن با ارزش است. البته ناگفته نماند که کنش خواندن افزون بر کارکرد تعالی بخش و دگرگون کننده، ممکن است به دلیل آگاهی‌های نادرست و نارسای خوانندگان، نه تنها قابلیت‌های زبانی، تصویری و شنیداری متن را آشکار نسازد، بلکه با خوانش سطحی و ناقص، ویژگی‌های اثرگذار نوشته را نادیده بگیرد.

هویت خواننده هم موضوعی است که باید بدان توجه کرد. هر فرد دارای ویژگی‌هایی است و در هر لحظه به فراخور زمان و مکان و فضایی که در آن قرار می‌گیرد، پاره‌ای از آن ویژگی‌ها را به نمایش می‌گذارد. خواندن یک متن هم به عنوان موقعیتی اثرگذار، بخشی از هویت فرد را آشکار می‌سازد. بهره‌گیری از قصه و داستان و حکایت آموزنده و سازنده، بهترین وسیله برای غنی‌سازی هدمند

اوقات فراغت و ابزار بسیار مناسبی برای پرورش مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان است.

خواندن قصه و داستان، عادت به مطالعه و خوگیری با آن را در فراگیری پرورده می‌سازد و باعث رشد کلامی، پویایی ذهن و خلاقیت بیشتر فکر و اندیشه می‌شود و گنجینه‌ها و ازگانی وافق دریافت مفاهیم را در دانش‌آموزان گسترش می‌دهد.

خواندن به گونه‌ای آموزش املا نیز هست؛ زیرا دانش‌آموزان در کتاب، شکل درست کلمات را می‌بینند و تصویر آن در ذهنشان جایگیر می‌شود و هنگام نوشتن در منظر دیدگاه آنها پدیدار می‌گردد. از طریق خواندن نمونه‌های خوب روان‌خوانی، فراگیران با ساختار دستوری صحیح جمله‌ها و ترکیب‌های رایج زبان نوشتاری معیار نیز آشنا می‌شوند و در نتیجه به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه آموزش زبان دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای پرورش استعداد، تخیل و رشد و ساماندهی شخصیت نوجوانان و جوانان است. قصه‌خوانی، مجالی فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خوی و منش پسندیده در دانش‌آموزان درونی و نهادینه شود. آنان با الگوپذیری از قهرمانان و شخصیت‌های داستانی به اصلاح و بازسازی رفتارهای خود می‌پردازند. این الگوپذیری باعث می‌شود رنج‌های روحی

و فشارهای روانی ویژه دوره نوجوانی و بلوغ در آنان کم رنگ شود. به همین سبب معمولاً نوجوانان آثار داستانی - ادبی را پناهگاه روحی خود می بینند و مشکلات رفتاری زندگی و ناکامی های اجتماعی خویش را از طریق خواندن این آثار بی اثر می کنند.

بر همین بنیاد باید افزود که رشد و پرورش همه جنبه های شخصیتی نوجوانان و جوانان را می توان در استمرار خواندن کتاب های داستانی یافت.

همچنین زیبایی های حسی - عاطفی موجود در کتاب ها و نمونه های داستانی، حس عاطفی و زیباشناسانه نوجوان را برمی انگیزد و سبب رشد و پرورش جنبه های عاطفی و نگرش آنان می شود. نوجوانان با خواندن داستان های حکمت آمیز، بسیاری از رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را می آموزند و به شناخت و کسب تجربه های ارجمندی نسبت به جامعه پیرامون و جهان امروز دست می یابند و مطالب فراوانی درباره دانش های دیگر مانند تاریخ، علوم تجربی، جغرافیا و ریاضیات فرا می گیرند. بر پایه آنچه گفتیم، برنامه درسی زبان آموزی تأکید بسیاری بر فعالیت کتاب خوانی دانش آموزان دارد و توصیه می کند که در هر هفته دانش آموزان حداقل یک کتاب را بخوانند و در کلاس در مورد عناصر داستان (شخصیت ها، زاویه دید، درون مایه، لحن و ...) گفت و گو کنند؛ چکیده ای از داستان را بازگو نمایند و درباره علت و چگونگی رویدادها، اظهارنظر و احساسات خود را بیان کنند. همچنین بایسته است دانش آموزان به اطلاعات کتاب شناسی، نظیر: نام نویسنده، مترجم، ناشر، سال و مکان نشر هر اثر توجه کنند. شایسته است فضایی در کلاس فراهم شود تا دانش آموزان در گروه های ۴ یا ۵ نفره کتاب را برای یکدیگر بخوانند و دیگران پس از گوش دادن، درباره آن با یکدیگر گفت و گو کنند.

ب) مهارت های نوشتن

نوشتن برای تقویت مهارت های املائی، دستوری و بلاغی است. این بخش جزء جدایی ناپذیر مهارت های خواندن است و باید پا به پای آن پیش برود؛ بنابراین تفکیک تدریس آن یا در نظر گرفتن دبیر جداگانه برای آن هرگز پذیرفته نیست. در این بخش به اقتضای هر درس به طور میانگین چهار تمرین در نظر گرفته شده است. تمرین های نوشتن در مسیری منطقی و منطبق بر آموزش های مهارت «خواندن» تدوین و تنظیم شده اند. حدود ۶۰ تمرین در این کتاب وجود دارد که برای تحقق مهارت های زیر (گاه نیز چند مهارت تلفیقی) در نظر گرفته شده اند:

۱- مهارت های متنوع املائی

۲- مهارت های زبانی و دستوری

معمولاً نخستین تمرین‌ها ارزش املائی دارند و دانش‌آموزان با مراجعه به متن درس و آموزه‌های املائی به آنها پاسخ می‌دهند و تمرین‌های پایانی برای تقویت مهارت‌هایی هستند که در دانش‌های زبانی و ادبی مطرح شده‌اند.

در فعالیت‌های «نوشتن» از ظرفیت‌ها و امکانات گوناگون مانند جدول و تصویر بهره گرفته شده است. باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

دانش‌های زبانی (دستور)

دستور زبان، مجموعه‌ی اصول، مفهوم‌ها، تعریف‌ها و قاعده‌هایی است که اهل زبان آن را در کودکی به‌طور ناخودآگاه فرامی‌گیرند و از آنها برای فهمیدن سخن دیگران و سخن گفتن استفاده می‌کنند (حق‌شناس و دیگران، ۱۳۸۷). زبان‌شناسان و دستوریان می‌کوشند تا این مجموعه اصول و قواعد را کشف و توصیف کنند و با عنوان دستور زبان ارائه کنند.

در ابتدای سخن شاید بهتر باشد درباره‌ی ضرورت آموزش دستور بیندیشیم. بسیاری از متخصصان معتقدند وقتی اهل زبان به راحتی سخن می‌گویند و سخن دیگران را درک می‌کنند و به صورت طبیعی دستور زبان را رعایت می‌کنند، نیازی به آموزش دستور نیست. از طرفی برخی دیگر بنا به دلایل زیر آموزش دستور را لازم می‌دانند:

● دستور زبانی که در کودکی فراگرفته می‌شود، ناخودآگاه است و با علم آگاهانه درباره‌ی زبان تفاوت دارد.

● دستور زبان کودک، دستور زبان گفتاری غیررسمی و گاه عامیانه است؛ حال آنکه در زبان رسمی نوشتاری، آموزش دستور اجتناب‌ناپذیر است.

علاوه بر دلایل فوق، پژوهش‌ها حاکی از آن است که درک ساخت جمله در افزایش درک متن بسیار مؤثر است. به عبارت دیگر وقتی دانش‌آموزان نحوه خُرد کردن جمله را به اجزای آن بیاموزند، درک آنها تقویت می‌یابد.

بنابه دلایل یاد شده، در کتاب اول متوسطه، دستور زبان ارائه شده است؛ اما از آموزش دستور به شکل سنتی پرهیز شده است. آنچه در آموزش این بخش بسیار اهمیت دارد، این است که تا حد امکان، دستور در بافت زبان آموزش داده شود، به طوری که دانش‌آموز ارتباط آن را با زبان درک کند.

مبانی نظری آموزش دستور

مرور تاریخچه دستورنویسی، نشان می‌دهد که نگاه غالب، دستور سنتی است. دستور سنتی بر پایه ویژگی‌های زیر، استوار است:

۱- تجویزی بودن: نویسندگان به جای اینکه کوشش کنند زبان را همچون دستگاهی نظام‌یافته نگاه کنند و قواعد حاکم بر آن را کشف و توصیف نمایند، بنای کار خود را بر امر و نهی بنیاد نهاده‌اند و کاربرد صحیح قواعد زبان را متذکر می‌شوند. به همین دلیل دستور زبان در دستور سنتی به این صورت تعریف می‌شود: «دستور زبان، قواعدی است برای درست گفتن و درست نوشتن». (دستور پنج استاد و...) انتخاب واژه دستور در زبان فارسی برای این شاخه از مطالعه زبان، گویای همین نگرش است. در صورتی که دستور زبان، مجموعه قواعدی محدود است که اهل زبان آن را به‌طور ناخودآگاه فرا می‌گیرند و در ذهن خود نگهداری می‌کنند و کار دستورنویس و زبان‌شناس باید توصیف این دانش ناخودآگاه باشد.

۲- انعطاف ناپذیری: دستورنویسان سنتی گمان می‌کنند در هر مورد فقط یک صورت «درست» وجود دارد و هرچه جز آن باشد، «نادرست» است. در صورتی که تمایز درست و غلط مشخص و مطلق نیست. در بسیاری از موارد دو یا چند صورت زبانی می‌توانند درست باشند و به کار روند. تنها ملاک برای تمایز بین درست و نادرست، نحوه کاربرد یا استعمال اهل زبان است.

۳- ایستایی: یکی دیگر از فرض‌های غلط که اساس کار دستورنویسان سنتی قرار گرفته، این است که زبان تغییر نمی‌کند یا نباید تغییر کند و اگر دستور زبان جامعی برای یک زبان نوشته شود، می‌تواند برای همیشه معتبر و مستند باشد.

مسلم است که چنین فرضی خلاف ماهیت و کار زبان است؛ چرا که زبان همواره در حال تغییر است و صورت‌های تحول یافته، غلط محسوب نمی‌شوند و اگر تغییرات تازه در دستور زبانی که نوشته شده، منعکس نگردد، ناچار کهنه می‌شود و رفته رفته ارزش خود را از دست می‌دهد.

۴- تقلیدی بودن: دستورهای سنتی فارسی، زیر نفوذ دستور زبان‌های دیگر قرار گرفته‌اند و از این رو تحولات آنها را به خود پذیرفته‌اند؛ مثلاً به قیاس از زبان عربی، اسم به جامد و مشتق تقسیم‌بندی می‌شود و اسم‌های مشتق را چنین می‌شمرند: اسم فاعل، اسم مفعول و... در صورتی که اشتقاق کلمات در فارسی از راه افزودن پیشوند و پسوند است، نه داشتن ریشه عربی.

۵- درهم آمیختن نگرش در زمانی با نگرش هم‌زمانی: آنچه درباره گذشته یک زبان صادق بوده، الزاماً درباره وضع امروز آن درست نیست. برای نوشتن دستور زبان معاصر هر زبانی باید فارغ از علل و سوابق تاریخی مطالعه شود.

برای مثال در فارسی معاصر «همی» برای ماضی استمراری کاربرد ندارد؛ بنابراین در دستور زبان معاصر نباید از آن نامی به میان آورد.

دستور زبان‌های سنتی، نه توصیف کاملی از گذشته زبان به دست می‌دهند و نه وضع حال آن را به خوبی مشخص می‌کند.

۶- نداشتن نظریهٔ زبانی: همان‌طور که در ابتدای بحث اشاره کرده‌ایم، دستورهای سنتی بر بنیاد چنین نظریهٔ عمومی قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که این دستورها بر مبنای نظریهٔ روشن و صریحی دربارهٔ زبان قرار ندارند، ناچار توصیف آنها از ساختمان زبان، آشفته، نامنظم، بریده بریده و در بسیاری موارد نادرست و گمراه‌کننده است.

۷- در آمیختن زبان با ادبیات: زبان و ادبیات هر یک دستوری مختص به خود دارند و در آمیختن آنها با همدیگر و نیز تدریس دستور زبان به وسیلهٔ ادبیات کاری ناشایست و نابه‌جاست. در دستورهای سنتی آموزشی دستور زبان گاهی از طریق شعر صورت می‌گرفت.

با توجه به معایب دستور سنتی که در بالا ذکر آن رفت، به رویکردهای غالب در زبان‌شناسی توجه می‌کنیم. سه رویکرد اصلی در توصیف زبان عبارت است از: صورت‌گرایی، نقش‌گرایی و شناختی. در رویکرد صورت‌گرایی، زبان خارج از بافت بررسی می‌شود و با توجه به ساختار صوری توصیف می‌شود. رویکرد نقش‌گرایی زبان را در بافت خود تحلیل می‌کند و توجه به معنا دارد. رویکرد شناختی به درک مفاهیم زبان در ذهن می‌پردازد. به عنوان مثال برای درک مفهوم مسافت چه اتفاقی در ذهن می‌افتد.

در آموزش مدرسی برای دستور، دو رویکرد صورت‌گرایی و نقش‌گرایی مناسب‌تر است. سال‌ها این دو رویکرد در مقابل یکدیگر قرار داشتند و هر یک بر اصول خود اصرار می‌کردند؛ اما شواهد نشان می‌دهد که در برخی موارد هر دو رویکرد در توصیف زبان با مشکل مواجه می‌شوند. امروزه بسیاری از زبان‌شناسان معتقدند که برای توصیف زبان نیاز است هر دو رویکرد با هم به کار گرفته شوند. در آموزش دستور در کتاب فارسی اول متوسطه، رویکرد صورت‌نقش (تلفیق) مورد توجه بوده است. به عبارت دیگر تمرکز بر آموزش زبان در بافت بوده است؛ اما در صورت نیاز از شکل صوری زبان نیز در آموزش بهره برده شده است.

نکته: نگاهی که در بخش دانش‌های زبانی، در آموزش دستور مطرح می‌شود، باید در ارزشیابی نیز دنبال گردد؛ لذا در طرح سؤال از الگوهای فعالیت نوشتاری کتاب (سؤال‌های دستوری) استفاده شود.

زنجیره مباحث دستوری در فارسی هفتم دوره اول متوسطه

می‌خواهیم ببینیم وضعیت دستور در کتاب فارسی پایه هفتم دوره اول متوسطه چگونه و بر چه اساسی استوار است؟ در کتاب حاضر، بخش مجزایی به نام دستور وجود ندارد؛ بلکه نکات دستوری در بخشی به نام «دانش‌های زبانی و ادبی» گنجانده شده است؛ بنابراین همه کتاب باید به وسیله یک دبیر تدریس شود تا پیوستگی مطالب دچار اختلال نگردد.

گفتنی است که علاوه بر وجود نظم و سیر خاصی در بیان مطالب دستوری، مثال‌های نکات مورد نظر معمولاً از همان درس که حاوی نکته‌های زبانی و ادبی است، استخراج شده و براساس آنها و از طریق استقرا، دانش‌آموزان را متوجه ساخت زبانی مورد نظر خواهد نمود و تلاش برای این است که در این روند آموزشی، دانش‌آموزان از طریق ارائه مثال‌ها، مصداق‌ها و شواهد به کشف قاعده نایل آیند. همچنین در قسمت «دانش‌های زبانی و ادبی» و نیز تمرین‌های کتاب فارسی خوانداری و فعالیت‌های نوشتاری از دانش‌آموزان خواسته می‌شود با توجه به قاعده کشف شده، به تولید مصداق و شواهد مثال‌های جدید پردازند.

درس اول

در آموزش جمله، ابتدا سه یا چهار دانش‌آموز جلوی کلاس بیایند و با یکدیگر گفت‌وگو کنند. سایر دانش‌آموزان باید به گفت‌وگوهای آنها گوش دهند و در پایان بگویند که این چهار نفر چه پیام‌هایی را به یکدیگر منتقل کردند. هدف این است که دانش‌آموزان بیاموزند، زمانی صحبت می‌کنند که بخواهند پیامی را به مخاطب خود منتقل کنند و برای این کار پیام خود را در قالب جمله بیان می‌کنند. برای درک بهتر این مطلب، در مرحله دوم به چهار دانش‌آموز بگویید هر کدام یک دقیقه فرصت دارند تا پیام‌های خود را منتقل کنند. سپس از سایر دانش‌آموزان بخواهیم قضاوت کنند کدام یک در زمان خود به بهترین شکل بیشترین پیام را بیان کرد. در اینجا هدف این است که دانش‌آموزان روی تک تک جملات خود حساس شوند و بدانند هر جمله امکان انتقال پیامی را برای مخاطب فراهم می‌کند؛ لذا به بهترین شکل باید از آن بهره برد.

نکته: برای ارزشیابی، از طرح سؤالاتی که تعداد جمله را از دانش‌آموز می‌پرسد، پرهیز شود و به جای آن متنی در اختیار دانش‌آموز قرار داده شود و بخواهید پیام تک تک جملات را استخراج کند. منظور از پیام، تفسیر متن نیست؛ بلکه اطلاعاتی است که صراحتاً در جمله‌ها بیان شده است.

درس دوم

برای آموزش انواع جمله، چهار دانش آموز جلوی کلاس بیایند. به نفر اول بگوییم وقتی می خواهد درباره تاریخ تولد خود به مخاطبان پیامی بدهد، چه جمله ای می گوید. پاسخ او احتمالاً به این صورت است: «من سال ۱۳۰۰ به دنیا آمده ام». از نفر دوم بخواهید درباره زیبایی یک گل پیامی را به مخاطب برساند. از سومین نفر بخواهید در پیام خود یک لیوان آب بخواهد و نفر چهارم درباره دانستن وقت، جمله ای بگوید. به این ترتیب توجه دانش آموزان به انواع جمله جلب می شود. در مرحله دوم از چهار دانش آموز می خواهیم صحبت کنند و سایر دانش آموزان جملات خبری، پرسشی، عاطفی و امری را از سخنان آنها استخراج کنند. چنانکه ملاحظه می کنید، انواع جمله در بافت زبان آموزش داده می شود. به عبارت دیگر دانش آموز متوجه می شود همواره در کلام خود از انواع جمله بهره می برد.

درس سوم

پس از معرفی جمله و انواع آن، به معرفی اجزای جمله می پردازیم. هدف از آموزش اجزای جمله این است که دانش آموز بداند جملات چگونه گسترش می یابند و منطق قرار گرفتن اجزای جمله در کنار هم چیست. این کار سبب افزایش درک متن دانش آموزان می شود.

برای معرفی اجزای جمله از نظریه «دستور وابستگی»^۱ پیروی شده است. در دستور وابستگی فعل به عنوان جزء اصلی جمله، در رأس است و با توجه به ظرفیت خود اجزایی را می گیرد و جمله گسترش می یابد. به عنوان نمونه، افعالی مانند «آمد و خوابید» یک ظرفیتی اند و با گرفتن یک جزء گسترش می یابند؛ اما فعل «خورد» دو ظرفیتی است و با گرفتن دو جزء گسترش می یابد.

در درس سوم برای درک اهمیت فعل به عنوان محور اصلی جمله، مثال هایی ارائه شده است که ارزش فعل برجسته می گردد.

درس چهارم

در این درس، افعال یک ظرفیتی (ناگذر یا لازم) معرفی شده اند. برای آموزش اجزای جمله از دانش آموزان خواهیم جدولی را طراحی کنند. مهم ترین قطعه جدول، فعل است که در جلسه گذشته با آن آشنا شدند. در آموزش این درس از دانش آموز خواهیم جدول آنها ظرفیت پذیرش دو خانه را

۱- برای آشنایی بیشتر، مطالعه کتاب «ظرفیت فعل»، تألیف دکتر امید طبیبزاده، نشر مرکز توصیه می شود.

داشته باشد. این کار بسیار اهمیت دارد؛ زیرا اگر دانش‌آموزی بخواهد برای فعل «آمد» به جای «علی آمد» بگوید «علی از تهران آمد» به او می‌گوییم که جدول جمله امروز در کلاس درس، دو خانه‌ای است و باید دو قطعه‌ای که اهمیت بیشتری دارند، در آن قرار گیرد.

درس ششم

مطابق درس گذشته، جدول جمله در این جلسه، سه خانه‌ای است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، افعال گذرا و ناگذرا به‌طور غیرمستقیم آموزش داده می‌شود؛ بدون اینکه به‌صورت مجموعه قواعد حفظی ارائه شود. هدف از آموزش افعال گذرا و ناگذرا در اینجا این است که دانش‌آموز منطق گسترش جمله را بداند.

درس هفتم

جدول جمله در این جلسه، چهار خانه دارد که با افعال سه ظرفیتی مانند «گرفت» قطعه متمم نیز به جمله اضافه می‌شود.

درس هشتم و نهم

از آنجایی که دانش‌آموز با افعال اسنادی مواجه می‌شود، لازم است این نوع فعل نیز به او معرفی شود. بار معنایی افعال اسنادی به‌گونه‌ای نیست که به تنهایی بتوانند تعیین‌کننده اجزای جمله باشند به همین سبب، بهتر است در طراحی جدول فعل اسنادی، مانند نمونه عمل شود:

سرد است		هوا
است	سرد	هوا

درس دهم

پس از آشنایی ابتدایی با اجزای جمله، مجدداً به مبحث فعل برمی‌گردیم تا محور اصلی جمله را بهتر بشناسیم. ابتدا از دانش‌آموزان پرسید. «برای اینکه کسی یا چیزی را بشناسند، چه می‌کنند؟» در جواب آنها، به این مطلب می‌رسند که لازم است خصوصیات و ویژگی‌های آن شخص یا چیز را بدانند. در ادامه به آنها می‌گوییم، می‌خواهیم فعل را بشناسیم، پس باید ویژگی‌های آن را بدانیم.

اولین ویژگی فعل، «زمان» آن است. برای آموزش آن سه دانش آموز جلوی کلاس بیایند. یکی در مورد کارهای دیروز خود صحبت کند، دیگری درباره همان لحظه سخن بگوید و نفر سوم راجع به کارهایی که در آینده می‌خواهد انجام دهد، بگوید. به این ترتیب تمایز زمان‌ها در کاربرد برجسته می‌شود. گفتنی است که در اینجا انواع ماضی و مضارع مورد نظر نیست. در ادامه از یک دانش آموز می‌خواهیم چند دقیقه‌ای صحبت کند و سایر دانش‌آموزان جملات حال، گذشته و آینده او را به خاطر بسپارند و در پایان صحبت او، آنها را بگویند.

درس یازدهم

یکی از ویژگی‌های فعل، «شخص» و «شمار» است. در آموزش شخص، دو دانش آموز جلوی کلاس بیایند. ابتدا از دانش آموز اول بخواهیم خود را برای مخاطبش معرفی کند و چند جمله بگوید؛ مثلاً «من اهل تبریز هستم.» در این صورت شناسهٔ افعال او اول شخص خواهد بود. در ادامه از دانش آموز اول بخواهیم چند جمله دربارهٔ مخاطبش به او بگوید. مثلاً «تو دانش آموز مؤدبی هستی.» در این صورت شناسهٔ افعال او دوم شخص خواهد بود. سپس از دانش آموز اول بخواهیم در مورد یکی از دوستانش با مخاطبش سخن بگوید. مثلاً «زهره به کتابخانه رفت.» در این صورت شناسهٔ افعال او سوم شخص خواهد بود.

وقتی ویژگی شخص در بافت آموزش داده می‌شود دانش آموز درک می‌کند منظور از اول شخص، گوینده است که دربارهٔ خود سخن می‌گوید. دوم شخص، همان شنونده است و هرگاه بخواهیم دربارهٔ شخصی صحبت کنیم که نه گوینده است و نه شنونده، از شناسهٔ سوم شخص استفاده می‌کنیم. در ادامه می‌توانیم به همین شکل مثال‌هایی را برای شمار (مفرد، جمع) ارائه کنیم.

با مثال‌های بیشتر از دانش‌آموزان بخواهیم افعالی که در گفت‌وگوها می‌شنوند، روی کاغذ بنویسند و توجه کنند که ویژگی شخص و شمار، چگونه در شکل ظاهری فعل، پدیدار می‌شوند.

درس دوازدهم

ضمیر یکی از ابزارهای زبانی برای انسجام بین گزاره‌های متن است. وقتی خواننده برای یافتن مرجع ضمیر، نیاز دارد، به جمله‌های قبل و بعد خود مراجعه کند، بین اجزای متن ارتباط ایجاد می‌کند. برای آموزش ضمیر از دانش‌آموزی بخواهید که جلوی کلاس بیاید و دربارهٔ دوست خود صحبت کند. او در اولین جمله، اسم دوستش را بیان می‌کند؛ اما به‌طور طبیعی در ادامه به جای اسم دوستش از ضمیر «او» استفاده

می‌کند. به این ترتیب در کاربرد زبان، ابتدا ضمیر را برجسته کنیم؛ سپس به صورت ساختاری آن را آموزش دهیم. ضمناً در ارزشیابی حتماً پرسش‌هایی طراحی شود که از دانش آموز مرجع ضمیر سؤال شده باشد.

درس سیزدهم و چهاردهم

در آموزش این دو درس، رویکرد صورت‌گرایی غالب است و بن افعال به لحاظ صوری مورد توجه قرار می‌گیرد.

درس شانزدهم

در این درس، دانش‌آموزان با شش ساخت زمان آینده، بُن و شناسه فعل، آشنا می‌شوند.

درس هفدهم

در دروس گذشته به فعل پرداخته شد و درباره ویژگی‌های آن مطالبی بیان گردید. در آخرین درس کتاب، یک درس درباره اسم ارائه شده است که به لحاظ ساختاری اسامی را در دو طبقه ساده و غیرساده قرار می‌دهد.

نکته: مبحث اسامی ساده و غیرساده، در این کتاب اصلاح شده است؛ لذا براساس مطالب این درس، طبقه‌بندی ساده و غیرساده آموزش داده شود. در سال آینده تقسیم‌بندی غیرساده، ادامه این بحث خواهد بود. در این مجموعه از کتاب‌ها یک دوره دستور در حد دانش‌آموزان دوره متوسطه یک تدریس می‌شود و سعی بر آن است که آمادگی لازم در آنها، جهت ارتباط با کتاب‌های ادبیات و زبان فارسی مقطع بالاتر به وجود آید.

توضیح این نکته ضروری است که اساس کار بر این است که در هر سال جهت تکمیل مباحث سال‌های پیشین، مطالبی افزوده شود. بنابراین ذکر مباحث دستوری دارای سلسله‌مراتبی خاص است و نکات موجود، مکمل همدیگرند. همچنین موارد ناگفته فراوان است. این روش آگاهانه است و در این خط سیر، توانایی دانش‌آموز مدنظر قرار گرفته شده است. بنابراین از همکاران محترم تقاضا می‌شود از تدریس مطالب خارج از کتاب هر چند سودمند خودداری کنند. کوشش شده است که قواعد دستوری ساده و صریح نوشته شود و از طریق مثال‌ها و جداول، مفاهیم مورد نظر نهادینه گردد. همچنین نگارش مطالب از ساده به پیشرفته صورت گرفته و غالب بخش‌ها به منزله پیش‌نیازی برای بخش‌های پسین است؛ بنابراین اگر در یادگیری بخش‌های نخست کتاب توجه کافی مبذول گردد، نتیجه در پایان کار مطلوب خواهد بود.

موضوعی که باید بدان توجه داشت، این است که در این دستور، بیشتر جنبه‌های نظریه دستور وابستگی مدنظر قرار گرفته است؛ اما چون کتاب جنبه آموزشی دارد، گاهی برای تدریس بهتر، می‌توان از دیگر نظریه‌های زبان شناختی نیز استفاده کرد.

در این کتاب، سعی بر این بوده است که اشتباهات دستور سنتی همچون تجویزی بودن، انعطاف ناپذیری، ابدیت دستور، تحمیل تحولات خارجی به زبان و ... تکرار نشود. علاوه بر آن تلاش بر این بوده است که دستوری تدوین گردد که مورد توافق دستور نویسان و زبان شناسان از هر نحله و مکتبی باشد و از موارد اختلاف برانگیز در مباحث دستوری و زبان شناختی پرهیز شده است.

تکرار این نکته اجتناب ناپذیر است و آن تدریس تمامی موارد موجود در کتاب از جمله دستور به وسیله یک دبیر است. از برنامه ریزان آموزشی، درخواست می‌شود، ساعت‌های تدریس دبیران محترم را طوری تنظیم کنند که تمامی ساعت‌های مربوط به درس زبان و ادبیات فارسی، تنها به یک دبیر اختصاص یابد. موارد و مباحث زبانی موجود در کتاب فارسی اول بدین قرار است :

نکته‌های زبانی

- ۱- معرفی جمله
- ۲- انواع جمله
- ۳- فعل
- ۴- نهاد
- ۵- مفعول
- ۶- متمم
- ۷- فعل اسنادی
- ۸- مسند
- ۹- زمان فعل
- ۱۰- شخص و شمار
- ۱۱- ضمیر
- ۱۲- بن مضارع
- ۱۳- بن ماضی
- ۱۴- آینده
- ۱۵- واژه‌های ساده و غیر ساده

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، حدود ۱۵ بخش از ظرفیت ۳۰ گانه بخش «دانش‌های زبانی و ادبی» به مباحث دستوری (نحوی و صرفی) پرداخته است. همکاران محترم می‌توانند در بخش نکته‌های «زبانی و ادبی» درس‌های چهاردهم و پانزدهم (درس‌های آزاد) نیز به مباحث دستوری بپردازند. ان شاء الله در پایه‌های دوم و سوم مباحث دستوری کامل‌تر و عمیق‌تر و وسیع‌تر طرح خواهد شد. مباحث دیگر موجود در نکته‌های زبانی و ادبی مربوط به مسائل ادبی است. این نکات عبارت‌اند از :

زنجیره مبحث ادبی در فارسی پایهٔ اول متوسطه (هفتم)

نکتهٔ ادبی

- ۱- هم‌خانواده
 - ۲- معرفی ادبیات
 - ۳- تکرار
 - ۴- جابه‌جایی در شعر و نثر
 - ۵- قطعه
 - ۶- داستان‌های رمزی و نمادین
 - ۷- ترجمه
- در صورت نیاز به طرح نکته‌ای زبانی، ادبی، نگارشی و ... می‌توان آن را در قسمت دانش‌های زبانی و ادبی درس‌های آزاد ذکر کرد.

مفاهیم و موضوعات زبانی و ادبی مورد توجه در برنامه درسی اول متوسطه

- ۱- دستور
 - جمله و ساخت آن
 - گروه اسمی
 - اجزای جمله ۲
 - گروه قیدی
 - انواع جمله
 - دستور تاریخی
 - گروه فعلی
- ۲- نگارش و انشا
 - یادداشت روزانه
 - زندگی نامه
 - خاطره نویسی
 - گزارش نویسی
 - گفتار و نوشتار
 - نمایش نامه
 - فیلم نامه
 - داستان نویسی
 - بازگردانی شعر به نثر
 - آشنایی با گونه های نثر
 - ساختار مقاله و مقاله نویسی
 - توصیف
 - نامه نگاری
 - طنز
 - بهره گیری از عنصر جان بخشی در نوشته
 - شرح حال نویسی
 - معرفی زادگاه و اماکن (تک نگاری)
 - بازسازی رویدادها

– گزینش بهترین واژه‌ها و به‌کارگیری در نوشته

– گامی فراتر از ساده‌نویسی

– مثل و ضرب‌المثل

– روزنامه دیواری

– خلاصه‌نویسی

– صمیمیت در نوشته

– فضاسازی

– بازنویسی

– بازآفرینی

– بهره‌گیری از عنصر تخیل (نوشته خلاق)

۳– املا

۴– مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش

این موضوع در برنامه درسی فارسی، زمینه بسیار مناسبی برای گسترش فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش است.

۵– دانش ادبی، شامل :

۱– قالب‌های شعری مانند : قصیده، مثنوی، قطعه، شعر نیمایی

۲– زیبایی‌های ادبی (نثر و شعر) مانند : تشخیص، تشبیه، سجع، مبالغه و ...

۶– مفاهیم ارزشی

۱– طرح ارزش‌های فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی

۲– طرح ارزش‌های ملی و انقلابی

۳– طرح ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی و اخلاقی

۴– طرح ارزش‌های بومی و منطقه‌ای

فهرست فعالیت‌ها و تمرین‌های پیشنهادی برای برنامه فارسی اول متوسطه

مهارت‌های گفتاری

۱– داستان‌گویی

۲– سرودخوانی

۳– گفت‌وگو در کلاس

- ۴- گسترش واژگان
- ۵- چیستان‌گویی
- ۶- مصاحبه
- ۷- دکلمه
- ۸- توصیف شفاهی تصاویر
- ۹- خاطره‌گویی
- ۱۰- تعریف کردن داستان
- ۱۱- نقل قول مستقیم
- ۱۲- نقل قول غیر مستقیم
- ۱۳- نقالی
- ۱۴- خطابه و سخنوری
- ۱۵- مسابقه‌های ادبی، شاعره و...

مهارت‌های نوشتاری

- ۱- عبارت‌های تکمیل‌کردنی
- ۲- گسترده‌نویسی
- ۳- جدول کلمات
- ۴- واژه‌سازی با پیشوندها
- ۵- واژه‌سازی با پسوندها
- ۶- واژه‌سازی با مشتق‌های فعلی
- ۷- واژه‌سازی با اسم‌ها و صفات
- ۸- کاربرد نکات املایی
- ۹- کاربرد نکات نگارشی
- ۱۰- کاربرد نکات زبانی
- ۱۱- آموزش خط تحریری
- ۱۲- نگارش مشاهدات و محسوسات در طبیعت
- ۱۳- نوشتن خلاق
- ۱۴- مطابقت فعل و نهاد
- ۱۵- مطابقت فعل و شناسه

- ۱۶- مطابقت اجزای جمله
- ۱۷- جمله سازی
- ۱۸- نوشتن عبارت و بند
- ۱۹- نوشتن در قالب های مختلف زبانی و ادبی (نظیر وبلاگ نویسی)
- ۲۰- گزارش پژوهشی

مهارت های خواندن

- ۱- کتاب خوانی
- ۲- صامت خوانی
- ۳- خواندن ترکیب های وصفی و اضافی

مهارت گوش دادن

- ۱- گوش دادن به نوار صوتی
- ۲- گوش دادن انتقادی
- ۳- مهارت توجه به کانون سخن

مهارت های تفکر

- ۱- ساخت جمله های فی البداهه
- ۲- حدس زدن پایان داستان
- ۳- مرتب کردن مفاهیم ذهنی و عینی
- ۴- طبقه بندی مفاهیم ذهنی و عینی
- ۵- بیان احساسات و عقاید در کلاس
- ۶- پیدا کردن راه حل مناسب
- ۷- یافتن فکر مرکزی
- ۸- مرتب کردن داستان به هم ریخته
- ۹- تمرین های جانشین سازی
- ۱۰- تمرین های هم نشین سازی
- ۱۱- پرسش های درک مطلب
- ۱۲- درک و یافتن مترادف ها
- ۱۳- یافتن متضادها
- ۱۴- یافتن متشابه ها

- ۱۵- یافتن هم نویسه ها
- ۱۶- یافتن کلمات معنی دار
- ۱۷- تقویت تخیل
- ۱۸- تقویت تفکر انتقادی

مهارت های عملی

- ۱- ایفای نقش
- ۲- اجرای دستورالعمل از طریق نوشته
- ۳- نمایش فیلم
- ۴- نمایش خلاق
- ۵- نمایش درس
- ۶- نمایش عروسکی
- ۷- نمایش رادیویی
- ۸- نمایش بی کلام (پانتومیم)
- ۹- نقاشی خلاق
- ۱۰- استفاده از فرهنگ لغات
- ۱۱- خودجایگزینی در داستان
- ۱۲- واژه یابی خوشه ای (گسترش شبکه واژگانی)
- ۱۳- بازی واژگانی
- ۱۴- استفاده از لغت نامه در کلاس
- ۱۵- کتاب سازی
- ۱۶- طراحی جدول کلمات
- ۱۷- انجام پژوهش کلاسی

مهارت نقد و تحلیل

- ۱- شناخت دقیق جایگاه واژه در بافت و ارزشیابی واژگان زبان
- ۲- گوش دادن انتقادی برای درک انسجام و پیام
- ۳- نقد و تحلیل شنیده ها و خوانده ها

روش‌های آموزش و اصول یاددهی – یادگیری در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه

با توجه به رویکردهای برنامه، در انتخاب روش‌ها و شیوه‌های یاددهی – یادگیری زبان فارسی باید به اصول زیر توجه کرد :

- تأکید بر فعالیت دانش‌آموزان و محول کردن مسئولیت یادگیری به آنان
 - کاهش نقش معلم محوری و افزایش نقش مدیریت و رهبری آنان در فرایند آموزش
 - تأکید و توجه به پرورش روحیه نقادی فراگیران
 - توجه به کارگروهی دانش‌آموزان
 - توجه به تفاوت‌های فردی یادگیری در دانش‌آموزان
 - تلفیق آموزش و ارزشیابی
 - استفاده بهینه از شرایط در جهت آموزش زبان
 - ایجاد فضای نشاط‌آور در کلاس و مدرسه
 - تأکید به تسلط فراگیران در فرایند یادگیری و یاددهی .
- این برنامه برای آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی، تفکر، گسترش گنجینه لغات، شناخت بهتر محیط و آداب زندگی و ایجاد ذوق ادبی در دانش‌آموزان روش‌های زیر را مؤثر می‌داند. توضیح اینکه روش‌های زیر جنبه توصیه‌ای و پیشنهادی دارد و مدارس و معلمان و دست‌اندرکاران آموزشی می‌توانند از دیگر روش‌ها و فعالیت‌های مناسب با برنامه نیز استفاده کنند :

- ۱- روش تفکر استقرایی
- ۲- روش روشن‌سازی طرز تلقی
- ۳- ایفای نقش، قصه‌گویی و نمایش خلاق
- ۴- روش بحث گروهی
- ۵- روش بدیعه‌پردازی
- ۶- روش تدریس اعضای گروه
- ۷- روش قضاوت عملکرد
- ۸- روش کارایی گروه
- ۹- روش حل مسئله و گره‌گشایی از متن
- ۱۰- روش پرسش و پاسخ

۱۱- روش واحد کار

۱۲- روش گردش علمی

۱- روش پرسش و پاسخ: همان‌طور که از نام این روش بر می‌آید، در این روش معلم پرسش‌های مناسبی را تهیه و آماده می‌کند و آنها را به گونه‌ای در کلاس به کار می‌گیرد که دانش‌آموزان به سمت اهداف برنامه و درس هدایت شوند. در این روش، معلم می‌تواند پرسش‌های فی‌البداهه نیز جهت تکمیل یادگیری طرح کند. نکته مهم این است که مدیریت و هدایت دانش‌آموزان و تنظیم زمان برای پاسخ به پرسش باید مورد توجه باشد.

این روش مهارت‌های گوش دادن، نقد و تحلیل و حافظه‌شنیداری و قدرت بیان را تقویت می‌کند و اگر از نتایج بحث‌ها هم گزارشی تهیه شود، به تقویت چهار مهارت زبانی خواهد انجامید.

۲- روش بحث گروهی: در صورتی که پرسش و پاسخ از حالت دو طرفه بین معلم و دانش‌آموز یا دانش‌آموز و دانش‌آموز درآید و معلم موضوع مشخصی را در کلاس طرح کند تا دانش‌آموزان درباره آن با هم مشورت و اندیشه کنند، روش بحث گروهی به کار گرفته خواهد شد. این روش از جمله روش‌های فعال و مشارکتی در آموزش به شمار می‌رود.

بنابراین دانش‌آموزان در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی می‌شوند و با هدایت معلم به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند. اهمیت این روش با توجه به ماهیت زبان و ادبیات فارسی زمانی روشن می‌شود که نمایندگان هر گروه، نظر خود را بیان می‌کنند و ضمن گوش دادن به اظهارات دیگر گروه‌ها، به نقد و تحلیل نیز تسلط می‌یابند. گروه‌بندی مناسب، کنترل زمان، هدایت و رهبری گروه‌ها، طرح موضوعات مناسب و ... از جمله شرایط اساسی برای به کارگیری این روش است.

۳- ایفای نقش، قصه‌گویی و نمایش خلاق: در دوره اول متوسطه، به ویژه در کتاب فارسی به خوبی می‌توان از نمایش و قصه‌گویی مناسب با سن نوجوانی استفاده کرد. برخی از دروس به گونه‌ای سازمان‌دهی شده‌اند که با هدایت معلم می‌توان مفاهیم موردنظر را به صورت عینی و محسوس به نمایش گذاشت.

این روش‌ها اگر با بحث و تبادل نظر و ارزشیابی در کلاس توأم شود، می‌تواند عالی‌ترین اهداف آموزش زبان و ادب فارسی را محقق کند. بخشی از این اهداف عبارت‌اند از: ایجاد برقراری ارتباط انسانی و عاطفی، نظم بخشی به افکار و گفتار، پرورش قوه تفکر، استنتاج، رشد و شکوفایی خلاقیت و استعدادهای زبانی و ادبی.

۴- روش گردش علمی: در این روش معلم برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با آثار تاریخی و ادبی و زبانی آنها را به بیرون از کلاس می‌برد تا از نزدیک به مشاهده بپردازند.

دانش آموزان با توضیح و توصیف پدیده‌ها و شنیده‌های خود به صورت گفتاری و نوشتاری به پرورش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی خود دست می‌یابند. می‌توان از آنها خواست تا گزارش تهیه کنند؛ یادداشت برداری کنند؛ اطلاعات حاصله را طبقه‌بندی کنند و زیبایی‌های مشاهده شده را وصف کنند یا آنها را به تصویر بکشند تا بدین ترتیب به پاره‌ای از مهارت‌های نگارشی تسلط پیدا کنند.

۵- روش تفکر استقرایی: از آنجا که تفکر، پیوندی ناگسستنی با هر کدام از مهارت‌های زبانی و ادبی دارد و در روش استقرایی هم تفکر در یک روند متوالی، از آسان به پیچیده سازمان‌دهی می‌شود، استفاده از این روش می‌تواند یک فرایند یادگیری مؤثری را تا حصول نتیجه در دانش آموز ایجاد کند. در جریان تفکر، دانش آموزان اطلاعاتی جمع‌آوری می‌کنند و آنها را طبقه‌بندی می‌کنند و به تفسیر و کشف ارتباط بین یافته‌های خود می‌پردازند. از این روش می‌توان در آموزش نکات املائی، انشایی و در دستور زبان استفاده کرد.

۶- روش بدیعه پردازی: با توجه به اینکه زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً با خلق و آفرینش و تولید اندیشه‌های بدیع ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ دارد، از این روش می‌توان برای آموزش انشا و نگارش خلاق استفاده کرد. براساس این روش دانش آموزان با بحث کردن درباره موضوع انشا، قیاس کردن، بیان احساسات خود و ... به تفکر خلاق و پرورش عواطف دست می‌یابند.

۷- روش حل مسئله: در این روش مسئله‌ای مطرح می‌شود که می‌تواند از گرفتاری قهرمان قصه شروع شود. دانش آموزان به توصیف و تبیین مسئله می‌پردازند و راه حل یا راه‌حلهایی برای آن پیدا می‌کنند. پس از بحث و گفت‌وگو، معلم نظرات خود را درباره حل مشکل قهرمان داستان ارائه می‌دهد. دانش آموزان به بررسی علت وقوع حوادث در قصه‌ها می‌پردازند و ارتباط علت و معلولی وقایع را کشف می‌کنند؛ ایده‌ها و نظرات مختلف را با یکدیگر پیوند می‌دهند و مقایسه می‌کنند و یا نتایج داستان‌ها را پیشگویی می‌کنند. مطالب ذکر شده می‌تواند در دو گونه بیانی یعنی گفتاری و نوشتاری مطرح شود. در دوره متوسطه می‌توان از دانش آموزان خواست تا درباره شنیده‌ها و یا خوانده‌های خود به قضاوت و داوری بپردازند.

۸- روش واحد کار: از این روش می‌توان برای آموزش انشا و فعالیت‌های خارج از کلاس استفاده کرد. بدین ترتیب که دانش آموزان براساس موضوعات تعیین شده به صورت گروهی یا فردی به دنبال جمع‌آوری اطلاعات در خارج از کلاس می‌روند و گزارشی تهیه می‌کنند، سپس این گزارش را در کلاس عرضه می‌کنند. موضوعاتی از قبیل سرگذشت شاعران، نویسندگان، شخصیت‌های علمی، اجتماعی و مذهبی، می‌تواند برای استفاده از این روش مدنظر باشد. این روش می‌تواند برای تقویت حس پژوهش و تقویت مهارت‌های جست‌وجوگری مؤثر باشد.

۹- روش کارایی گروه: دانش‌آموزان را به گروه‌هایی تقسیم می‌کنند و هریک از اعضای گروه، تکلیف مشخص شده را به‌طور انفرادی می‌خواند، بعد به سؤال‌های آزمون که در اختیار او قرار می‌دهند، پاسخ می‌دهد، سپس در گروه نیز درباره پاسخ‌های خود گفت‌وگو می‌کنند و دلایل انتخاب یا رد آن را ارزیابی می‌کنند. در مرحله بعد، کلید سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد و اعضای گروه درک عمیقی از بهترین پاسخ به‌دست می‌آورند. بعد از آن اعضای گروه پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری و نمره مؤثر بودن یادگیری را محاسبه می‌کنند. از این روش در کلاس‌های فارسی و در تدریس حوزه‌های مختلف از قبیل متن درس‌ها، انجام تمرین‌ها، املا و انشا، دستور و آرایه‌ها می‌توان بهره گرفت.

۱۰- روش تدریس اعضای تیم: این طرح، این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درسی، طی یک دوره زمانی کوتاه با مطالعه گروه، تحت پوشش قرار گیرد. در انتخاب متن مورد تدریس باید در نظر داشت که متن به بخش‌های مستقل از یکدیگر قابل تقسیم باشد. بخش‌ها نیز از نظر طول و دشواری تقریباً برابر باشند. دانش‌آموز یک بخش موضوع تعیین شده را مطالعه می‌کند، سپس با همتهای خود که مسئول بخش مشترکی هستند، دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکال‌های خود تبادل نظر می‌کنند. آنها دوباره به گروه خود برمی‌گردند و به ترتیب از اول بخش تا آخر بخش را به نوبت تدریس می‌کنند.

۱۱- روش قضاوت عملکرد: در این طرح کسب درک روشنی از معیارها، آنان را قادر می‌سازد تا درباره کیفیت کار خویش قضاوت کنند. در این صورت می‌توانند تا حدودی از ارزیابی کارشناسان توسط دیگران بی‌نیاز شوند. سپس هر شخص کار خویش را ارائه می‌دهد. اعضای گروه، کار هر فرد را با دیگری و با معیارهایی که فراگرفته‌اند، مقایسه می‌کنند. هر فرد، انتقادهایی را که به کارش شده است، دریافت می‌کند؛ مثلاً معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا ویژگی‌های یک شعر خوب را بیان و جمع‌بندی کنند. پس از بیان نظرات مختلف توسط گروه‌ها، معلم معیارهای علمی را ارائه می‌دهد و بدین‌ترتیب آنها عملکرد خود را مورد تجدیدنظر و ارزیابی قرار می‌دهند.

۱۲- روش روشن‌سازی طرز تلقی: اولین مرحله در روشن‌سازی طرز تلقی، به فراگیران کمک می‌کند تا آنان با پاسخ دادن به یک سؤال و یا تکمیل یک جمله، طرز تلقی خود را ارزیابی کنند؛ سپس فراگیران دور هم جمع می‌شوند تا این طرز تلقی را بررسی کنند و به کمک شرایط شناخته شده و اطلاعاتی که در اختیار دارند روی بهترین طرز تلقی به توافق برسند، سپس هر فرد، پاسخ خود را ارائه می‌دهد تا ارزیابی شود. طرز تلقی افراد پس از بحث نیز ارزیابی می‌شود تا مشخص شود که آیا تغییری رخ داده است یا خیر. این روش فراگیران را قادر می‌سازد که کشف کنند: «آیا طرز تلقی آنها بر یک پایه محکم از حقایق، اطلاعات و منطق استوار است؟»

روش‌های خواندن

با توجه به اینکه هدف این برنامه، تقویت و پرورش مهارت‌های زبانی و ادبی است، پیشنهاد می‌شود در به‌کارگیری روش‌های یاددهی - یادگیری به روش‌های خواندن نیز توجه شود. الف) روش بلندخوانی، ب) روش صامت‌خوانی: ۱- دقیق خوانی ۲- خواندن تجسمی ۳- خواندن انتقادی ۴- خواندن التذازی ۵- خواندن مروری (کل خوانی)

الف) روش بلندخوانی: بلندخوانی در شروع خواندن روشی مؤثر است؛ زیرا در آن از دو فرایند ادراکی یعنی تمیز شنیداری و تمیز بصری استفاده می‌شود، اما در دوره متوسطه با توجه به آموزش‌های دوره ابتدایی و ویژگی‌های شناختی دانش‌آموزان بهتر است از شیوه‌های مختلف صامت‌خوانی استفاده شود. این روش برای تندخوانی و مطالعه صحیح مفید است.

ب) روش صامت‌خوانی: روش‌هایی که در زیر می‌آید، بیشتر مبتنی بر صامت‌خوانی اند:

۱- دقیق خوانی: در این نوع خواندن دانش‌آموز به درک کامل متن خواندنی و نگهداری آن به‌طور منظم در حافظه می‌رسد. او به افکار اصلی نویسنده پی می‌برد، به ارتباط بین مطالب می‌پردازد؛ خلاصه متن را بیان می‌کند و از آن نتیجه‌گیری می‌کند. معلم برای سنجش این نوع خواندن صامت می‌تواند از متن سؤالاتی کند که مفاهیم متن را مورد سنجش قرار دهد.

۲- خواندن تجسمی: هدف از این نوع خواندن درک عمیق‌تر، تحریک حس کنجکاوی و مشارکت فعالانه در مطالعه است. برای رسیدن به اهداف مذکور لازم است قبل از مطالعه، سؤالاتی از متن انتخاب شود تا از این طریق، ذهن دانش‌آموز هنگام مطالعه به سمت یافتن پاسخ‌ها هدایت شود.

۳- خواندن انتقادی: در این روش دانش‌آموزان متن درس را مطالعه می‌کنند، سپس درباره ویژگی‌های متن و نوع نوشته و سبک نویسنده یا شاعر و قالب درس بحث و گفت‌وگو می‌کنند و در پایان نظر نهایی خود را نسبت به متن خوانده شده ارائه می‌دهند.

در این روش، دانش‌آموز به تجزیه و تحلیل مطالب، ارزش‌گذاری و قضاوت مطالب و برقراری ارتباط بین جوانب مختلف مطالب می‌پردازد.

۴- خواندن التذازی: خواندن برای درک زیبایی‌ها، روش مؤثری برای پرورش حس زیبایی‌شناسی و تقویت ذوق ادبی است. بهتر است دانش‌آموز بیشتر به دنبال یافتن زیبایی‌های موجود در نثر و شعر باشد؛ مانند یافتن تشبیهات، ضرب‌المثل‌ها، وزن و قافیه، موسیقی موجود در شعر و ...

با توجه به اینکه یکی از اهداف آموزش زبان و ادبیات فارسی تلطیف عواطف و التذاذ ادبی است، در متون هنری و ادبی مانند اشعار برتر و متن‌های تأثیرگذار داستانی و ادبی به این نوع خواندن تأکید

می‌شود. معلم می‌تواند به تناسب سرفصل‌ها و عناوین دروس قطعات زیبایی از نظم و ثر را انتخاب و در کلاس با لحن و آهنگی مناسب قرائت کند. در این نوع خواندن باید متونی ارائه شود که با آن التذاذ و پرورش ذوق ادبی عملی شود.

۵- خواندن مروری (کل خوانی) : در این شیوه، خواننده با اندکی تورق برای به دست آوردن اطلاعات مهم و مرور سریع نوشته‌ها در کمترین زمان، عناوین اصلی و واژگان کلیدی را از نظر می‌گذراند تا با ساختار کلی اثر آشنا شود.

تفاوت خواندن با روخوانی

روخوانی همان بیان کلمات از روی نوشته است که در آن هیچ ارتباطی بین کلمات و درک و دریافت وجود ندارد؛ یعنی فرد آنچه را آموخته، تنها به زبان می‌آورد. در حالی که خواندن علاوه بر بیان نوشته‌ها که به درک و فهم خواننده می‌انجامد، منجر به برانگیخته شدن احساسات مخاطب نیز می‌شود، به طور کلی در روخوانی فرد فقط می‌خواند و مخاطب فقط می‌شنود؛ اما در خواندن، خواننده متن را با توجه به موضوع و محتوای آن به گونه‌ای می‌خواند که مخاطب علاوه بر شنیدن، درک می‌کند و تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

عمل خواندن از سه فعالیت عمده و اساسی تشکیل می‌شود. اولین فعالیت فرد در امر خواندن، دیدن کلمات و فعالیت دوم، تشخیص و تلفظ کلمات است. سومین عمل، درک معنی مطالب خوانده شده است :

۱- دیدن نماد بصری و خطی ۲- تشخیص و خوانش ۳- دریافت معنی

این سه نوع فعالیت به یکدیگر وابسته‌اند و مکمل هم هستند، ولی معمولاً آنها را در تعلیم خواندن، برای سهولت بیشتر و بالا بردن کارایی و همچنین برای کمک به تکمیل هر سه نوع فعالیت، از یکدیگر مجزا می‌کنند و به صورت مهارت‌های مشخص و جدا از یکدیگر مورد توجه قرار می‌دهند.

گوش دادن (دریافتی / ادراکی) سواد شنیداری

در ابتدا باید دانست که شنیدن با مهارت گوش دادن تفاوت‌های زیادی دارد؛ زیرا در شنیدن فرد به طور ناخواسته جمله‌ها را می‌شنود و هیچ‌گونه توجهی به آنها ندارد؛ در حالی که در گوش دادن، انسان به طور ارادی و با دقت به سخنان گوینده توجه کرده، سعی دارد آنها را درک کند و به آنچه می‌شنود، اهمیت دهد. برای تقویت مهارت گوش دادن باید به نکات زیر توجه کرد :

۱- دقت و تمرکز در شنیده‌ها

۲- درک گفته‌های دیگران

۳- درک پیام اصلی متن

۴- دقت در لحن‌ها و تکیه‌های سخن دیگران (زیر و بمی و کشش‌های آوایی)

۵- توانایی تحمل سخن دیگران

۶- شناخت موسیقی کلمات برای ایجاد مکث‌ها و درنگ‌ها

گوش دادن از این رو که ذهن و زبان شنونده را فربه و فراخ دامن می‌سازد و توانایی درک و دریافت او را می‌پرورد، مهارتی ادراکی است. توانایی فرد در گوش دادن دقیق و منظم به سخنان گوینده، مهارتی است که می‌توان از آن برای انتقال افکار و عقاید استفاده کرد. دقت و تمرکز حواس، دو عمل ضروری در گوش دادن است که آن را از «شنیدن» متمایز می‌گرداند. در حقیقت دو گوش انسان، دو درگاه و آستانه دریافت و پذیرش سخنان و نواهای پیرامونی است و چونان بستر دو رود هستند که به دریای ذهن و زبان آدمی مدد می‌رسانند و آن را زنده، زایا و گوارا و پرمایه نگه می‌دارند و بر شکوفایی و گسترش دامنه فکر و خیال می‌افزایند. بدان‌سان که «مولانا» در دفتر ششم مثنوی معنوی فرموده است:

تا خیال و فکر خوش بروی زند	فکر شیرین مرد را فربه کند
جانور فربه شود لیک از علف	آدمی فربه ز عز است و شرف
آدمی فربه شود از راه گوش	جانور فربه شود از حلق و نوش

(مولوی، ۱۳۷۶: بیت ۲۸۹ تا ۲۹۱)

البته همین معنا را پیش از این، عارف بزرگ قرن پنجم، هجویری، در «کشف المحجوب» آورده و از پنج حس به نام پنج در علوم، یاد کرده است:

«کلیت علوم را حصول، ازین پنج در بود: یکی دیدن و دیگر شنیدن، سوم چشیدن، چهارم بویدن، پنجم بسودن، و این پنج حواس، سپاه سالاران علم و عقل اند».

بنابراین برای مهندسی ساختمان زبان‌آموزی، گام‌های زیر را باید پیمود:

گام نخست: تربیت سواد دیداری (چشم)

گام دوم: تربیت سواد شنیداری (گوش)

گام سوم: پرورش و تربیت سواد پساوایی (وحس‌های دیگر)

گام چهارم: پرورش تخیل و تفکر (ذهن)

گام پنجم: تربیت پرسشگری و کنجکاوی (هوش)

گام ششم: پرورش چه، چگونه و چه هنگام سخن گفتن (زبان)

با گسترش بهنای این دریچه‌ها و فربه‌سازی فراخنای ذهن و زبان، دنیای فریبای ادبیات رخ می‌نماید.

لحن‌های زبان فارسی

لحن یعنی آواز خوش و موزون، نوا، کشیدن صدا یا اجتماع حالت‌های صداهاى مختلف. (دهخدا)، لحن، نحوه خواندن و بیان کردن جملات است با توجه به شرایط موجود و فضای حاکم بر جمله و کل متن. باید دانست که هنگام ادا کردن متن و به لفظ درآوردن آن، نه تنها هر متن، لحن خاص خود را اعم از طنز یا جد می‌طلبد، بلکه هر بند (پاراگراف) و هر جمله نیز به تنهایی لحن خود را دارد و ممکن است در هر بند انواع و اقسام لحن‌ها و حالات به کار گرفته شود و در کنار این موارد در هر جمله، هر کلمه نیز می‌تواند شکل و آوای خاص خود را داشته باشد. به عنوان مثال در شعرها، قافیه‌ها و ردیف‌ها در انواع مختلف، آواهای متفاوت و تلفظ‌های گوناگون را می‌طلبد و یا ممکن است تأکید شاعر یا نویسنده در هر جمله کوتاه روی کلمه‌ای خاص باشد که با رعایت لحن کامل و علائم نگارشی و احوال نویسنده شکل خاصی به خود می‌گیرد.

انواع لحن و آهنگ‌های کلی زبان فارسی را می‌توان عبارت از موارد زیر دانست :

لحن ستایشی

ستایش مخصوص خداوند است و شاعر یا نویسنده در آن خداوند را به خاطر آفرینش بی‌همتا، قدرت بی‌ظنیر و الطاف فراوانش می‌ستاید. در این هنگام خواننده نیز باید خود را موجودی از آفریده‌های او بداند که تسلیم او و شاکر بخشش‌ها و آفرینش اوست، مانند مثال‌های زیر :

آفرین جان‌آفرین پاک را	آن که جان بخشید و ایمان خاک را
آسمان چون خیمه‌ای بر پای کرد	بی‌ستون کرد و زمینش جای کرد

(عطار، ۱۳۷۷ : ۱)

لحن مدح

مدح، نوشته‌ای درباره انسان است که شاعر از طریق آن، با کوچک‌تر دانستن خود در مقابل ممدوح به بیان مطالبی می‌پردازد. مدح‌ها نیز به پیروی از ستایش‌ها شکل گرفته‌اند و در آنها همان حالات باید رعایت شود؛ اما با ستایش اختلاف دارد، زیرا در ستایش شاعر یا نویسنده آزادانه‌تر می‌تواند حرف خود را بزند اما در مدح‌ها، به ویژه مدح حاکمان، این کار امکان‌پذیر نیست.

مدح را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد :

الف) مدح یا ستایش یا نعت و منقبت پیامبر (ص) یا ائمه

ب) مدح سلاطین و شاهان و امیران

پ) مدح یا ستایش بزرگان، مشاهیر، برجستگان

مدح بزرگان دینی و مذهبی چون پیامبر (ص) و امامان (ع) که در آن شاعر خود را از مریدان آنها می‌داند و زندگی‌اش را وابسته به وجود و اعتقاد به آنها می‌داند تا جایی که حاضر است جان فدایشان کند. گفته‌های آنان را بسیار با اهمیت می‌داند، در این مورد شاعر ممدوح را فردی فراانسانی می‌داند و چهره و قامتش را در دنیا زیباترین می‌پندارد، کارها و اعمالش را نیز کارهایی خارق‌العاده می‌شمارد و به بیان معجزات و کرامات او می‌پردازد :

محمد کافرینش هست خاکش	هزاران آفرین بر جان پاکش
چراغ افروز چشم اهل بینش	طراز کارگاه آفرینش
سر و سرهنگ میدان بلا را	سپهسالار و سرخیل انبیا را
ریاحین بخش باد صبحگاهی	کلید مخزن گنج الهی

(نظامی، ۱۳۸۲ : ۱۲۹)

علی آن شیرخدا، شاه عرب	الفتی داشته با این دل شب
شب ز اسرار علی آگاه است	دل شب محرم سر الله است
فجر تا سینه آفاق شکافت	چشم بیدار علی خفته نیافت
ناشناسی که به تاریکی شب	می‌برد شام یتیمان عرب
عشق بازی که هم آغوش خطر	خفت در خوابگاه پیغمبر

شهریار

لحن روایی

به طور کلی به هنگام خواندن حکایات باید :

- ۱- موضوع و محتوا و فضای کلی متن را در نظر گرفت و لحن خاصی را برگزید.
- ۲- آن را شبیه تعریف کردن یک واقعه یا حادثه پندآموز یا طنز خواند.
- ۳- سجع‌ها را رعایت کرد و تأکید جملات را روی آنها گذاشت.
- ۴- اشعار داخل حکایات را با لحنی مناسب آن خواند.
- ۵- علائم نگارشی را دقیق رعایت کرد تا تأثیر کلام بیشتر شود.

- ۶- چون فردی که از قضیه آگاه است، با آرامش و اطمینان آن را خواند.
- ۷- با سکون ها و سکوت ها بر تأثیر کلام افزود.
- ۸- به گونه ای خواند که شنونده مشتاق و منتظر شنیدن بقیه ماجرا باشد.
- ۹- سرعت خواندن حکایات کمتر از دیگر نوشته ها باشد.
- ۱۰- نگاه خواننده در حین خواندن به فهم مخاطبان یاری رساند.
- ۱۱- در میان لحن روایی به تغییرهای مناسب آهنگ به تناسب شخصیت ها توجه کرد.
- ۱۲- با رعایت دقیق فراز و فرودهای آوایی در لحن روایی متناسب با جریان داستان، حالت کشش و انتظار را در شنونده برانگیزانیم و با ایجاد گسست های آوایی و وصل و درنگ های مناسب، او را به گوش دادن ترغیب کنیم.

لحن تعلیمی (اندرزی)

این لحن که به لحن اندرزی نیز موسوم است، تلاش می کند با گویشی آرام و آهسته، در دل شنونده نفوذ کند و نکات مهم خوب زیستن را به مخاطب خود القا کند. در ایران این گونه نوشته بیشتر برای پند و اندرز به کار می رود. نویسندۀ این گونه متون، خود را به جای انسانی آگاه می گذارد و از زبان او که بیشتر شبیه پدران، مادران یا معلمان دلسوز است، با مخاطب خود سخن می گوید، به همین دلیل لحن متن های تعلیمی، لحنی پدرانه، مادرانه است و خوانندۀ آن نیز باید هنگام خواندن، خود را پدر یا معلمی فرض کند که می خواهد نکاتی را به فرزندان یا دانش آموزانش بگوید. در این گونه اشعار نیز ممکن است با لحن های گوناگون مواجه شویم. به این اشعار توجه کنید :

ز خاک آفریدت خداوند پاک	پس ای بنده! افتادگی کن چو خاک
حریص و جهان سوز و سرکش مباش	ز خاک آفریدنت، آتش مباش

(سعدی، ۱۳۷۶ : ۱۸۹)

این ابیات لحنی واعظانه و اندکی حالت تحکمی دارد؛ یعنی انسانی روحانی خطاب به دیگران، آنها را با جملات امری به پرهیز از کارهای زشت (نهی از منکر) و انجام کارهای نیک (امر به معروف) سفارش می کند. در این گونه اشعار، لحن گوینده بسیار محکم و کوبنده است و خواننده چنان با شور و حرارت سخن می گوید که گویا از عاقبت انسان خطاکار کاملاً آگاه است و دلش به حال او می سوزد.

لحن مناجات

مناجات به معنی راز و نیاز گفتن و نیایش با خداوند است. انسان در این زمان خود را بسیار کوچک فرض کرده، آنچه را که در حضور دیگران نمی‌تواند بیان کند، با آه و زاری یا شکر و سپاس بیان می‌کند. در این گونه از اشعار، شاعر چیزهایی معنوی از خدای خود طلب می‌کند و از او می‌خواهد که عاقبت به خیرش کند. لحن مناجات آکنده از عاطفه و احساس و بیانگر حالت فروتنی و خاکساری و تواضع بنده است.

خداوندگارا نظر کن به جود	که جرم آمد از بندگان در وجود
گناه آید از بنده خاکسار	به امید عفو خداوندگار
کریم! به رزق تو پرورده‌ایم	به انعام و لطف تو خو کرده‌ایم
گدا چون کرم بیند و لطف و ناز	نگردد ز دنبال بخشنده باز
چو ما را به دنیا تو کردی عزیز	به عقبی همین چشم داریم نیز
عزیزی و خواری تو بخشی و بس	عزیز تو خواری نبیند ز کس
خدایا به عزت که خوارم مکن	به ذل گنه شرمسارم مکن

(بوستان سعدی، ۱۳۸۲: ۱۹۳)

هنگام خواندن نیایش‌ها و مناجات باید :

- ۱- حس و حال عمومی حاکم بر فضای نیایش، حفظ شود.
- ۲- حالت خشوع و خضوع در آهنگ کلام رعایت گردد.
- ۳- لحن ملایم و متین که بیانگر ادب در پیشگاه خدای رحمان است، حفظ گردد.
- ۴- به کشش‌ها و زیر و بمی حروف و صداها برای تأثیرگذاری بیشتر توجه گردد.

لحن توصیفی

توصیف یعنی وصف کردن و بیان جزئیات و ویژگی‌ها یا آوردن صفات و قیدهای حالت پیاپی برای چیزهایی که قرار است برای شنونده بازگو کنیم. این صفت‌ها می‌توانند یا به ظاهر افراد و اشیا پردازند یا به حالات مختلف رفتاری یا حرکات او مانند :

دیدمش خرم و خندان، قدح باده به دست واندر آن آینه صد گونه تماشا می‌کرد

(حافظ، ۱۳۸۲: ۱۹۳)

در توصیف، نویسنده چیزی را که می‌بیند، با شور و حال فراوان و با استفاده از آرایه‌هایی چون تشبیه و تشخیص به زبان می‌آورد. در تشبیه، نویسنده با تخیل خود می‌کوشد میان چند چیز شباهتی ایجاد کند و با این کار شنونده را به شگفتی وادارد؛ مثلاً در بیت‌های زیر منوچهری دامغانی با تشبیه کردن قطره باران به اشک عروس و تشبیه برگ گل به صورت او، هنر خود را به نمایش گذاشته است :

آن قطره باران که برافتد به گل سرخ چون اشک عروسی است برافتاده به رخسار

روش دیگر شاعران و نویسندگان در توصیف کردن، استفاده از جان بخشیدن به اشیا (تشخیص) است. در این هنگام نویسنده همه چیز را زنده و مانند انسان می‌بیند و کارها، گفته‌ها و حرکات یا اعضای انسانی به آنها می‌بخشد.

شعر زیر از ملک الشعرای بهار سرشار از جان‌بخشی به کوه دماوند است :

ای دیو سپید پای دریند	ای گنبد گیتی ای دماوند
از سیم به سر یکی کله خود	ز آهن به میان یکی کمر بند
تا چشم بشر نبیندت روی	بنهفته به ابر چهر دل بند
چون گشت زمین ز جور گردون	سرد و سیه و خموش و آوند
بنواخت ز خشم بر فلک مشت	آن مشت تویی، تو، ای دماوند
نی، نی، تو نه مشت روزگاری	ای کوه نی‌ام ز گفته خرسند
تو قلب فسرده زمینی	از درد ورم نموده یک چند

توصیف معمولاً برای انسان‌ها، اشیا، طبیعت و عناصر آن چون درخت و سبزه و گل، دریا و کوه و جنگل است :

در خواندن چنین متن‌هایی باید به نکات زیر توجه داشت :

۱- لحن توصیف می‌تواند در کنار دیگر لحن‌ها کامل شود؛ یعنی توصیف چیزی مثبت یا باشکوه با توصیف زشتی‌ها و پلیدی‌ها متفاوت است.

۲- در لحن توصیفی آهنگ کلام، معمولاً نرم است و آرامش خاصی دارد.

۳- هنگام خواندن، دقت نظر و عنصر تخیل، نقشی مهم دارند.

۴- این لحن از نظر فضای کلی آهنگ سخن، به لحن روایی نزدیک است.

ر.ک : «مبانی خواندن در زبان فارسی»

عوامل مورد توجه در یادگیری

یادگیری تغییرات نسبتاً ثابت و پایداری در رفتار بالقوه فرد در اثر تجربه است.

عواملی که باید در یادگیری بدان توجه کرد :

۱- آمادگی از نظر جسمی، عاطفی و عقلی

۲- انگیزه و هدف: انگیزه از لحاظ تأثیرش همیشه به هدفی متوجه است. نیمی از وظایف معلم

ایجاد رغبت در دانش‌آموزان است و هدف به فعالیت انسان جهت و نیرو می‌دهد.

۳- تجارب گذشته: یک فرد زمانی می‌تواند مفاهیم و مسائل جدید را درک کند که مفهوم و

مسئله جدید با ساخت شناختی او مرتبط باشد.

۴- موقعیت و محیط یادگیری: امکانات محیط آموزشی، اعم از نیروی انسانی و تجهیزات،

وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده، نگرش والدین و مربیان نسبت به تحصیل و آموزشگاه و عوامل

محیطی دیگر بر کیفیت و کمیت یادگیری دانش‌آموزان مؤثر است.

۵- روش تدریس معلم: روش تدریس معلم و نگرش او می‌تواند در فرایند فعالیت‌های آموزش

و در نهایت بر روند یادگیری تأثیر گذارد. اگر معلم به نظریه‌ها و اصول یادگیری آشنا نباشد و تدریس

را فقط انتقال واقعیت‌های علمی بداند و تجارب یادگیری را منحصر به حفظ کردن مطالب نوشته در

کتاب تصور کند، مسلم است در تقویت کنجکاوی و پرورش استعداد و تفکر علمی دانش‌آموزان چندان

موفقیتی به‌دست نمی‌آورد.

۶- رابطه کل و جزء: مطالعه جزئیات بدون در نظر گرفتن رابطه آنها با هم و همچنین رابطه آنها

با کل موجب پریشانی فکر می‌شود.

۷- تمرین و تکرار: تأثیر تمرین و تکرار در کل فرایند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن به ویژه

در حیطه روانی حرکتی انکارناپذیر است؛ اما باید شرایط و ویژگی خاصی داشته باشد، از جمله باید

منظم و مرتب و در شرایط طبیعی و واقعی انجام پذیرد.

۸- احساس نیاز: دانش‌آموز باید از ناکافی بودن دانش و مهارت‌های فعلی خویش آگاه شود تا

با انگیزه و رغبت بیشتر به تحصیل بپردازد.

۹- دانستن تصور روشن از دانش و مهارت‌هایی که باید کسب شود. اگر دانش‌آموز بداند که

یادگیری جدید او به چه دانش و مهارتی منتهی می‌شود، یادگیری برای او هدف‌دارتر می‌شود. در اینجاست

که نقش هدف‌های رفتاری ظاهر می‌گردد. در این باره معلم باید هدف‌های رفتاری هر درس را با دقت بیان

کند و دانش‌آموزان را از تغییراتی که در اثر آموختن در دانش و مهارت آنان حاصل می‌شود، آگاه گرداند.

۱۰- **آگاهی از پیشرفت:** معلم باید دائماً دانش‌آموز را از میزان پیشرفت او در درس مطلع گرداند، زیرا دانش‌آموز هنگامی که احساس کند در حال پیشرفت است، برای ادامه یادگیری شوق و انگیزه بیشتری می‌یابد.

۱۱- **توجه و دقت:** توجه، مقدمه ادراک، یادگیری و تفکر است.

تدریس یک فعالیت است؛ فعالیتی آگاهانه که براساس هدفی خاص و بر پایه وضع شناختی فراگیران انجام می‌گیرد. در هر صورت اگر یادگیری را «تغییر در رفتار فراگیر در اثر تجربه» بدانیم، بدون شک فعالیتی که موقعیت را برای کسب تجربه آسان کند و تغییر لازم را سبب شود، تدریس نام دارد و در نتیجه عمل تدریس یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدف‌دار و از پیش طراحی شده است.

عوامل مؤثر در تدریس: تدریس یک فرایند است و عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند.

عواملی همچون شخصیت معلم، زمینه‌های علمی و تجربی او در روابط اجتماعی و خانوادگی دانش‌آموزان، زمینه‌های علمی و ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان، اهمیت موضوع درس، قوانین و مقررات نظام آموزش و به‌طور کلی جامعه‌ای که معلم و دانش‌آموز در آن زندگی می‌کنند، در کیفیت تدریس معلم تأثیر می‌گذارد.

باید در نظر داشت معلم در ایجاد موقعیت مناسب یادگیری، قادر به تغییر و کنترل بسیاری از عوامل نیست؛ اما تا حدی می‌تواند با تعیین هدف‌های صریح اجرایی و اتخاذ الگو و روش‌های مناسب تدریس و تهیه و به‌کارگیری تجهیزات لازم و ایجاد نوعی ارتباط سالم با دانش‌آموزانش، کیفیت تدریس خود را متحول کند.

الگوی تدریس چیست؟

الگوی تدریس، چارچوب ویژه‌ای است که عناصر مهم تدریس در آن قابل مطالعه است و شناخت و آگاهی از عناصر و عوامل مذکور می‌تواند معلم را در اتخاذ روش‌های مناسب تدریس کمک کند. تدریس یک فرایند است و چنان که گفته شد، عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند، پس معلم باید چارچوب کوچکی از فرایند تدریس را به‌عنوان الگو انتخاب کند. یک نمونه الگوی عمومی و دو نمونه از الگوهای خاص تدریس عبارت‌اند از:

۱- الگوی پیش سازمان دهنده

۲- الگوی حل مسئله

الگوی عمومی تدریس

این الگو نخستین بار توسط رابرت گلنر در سال ۱۹۶۱ مطرح شد و بعدها راجر رابینسون در سال ۱۹۷۱ تغییراتی در آن به وجود آورد. این الگو در عین سادگی فرایند تدریس را به خوبی توصیف می کند و به معلم در سازمان دادن فرایند تدریس کمک می کند.

در الگوی عمومی تدریس فرایند تدریس را می توان به پنج مرحله تقسیم کرد :

مرحله اول: تعیین هدف های تدریس و هدف های رفتاری

معلم قبل از تدریس اطلاعات، مفاهیم، اصول و سایر مطالب و محتوای درس را به صورت هدف های کاملاً صریح و روشن مشخص می کند.

مرحله دوم: تعیین رفتار ورودی (آموخته های گذشته و ...) و ارزشیابی تشخیصی (تعیین توانایی های فراگیران) که همان تشخیص میزان آمادگی فراگیران است.

مرحله سوم: تعیین شیوه ها و وسایل تدریس

در این مرحله معلم باید شیوه ها و وسایل تدریس خود را با توجه به مفاهیم درس، شرایط و امکانات و ویژگی های فراگیران انتخاب کند.

مرحله چهارم: سازماندهی شرایط و موقعیت آموزشی

معلم باید قادر باشد که با ابتکار و خلاقیت، حداکثر استفاده را از امکانات موجود، در تدریس و تحقق هدف های آموزشی به کار ببرد.

مرحله پنجم: ارزشیابی و سنجش عملکرد

مرحله نهایی این الگو به ارزشیابی میزان یادگیری دانش آموزان پس از پایان تدریس اختصاص دارد.

الگوی پیش سازمان دهنده

پیش سازمان دهنده، یک مطلب یا مفهوم کلی است که در مقدمه تدریس می آید تا مبحثی را که به دانش آموزان ارائه می شود، با مباحث پیشین همان درس مربوط سازد و در عین حال پایه ای برای ارتباط مفاهیم بعدی با مفاهیم پیشین شود و دانش آموز بتواند تمام مباحث درس را به صورت یک ساخت منظم و سازمان یافته در ذهن خود جای دهد.

ویژگی‌های الگوی پیش سازمان‌دهنده :

۱- مراحل اجرای الگوی پیش سازمان‌دهنده: گام اول در این الگو مطالب پیش سازمان‌دهنده

است که کلی است. گام دوم، ارائه مطالب و مفاهیم درس جدید است. در گام سوم، باید مثال‌ها و نمونه‌هایی برای تفهیم بیشتر مطالب جدید آورده شود و سرانجام مثال‌ها باید به گونه‌ای ارائه شود که با مفهوم پیش سازمان‌دهنده مرتبط شوند؛ مثلاً معلمی که می‌خواهد اندام‌های تولیدمثل گیاه را درس بدهد، او درس را مستقیماً از خود موضوع شروع نمی‌کند، بلکه درس را با این مفهوم که «تمام جانداران پرباخته برای بقای نسل تولیدمثل می‌کنند» آغاز می‌کند. پس از یادآوری و تشریح چگونگی تولیدمثل در جانداران، موضوع درس جدید، پرچم و مادگی چند گل معروف و آشنا را مستقیماً یا به وسیلهٔ اسلاید نشان می‌دهد.

معلم در بیان تولیدمثل جانداران، سعی می‌کند با استفاده از اطلاعات و آگاهی‌های دانش‌آموزان فهم مطالب جدید را آسان سازد؛ زیرا دانش‌آموزان در جلسات گذشته با مفاهیم تولیدمثل جانداران آشنا شده‌اند. در واقع او با بیان تولیدمثل جانداران، پایگاهی ذهنی برای فهم درس جدید در ساخت شناختی دانش‌آموز ایجاد می‌کند. این پایگاه، نقش پیش سازمان‌دهنده را به عهده دارد.

۲- چگونگی کنش و واکنش معلم نسبت به دانش‌آموزان در الگوی پیش سازمان‌دهنده :

معلم نقش ارائه‌کنندهٔ مفاهیم پیش سازمان‌دهنده و مطالب درسی را دارد و دانش‌آموزان، دریافت‌کننده و پذیرندهٔ مطالب درسی‌اند. معلم باید برای ارائه مطالب درسی مناسب‌ترین پیش سازمان‌دهنده را انتخاب کند و مطمئن شود که دانش‌آموزان آن پیش سازمان‌دهنده را درک کرده‌اند و می‌توانند آن را با مطالبی که بعداً عرضه می‌شود، ربط دهند.

معلم می‌تواند برای فعال‌تر کردن دانش‌آموزان از وسایل مختلف آموزشی کمک بگیرد و باعث برانگیختن ذهن و توجه آنان شود. همچنین با مطرح ساختن پرسش‌هایی، دانش‌آموزان را به اندیشیدن دربارهٔ مطالب درس تشویق کند. جهت ارتباط از طرف معلم به سوی دانش‌آموز یا دانش‌آموزان است.

۳- روابط میان گروهی در الگوی پیش سازمان‌دهنده: در این الگو، به دلیل یک سو به بودن

جهت انتقال، اطلاعات از معلم به دانش‌آموزان منتقل می‌شود و در نتیجه، امکان کشف و جست‌وجوی مفاهیم برای دانش‌آموزان محدود می‌شود.

۴- در این الگو معلم با فرد فرد فراگیران ارتباط پیدا می‌کند ولی این ارتباط یک طرفه است؛

یعنی دانش‌آموزان معمولاً با او و با یکدیگر ارتباط ندارند. در واقع معلم بر کلاس مسلط است. برای افزایش روابط میان گروهی، معلم می‌تواند با طرح پرسش‌هایی راهنمایی‌کننده، فراگیران

را به شرکت در بحث‌های کلاس علاقه‌مند کند و از این راه، امکان ارتباط بیشتر آنان را با یکدیگر فراهم سازد.

۵- شرایط و منابع لازم در الگوی پیش‌سازمان‌دهنده: در این الگو، معلم و کتاب و کلاس درس فقط منابع و شرایط آموزشی هستند. شرط اصلی به کار بردن این الگو، وجود معلمی است که از روش‌ها و شگردهای مناسب برای تدریس، طبق الگوی پیش‌سازمان‌دهنده آگاهی داشته باشد. محاسن و محدودیت‌های این الگو: الگوی پیش‌سازمان‌دهنده در نظام‌های آموزشی فقیر که معلمانی با تجربه ولی امکانات آموزشی محدود دارند، الگوی مناسبی است. در این الگو از یک زمان آموزشی محدود می‌توان استفاده کرد و گروه‌کنیری از دانش‌آموزان با کمترین امکانات آموزشی درس را می‌آموزند. این الگو برای دروس نظری مناسب است. در این الگو چون معلم تصمیم‌گیرنده فعالیت آموزشی است، دانش‌آموزان در فعالیت آموزشی نقشی ندارند.

در چنین الگویی، محتوا با زندگی واقعی دانش‌آموزان چندان ارتباطی ندارد؛ به همین دلیل اگر آنان مواد موردنظر را آموختند و امتحان دادند، هدف آموزشی تأمین شده است. همچنین در این الگو به مسائل روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان کمتر توجه می‌شود و رضایت خاطر آنان چندان مورد توجه نیست.

الگوی حل مسئله

دانش‌آموزان در یادگیری از طریق حل مسئله با بهره‌گیری از تجارب و دانسته‌های پیشین خود، درباره رویدادهای محیط خود می‌اندیشند تا مشکلی را که با آن مواجه شده‌اند، به نحو قابل قبولی حل کنند. مدرسه مطابق الگوی حل مسئله، دانش‌آموزان را در وضعی قرار می‌دهد که او فرضیه‌های خود را از راه پژوهش و کاوش و به مدد شواهد موجود یا گردآوری شده، می‌آزماید و شخصاً از آنها نتیجه‌گیری می‌کند و ضمن رسیدن به هدف مورد نظر از روش‌های دانش‌اندوزی و جمع‌آوری اطلاعات نیز آگاه می‌شود. در الگوی حل مسئله دانش‌آموز محور فعالیت است و اطلاعات علمی مستقیماً به او انتقال داده نمی‌شود. معلم با طرح مسئله، دانش‌آموز را به فعالیت وادار می‌کند و در جهت حل آن او را راهنمایی می‌کند. روابط میان گروهی بین دانش‌آموزان وجود دارد و انتقال دوسویه (بین معلم و دانش‌آموز) است و شرایط و منابع آموزشی منحصر به کلاس و کتاب درسی نیست. الگوی حل مسئله به زمان، مکان، امکانات و معلمان باتجربه، بسیار نیازمند است.

- مراحل اجرا در الگوی حل مسئله : کلاس به گروه‌های ۵ یا ۶ نفره تقسیم می‌شود :
- ۱- یک مسئله طرح می‌شود (مسئله باید پاسخ پذیر و حل آن برای دانش‌آموزان امکان‌پذیر باشد).
 - ۲- دانش‌آموز با کمک و هدایت معلم اطلاعات موردنیاز را از طریق مطالعه و مشاهده گردآوری می‌کند.
 - ۳- دانش‌آموز راه حل‌های احتمالی را حدس می‌زند و فرضیه سازی می‌کند. در این مرحله دانش‌آموز ناگزیر است به تفکر بپردازد.
 - ۴- آزمایش فرضیه صورت می‌گیرد. برای آزمایش فرضیه دانش‌آموز باید اطلاعات و شواهد موجود را تحلیل کند و عواملی را که به پذیرش یا رد فرضیه منجر می‌شود، مشخص کند (در صورت نیاز، معلم اطلاعات زمینه‌ای در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد).
 - ۵- نتیجه‌گیری، اساس این الگوست و دانش‌آموز باید پیش‌بینی کند که نتایج به‌دست آمده چه قدر و تا چه اندازه به موارد جدید قابل تعمیم است و اینکه او دانش به‌دست آمده را در حل مسئله به کار گیرد.
- در این الگو همه دانش‌آموزان با همدیگر و نیز با معلم در ارتباط اند و نقش معلم، نقش مشاور و راهنماست.

مهارت ارزشیابی

اگر یادگیری را تغییر در رفتار دانش آموز در اثر تجربه های آموزشی بدانیم، ارزشیابی عبارت است از اندازه گیری میزان تغییرات ایجاد شده براساس هدف های تعیین شده در فعالیت های آموزشی و تجزیه و تحلیل و تفسیر نتایج آن. ارزشیابی همواره در جهت پیشرفت تحصیلی و ناظر بر هدف های آموزش است و در واقع بدون توجه به هدف های آموزشی از پیش تعیین شده ارزشیابی تحصیلی معنا نخواهد داشت. در همین جهت ترس و اضطراب از ارزشیابی نزد دانش آموزان بیشتر ناشی از عملکرد نادرست معلمان و روش های نادرست ارزشیابی است. هدف های ارزشیابی را می توان در مقوله های زیر به طور کلی بررسی کرد :

- ۱- ارزشیابی به عنوان وسیله ای برای شناخت توانایی و زمینه های علمی دانش آموزان و تصمیم گیری برای انجام دادن فعالیت های آموزشی است.
 - ۲- برای شناساندن هدف های آموزشی در فرایند تدریس است.
 - ۳- برای بهبود و اصلاح فعالیت های آموزشی است.
 - ۴- برای شناخت نارسایی های آموزشی دانش آموزان و تلاش برای ترمیم و بهبود آنهاست.
 - ۵- برای ایجاد رغبت و کسب عادات صحیح آموزش در دانش آموزان است، نه صرفاً برای تهدید و تعیین افراد قوی و ضعیف.
- ارزش گذاری اگر به نحو مطلوب انجام گیرد، مستقیماً در بهبود چگونگی یادگیری دانش آموزان تأثیر خواهد گذاشت، زیرا به آنها از میزان تلاش برای یادگیری و پیشرفت تحصیلی و ایجاد انگیزه خبر خواهد داد. همچنین ارزشیابی تدریجی و دائمی باعث مرور مطالب از قبل یاد گرفته شده می گردد.

انواع ارزشیابی

- ۱- ارزشیابی تشخیصی که به منظور تعیین معلومات و رفتار ورودی و کشف دلایل اصلی مشکلات در یادگیری است.
- ۲- ارزشیابی تکوینی که به منظور اندازه گیری پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در مراحل مختلف تدریس که دو مقوله گام به گام پیش رفتن در یادگیری و اصلاح روش تدریس را دربر می گیرد.
- ۳- ارزشیابی پایانی (ارزشیابی تراکمی) که به منظور تعیین مقدار آموخته های دانش آموزان در طول یک دوره آموزشی و قضاوت درباره اثربخشی کار معلم و برنامه درسی انجام می گیرد.

انواع ارزشیابی برحسب نحوه اجرا

- ۱- ارزشیابی انفرادی که شامل ارزشیابی شفاهی و یا عملی است.
- ۲- ارزشیابی گروهی که شرایط یکسانی را برای همه دانش آموزان فراهم می آورد و معمولاً به صورت امتحان کتبی است.

انواع ارزشیابی برحسب تفسیر نتایج

- ۱- ارزشیابی معیاری که بر اساس معیار و ملاک مطلق از قبل تعیین شده تهیه می شود.
- ۲- ارزشیابی هنجاری که بر مبنای معیار و ملاک نسبی فراهم می گردد و در آن دانش آموزان از نمره زیاد به کم ردیف می شوند.

روش های مختلف ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

در فرایند ارزشیابی، معلم نباید تنها از یک روش خاص استفاده کند، زیرا بسیاری از جنبه های رفتاری مختلف دانش آموزان را نمی توان به مرحله آزمون های ساده تنزل داد و باید آنها را در موقعیت واقعی سنجید. با توجه به تغییراتی که در حیطه مختلف یادگیری به وجود می آید، حداقل چهار روش ارزشیابی به شرح زیر وجود دارد.

- ۱- ارزشیابی از طریق مشاهده: هنگامی که از طریق مداخله حواس به خصوص دیدن درباره رفتار یا عمل معینی از فرد داوری می کنیم، از روش مشاهده استفاده کرده ایم. این شیوه از جنبه های مختلف بررسی شده است که مهم ترین آنها عبارت است از:

— مشاهده از لحاظ تعمق و دقت

— مشاهده از لحاظ خارجی یا داخلی بودن

خارجی: مشاهده رفتار فرد در حین انجام عمل و ثبت خصایص وی

داخلی: بیان خصوصیات رفتاری توسط خود فرد

— مشاهده از لحاظ موقعیت:

طبیعی: بدون آگاهی، رفتار و کار دانش آموز را زیر نظر بگیریم.

تصنّعی: پس از فراهم کردن شرایطی خاص، رفتار دانش آموز را بررسی کنیم.

— مشاهده مستقیم یا غیرمستقیم:

در مشاهده مستقیم امکان بروز رفتار تصنعی در دانش آموز زیاد است ولی در مشاهده غیرمستقیم،

مشاهده کننده پنهان است و رفتار طبیعی تری بررسی می‌شود.

مزایا و محدودیت‌های روش مشاهده

الف) مزایا

— تفاوت‌های فردی در زمان غیر محدود بررسی می‌شود که می‌تواند نشان‌دهنده فعالیت‌های طبیعی دانش‌آموزان باشد.

— برای همه گروه‌های آموزشی (سنین و مراحل مختلف تحصیل) قابل اجراست.

ب) محدودیت‌ها

— انجام این روش مستلزم دقت، هوشیاری و صرف وقت زیاد است.

— امکان ایجاد موقعیت مناسب برای همه دانش‌آموزان فراهم نیست. تفاوت تفسیر رفتار در همگان وجود دارد.

۱- ارزشیابی از طریق انجام کار: اگر تغییرات ایجاد شده در دانش‌آموز در حیطه روانی-حرکتی باشد، لزوماً باید از این شیوه استفاده شود و تفاوت آن با شیوه مشاهده در این است که دانش‌آموز می‌داند که مورد آزمایش است و شرایط برای همه یکسان است. امتحان آزمایشگاه، کارگاه و ورزش از این طریق انجام می‌گیرد.

ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی شیوه مناسبی برای سنجش معلومات، قدرت بیان، نظم فکری، استدلال، تمرکز افکار و شناخت حالات درونی مانند ترس و اضطراب است.

مزایا و محدودیت‌های این شیوه

الف) مزایا

— این گونه ارزشیابی می‌تواند بازخوردی فوری داشته باشد و مهارت‌های دانش‌آموزان را در رویارویی با واقعیت‌ها به دقت بسنجد.

— این گونه ارزشیابی قدرت بیان و استدلال دانش‌آموزان و اظهار نظر آنها را در حضور جمع تقویت می‌کند.

— این ارزشیابی برای دانش‌آموزان دوران آمادگی و کلاس اول که قدرت نوشتاری کمی دارند، مناسب است.

ب) محدودیت‌ها

— این شیوه مستلزم صرف وقت زیاد و در نتیجه خسته کننده است و به تدریج از دقت آزمایش کننده کاسته می شود.

— دانش آموزان ممکن است به دلیل نقص بیان از گفتن پاسخ خودداری کنند.

— عوامل محیطی بر دانش آموز تأثیر فراوانی می گذارد؛ به نحوی که ممکن است وی به جای پاسخ صحیح، کلمات مبهمی به کار ببرد.

— عینیت و اعتبار ارزشیابی شفاهی نسبت به آزمون کتبی کمتر است.

۱- ارزشیابی از طریق آزمون کتبی: این آزمون‌ها بر دو نوع است:

الف) آزمون‌های استاندارد شده

ب) آزمون‌هایی که معلم طرح کرده است.

آزمون‌های استاندارد شده توسط مؤسسات آزمون سازی به منظور ارزشیابی دوره‌های تحصیلی گروه‌های بزرگ دانش آموزان طراحی می شود که همراه با راهنمای دقیق در اختیار معلم قرار می گیرد و دارای پایایی و اعتبار است.

آزمون‌هایی که معلم طرح می کند، غالباً برای تعیین میزان موفقیت دانش آموزان در رسیدن به هدف‌های آموزشی طرح ریزی می شود.

تفاوت بین آزمون‌های استاندارد شده و آزمون‌های معلم

۱- آزمون‌های استاندارد در مقایسه با آزمون‌های معلم به زمان و تخصص بیشتری نیاز دارد.

۲- نتایج آزمون‌های استاندارد، مشخص، قطعی و قابل بررسی است.

۳- آزمون‌های استاندارد برای استفاده در مناطق مختلف و مقایسه دانش آموزان مدارس مناطق مختلف با یکدیگر تهیه می شود.

انواع آزمون‌های معلم: معمولاً به دو صورت عینی و انشایی است.

آزمون‌های عینی جواب‌های معین و از پیش تعیین شده دارند که انواع آن عبارت‌اند از:

۱- پرسش‌های چند گزینه‌ای

۲- پرسش‌های صحیح و غلط

۳- پرسش‌های جورکردنی

۴- پرسش‌های کامل کردنی

۵- پرسش‌های کوتاه پاسخ

آزمون تشریحی که بیشتر معلمان به علت سهولت تهیه از آنها استفاده می‌کنند، جهت ارزشیابی سطوح بالای شناختی از جمله تجزیه و تحلیل، ترکیب و قضاوت بسیار اهمیت دارد ولی محدودیت‌هایی نیز از قبیل دخالت نظر تصحیح‌کننده، وقت‌گیر بودن تصحیح، عدم امکان سنجش سرعت انتقال و آمادگی ذهنی دانش‌آموزان را دارد.

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

ارزشیابی یکی از عناصر بسیار مهم برنامه درسی است که تنها به پرسش‌های کلاسی یا آزمون‌های پایانی محدود نمی‌شود. وقتی که محصول برنامه درسی به شکل بسته آموزشی در اختیار مخاطبان و مجریان قرار گرفت، انتظار می‌رود معلمان به منظور اطمینان از میزان تحقق اهداف برنامه، از آزمون‌ها و شیوه‌های توصیه شده برای ارزشیابی استفاده کنند. پیشنهاد می‌شود در انتخاب شیوه‌های ارزشیابی اصول زیر رعایت شود:

۱- شیوه ارزشیابی با اهداف آموزشی و سایر عناصر برنامه متناسب باشد و معلوم کند که هر کدام از شیوه‌ها و مهارت‌ها چه دانش، مهارت و نگرشی را اندازه می‌گیرد.

۲- شیوه ارزشیابی باید با رویکرد برنامه تناسب داشته باشد؛ مثلاً در برنامه‌ای که فعالیت محور است، شیوه‌های ارزشیابی در عین توجه به فرایند آموزش، نتیجه و محصول آموزشی را نیز مورد توجه و سنجش قرار می‌دهد.

۳- شیوه انتخاب شده، نسبت به سایر شیوه‌ها، کارایی بیشتری داشته باشد.

۴- به تناسب ماهیت اهداف و سایر عناصر برنامه از شیوه‌های متعدد استفاده شود.

برای ارزشیابی از میزان تحقق اهداف راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری دوره اول متوسطه جهت‌گیری‌ها و رویکردهای زیادی قابل طرح است. در این برنامه با توجه به اصول و مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی و نیز اهمیت برخی روش‌های ارزشیابی در این درس به اصول زیر تکیه و تأکید می‌شود:

۱- اصل ارزشیابی از مهارت‌های شفاهی زبان

۲- اصل ارزشیابی تلفیقی از مهارت‌های کتبی زبان

۳- اصل ارزشیابی از فرایند آموزش و فعالیت‌های دانش‌آموزان

۴- اصل ارزشیابی مستمر (تکوینی) و توصیفی در کنار ارزشیابی پایانی

با توجه به ماهیت راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری و نیز نوع ارزشیابی حاکم بر آموزش، برای ارزشیابی این درس روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود :

۱- روش کتبی

۲- روش شفاهی

۳- روش مشاهده رفتار

برای استفاده درست از روش‌های فوق و رعایت رویکردهای ارزشیابی در این برنامه، از ابزارهای زیر می‌توان بهره گرفت :

۱- آزمون کتبی شامل سؤالات تکمیل کردنی، کوتاه پاسخ، انشایی و ... از ریز مهارت‌های نوشتاری.

۲- آزمون شفاهی شامل پرسش‌های شفاهی از مهارت‌های گوش دادن، گفتن و خواندن و ریز مهارت‌های خوانداری.

۳- چک لیست، ابزار اندازه‌گیری عملکرد دانش‌آموز در مهارت‌های ارتباطی، توانایی‌های ذهنی، شرکت در فعالیت‌های گروهی و مهارت‌های شفاهی زبان

شیوه‌نامه پیشنهادی ارزشیابی فارسی

ارزشیابی آزمون‌های مستمر و پایانی درس‌های فارسی (مهارت خواندن و کار بست ریز مهارت‌های خوانداری)، انشا (مهارت نگارش و خلاقیت‌های نوشتاری) و املا (مهارت درست‌نویسی و توانایی تشخیص شکل‌های نوشتاری)، منطبق با مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش و آیین‌نامه ارزشیابی دوره متوسطه یک به شرح زیر است :

۱- خواندن فارسی: شفاهی - عملی (۲۰ نمره)

ارزشیابی تکوینی؛ ۲۰ نمره : آزمون تکوینی (مستمر) می‌تواند شامل موارد زیر باشد : روخوانی متن با رعایت آهنگ و لحن مناسب آن، درک مطلب، خود ارزیابی، دانش‌های زبانی و ادبی، کارگروهی، حفظ شعر، مطالعه و کتاب خوانی و پژوهش، توانایی در سخنوری و فن بیان، پاسخ به فعالیت‌ها و تمرین‌ها، شعر خوانی و روان خوانی.

یادآوری : نمره هر یک از ریز مواد بالا به تشخیص معلم و متناسب با شرایط کلاس و درس تعیین می‌شود.

ارزشیابی پایانی؛ ۲۰ نمره

خواندن: ۱۰ نمره (روخوانی ۵+ درک مطلب ۵)

شناخت و اثرگان در جمله: ۳ نمره (مترادف، مخالف، شبکه معنایی)

دانش‌های زبانی و ادبی: ۵ نمره (دانش زبانی ۲ نمره+ دانش ادبی ۲ نمره+ تاریخ ادبیات ۱ نمره)

حفظ شعر: ۲ نمره

نمره نهایی: میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی ($20 = 20 : 40 = 20 + 20$)

یادآوری: در هر نوبت به دلخواه دانش آموز، فقط یک شعر حفظی خواسته شود.

۲- املاي فارسی: کتبی (۲۰ نمره)

ارزشیابی تکوینی؛ ۲۰ نمره: ۲۰ نمره املاي تقریری تقسیم بر دو + ۱۰ نمره فعالیت‌های

املاي بخش نوشتن و پرسش‌های معلم ساخته

ارزشیابی پایانی؛ ۲۰ نمره: ۲۰ نمره املاي تقریری

نمره نهایی: میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی ($20 = 20 : 40 = 20 + 20$)

یادآوری: املاي تکوینی همیشه از درس خوانده شده، نیست. می‌توان از درس‌های پیشین و

حتی دیگر کتاب‌های درسی همان پایه نیز به دانش‌آموزان املا گفت.

نمره گذاری درس ادبیات فارسی پایه هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه

شهریور	پایانی نوبت دوم		پایانی نوبت اول	موضوع
	نیمه دوم کتاب	نیمه اول کتاب		
۶	۴	۲	۶	معنی شعر و نثر
۲	۱/۵	۰/۵	۲	شناخت و معنی واژه
۴	۳	۱	۴	درک متن
۳	۲/۵	۰/۵	۳	دانش‌های زبانی و ادبی
۳	۲	۱	۳	خودارزیابی
۲	۲	—	۲	حفظ شعر
۲۰	۲۰		۲۰	جمع

جدول ساعات و مواد درسی زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه یک

ساعات	مواد درسی	نوع آزمون و ارزشیابی
۴ ساعت	فارسی (مطالعه و کتاب خوانی)	شفاهی - کتبی
	املاي فارسی	کتبی
	انشای فارسی	کتبی

نمونه پرسش‌های املایی و شناخت واژگان

الف) متن املای تقریری : (۱۰ نمره)

توجه : حدود ۱۵ تا ۱۷ واژه که ارزش املایی دارد، در متن وجود داشته باشد.

متن می‌تواند از ۴ یا ۵ بند در ۱۰ تا ۱۵ سطر سامان یابد.

بهتر است بندهای املایی از ساده به دشوار چیده شود.

در حد امکان، انسجام بندها حفظ شود.

در صورت به کارگیری متن خودساخته، به سلامت زبان و پیوستگی معنایی توجه شود.

در خواندن متن املا، از گونه گفتاری تلفظ واژگان پرهیز شود؛ مگر به ضرورت متن.

ب) پرسش‌ها : (۱۰ نمره)

۱- شکل درست املای واژه را با توجه به معنای جمله برای جای خالی انتخاب کنید. مثال :

الف) این عمل شما بسیار و دارد. (سواب/اجر)، (صواب/عجر)، (ثواب/اجر)

ب) همه دانش‌آموزان سرگرم بازی در مدرسه بودند. (حیاط/ حیات/ هیات)

۲- در متن زیر واژه‌های نادرست املایی را پیدا کنید و شکل صحیح آنها را بنویسید.

۳- معنی کدام گزینه «پافشاری کردن» است؟

الف) اصرار ب) اسرار پ) اثرار

۴- املای همه گزینه‌ها جز گزینه با توجه به معنی درست است :

الف) آیین : رسم ب) عالم : دانشمند

پ) مطیع : فرمان‌بر ت) عرج : ارزش

۵- املای صحیح واژه‌های مشخص شده را بنویسید.

- راجیه رفتن شما روزها و ماها مطالعه کردم.

— قلیان‌ها شکسته شد. تمباکو تحریم شد. شاه به تنگنا درافتاد و توطئه اینگلیس شکست خورد.

۶— دو کلمه بنویسید که با حرف «ص» پایان می‌یابد.

۷— دو واژه بنویسید که با حرف «ظ» آغاز شود.

۸— غلط‌های املایی را در متن زیر پیدا کنید و شکل صحیح آنها را بنویسید.

۹— نام اشیاء و تصاویر زیر را به املای درست بنویسید. — تصویر — تصویر

۱۰— صدای «ز» چند شکل دارد. برای هر یک، کلمه‌ای بنویسید.

۱۱— با هریک از حروف زیر، یک واژه از کتاب درسی بنویسید. الف) ص :

ب) ت :

روش‌های اشاعه و تثبیت برنامه

هر ماده آموزشی حتی اگر به بهترین شکل ممکن طراحی، سازماندهی و تولید شود، چنانچه مجریان آن از کم و کیف اجرای آن مطلع نباشند، قادر به اجرای مطلوب نخواهند بود. در نتیجه برنامه‌ریز درسی و مؤلف از بازخورد واقعی آن آگاه نمی‌شوند. به همین سبب، لازم است برنامه درسی برای دستیابی به نتایج مطلوب، در میان دست‌اندرکاران و مجریان اشاعه گردد. راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری از دو طریق رسمی و غیر رسمی اشاعه و ترویج داده خواهد شد.

الف) آموزش رسمی

از آنجا که معلمان، مجریان واقعی برنامه درسی‌اند، جهت آگاهی و تسلط آنها اجرای دوره‌های آموزشی ضمن خدمت ضروری است. از سوی دیگر برای جلوگیری از اتلاف نیروی انسانی و مالی، لازم است قبل از اجرای همگانی، کتاب‌های فارسی در گروهی نمونه از دانش‌آموزان به طور آزمایشی اجرا شود.

اهداف آموزش معلمان

۱— آشنایی با مؤلفه‌های راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری

۲— کسب اطلاعات پایه در زمینه مهارت‌های زبانی و ادبی

۳— آشنایی با روش‌های متناسب تدریس در آموزش زبان و ادبیات فارسی

۴— توانایی در به کارگیری روش‌های تدریس متنوع و فعال

۵— آگاهی از نحوه پرورش تفکر خلاق در درس زبان و ادبیات فارسی

۶— آشنایی با نحوه تهیه فعالیت‌های تکمیلی با توجه به شرایط آموزشی، فرهنگی و منطقه‌ای

- ۷- افزایش کارایی و اثربخشی فعالیت‌ها و عملکرد معلمان زبان و ادبیات فارسی
 - ۸- روزآمد کردن دانش‌ها و مهارت‌ها و نگرش‌های معلمان، متناسب با نیازهای برنامه جدید
 - ۹- ایجاد توانایی بیشتر جهت تدریس زبان و ادبیات فارسی در مناطق دو زبانه
- صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان زبان و ادبیات فارسی؛ انتظارات برنامه درسی از معلمان در موارد زیر تبیین شده است:

- ۱- دبیران متخصص با کارشناسی، زبان و ادبیات فارسی کتاب را تدریس کنند.
- ۲- یک معلم، کلیه دروس مربوط به زبان و ادبیات فارسی را تدریس کند و از تفکیک ساعات و تقسیم یاددهی - یادگیری و مسائل تعلیم و تربیت آن، میان دبیران غیرمتخصص جداً پرهیز شود.
- ۳- معلم با روش‌های نوین آشنایی داشته باشد.
- ۴- دوره‌های آموزش ضمن خدمت را بگذراند.
- ۵- برای تدریس از دانش و مهارت کافی معلمی برخوردار باشد.
- ۶- با برنامه جدید زبان آموزی فارسی ابتدایی آشنایی داشته باشد.
- ۷- ابعاد برنامه جدید فارسی اول متوسطه را به خوبی بشناسد.

شیوه‌های اجرا

- ۱- با توجه به تعداد زیاد فراگیران، آموزش معلمان به شیوه خوشه‌ای اجرا می‌شود. (کشوری، استانی، منطقه‌ای)

مرحله اول: تأمین مدرس برای اجرای دوره‌های آموزشی استان‌ها و مناطق

مرحله دوم: تربیت معلمان زبان و ادبیات فارسی در مناطق و شهرستان‌ها

- ۲- فیلم‌ها و نوارها و لوح‌های فشرده آموزشی و کمک آموزشی برای خانواده‌ها، معلمان و دانش‌آموزان طراحی و تهیه گردد.

ب) آموزش غیر رسمی

- ۳- اطلاع رسانی از طریق صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران
- ۴- تشریح برنامه درسی با نوشتن مقالاتی در مجله رشد
- ۵- تبیین برنامه درسی از طریق نوشتن مقالاتی در روزنامه‌های کثیرالانتشار
- ۶- تهیه و تدوین فعالیت‌های تکمیلی برای دانش‌آموزان در مجله رشد نوجوان
- ۷- تهیه ویژه نامه‌های آموزشی زبان و ادبیات فارسی

۸- برقراری ارتباط با مدرسان و معلمان زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه از طریق تماس تلفنی، بخش نامه‌های آموزشی، رایانامه و پایگاه رایانه‌ای رشد

ج) مواد و امکانات آموزشی

۱- کتاب راهنمای معلم: این کتاب از سه بخش اساسی زیر تشکیل می‌شود و در دو قالب (کتاب، لوح فشرده) ارائه می‌گردد.

- کلیات شامل اهمیت آموزش زبان و ادبیات، عناصر راهنمای برنامه، شیوه‌های آموزش، اهداف و سرفصل‌ها، ارزشیابی و ...

- بررسی دروس، شامل توضیح اجمالی نکات مهم درس و ارائه راهکارهای عملی جهت اجرای بهتر مهارت‌ها در کلاس

- پیوست‌ها، شامل معرفی کامل منابع، مآخذ، اعلام، نمونه‌های کمکی و مشابه

۲- مجله: شامل مجله‌های رشد آموزش زبان و ادب فارسی و دیگر مجلاتی که بتواند مستقیم و غیرمستقیم در تأمین اهداف آموزش زبان و ادبیات فارسی مؤثر باشد.

۳- فناوری آموزشی

فیلم: فیلم داستانی جهت دانش‌آموز و فیلم‌های آموزشی برای معلم

نوار صوتی: نوارهای داستان، اشعار، سرود و ... که براساس محتوای کتاب‌ها تهیه و در اختیار عموم قرار می‌گیرد.

لوح فشرده: این وسیله آموزشی برای آموزش زبان فارسی در منزل و مدارس مجهز به رایانه میسر است.

توجه: این کتاب شامل نمونه‌هایی از الگوهای تدریس، مباحث زبان آموزی و ادب‌آموزی، زبان‌شناسی، مبانی ادبیات فارسی، رویکردها و ... برای هر سه پایه خواهد بود.

بخش دوم

بررسی درس‌ها

ستایش

عنوان: یاد تو

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با ستایش (تحمیدیه)
- ۲- توانایی برقراری ارتباط صمیمانه با پروردگار
- ۳- تقویت علاقه و باور نسبت به حمد و ستایش الهی

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را به روش کارایی گروه می‌توان تدریس کرد. مراحل کار مبتنی بر این روش عبارت‌اند از:

- ۱- گروه‌بندی کلاس (هر سه یا چهار نفر در یک گروه)
- ۲- از اعضای هر گروه می‌خواهیم که درس را در زمان تعیین‌شده به صورت فردی صامت خوانی کنند.
- ۳- با طرح پرسش‌هایی دانش‌آموزان را به بررسی دقیق‌تر درس دعوت می‌کنیم. هر دانش‌آموز به صورت انفرادی پاسخ خود را به کلاس عرضه می‌کند.
- ۴- پرسش‌ها مجدداً مطرح می‌شود و دانش‌آموزان در گروه درباره آنها، بحث، بررسی و مشورت می‌کنند.
- ۵- پس از خواندن دقیق معلم یا استفاده از نوار کاست (ضبط شعر همراه با موسیقی) چند نفر از دانش‌آموزان شعر را می‌خوانند.
- ۶- مطالب درس با بهره‌گیری از نظرگاه‌های دانش‌آموزان و معلم جمع‌بندی می‌شود.

نکات مهم درس

- ۱- در سنت ادبی و فرهنگی ما معمولاً هر کتابی با تحمیدیه و ستایش پروردگار آغاز می‌شود. این گونه ستایش‌ها با طرح صفات الهی، عجز انسانی و نیاز انسان به پروردگار همراه است. در این سروده زیبا نظامی، با استعانت از پروردگار بزرگ به توانایی‌ها و قدرت خداوند اشاره کرده است و خواستار عنایت خداوند و نزدیکی هرچه بیشتر به اوست.
- بیت‌هایی که با عنوان «یاد تو» آمده، انتخابی از سرآغاز مثنوی «لیلی و مجنون» حکیم نظامی است.

۲- نظامی : حکیم نظامی گنجوی، از بزرگان شعر زبان فارسی در قرن ششم است. از مادری کردنژاد زاده شد و همه عمر خود را در گنجه به زهد و عزلت سپری کرد. درباره این شاعر گرانقدر گفته شده است : نظامی از شاعرانی است که بی شک او را می باید در شمار ارکان شعر فارسی و از استادان مسلم این زبان دانست، وی از سخن گویانی است که مانند فردوسی و سعدی توانست با ایجاد یا تکمیل سبک خاصی توفیق یابد. تنها شاعری که توانست شعر تمثیلی را در زبان فارسی به حدّ اعلای تکامل برساند، نظامی است.

آثار وی عبارت اند از : دیوان قصاید، غزل ها و قصاید، مثنوی مخزن الاسرار، مثنوی خسرو و شیرین، مثنوی لیلی و مجنون، مثنوی هفت پیکر و مثنوی اسکندرنامه.

تاریخ وفات این شاعر بزرگ را سال ۶۱۴ ه.ق، ذکر کرده اند و مدفن وی در شهر گنجه است.

۳- خواجه عبدالله انصاری : خواجه عبدالله بن محمد انصاری هروی در سال ۳۹۶ ه.ق به دنیا آمد. وی از محدثان بزرگ و از عرفای نامی ایران زمین است. او به شیخ ابوالحسن خرقانی که از مشایخ صوفیه است ارادت می ورزید و سپس جانشین وی شد. از آثار او به زبان عربی می توان «ذم الکلام» و «منازل السائرین» را نام برد. رساله های فارسی ایشان عبارت اند از : زادالعارفین، رساله دل و جان، کنزالسالکین، ارادت نامه، قلندرنامه، الهی نامه و ... که مشهورترین آنها «مناجات نامه» است. وی طبقات الصوفیه عبدالرحمن سلمی را در مجالس وعظ با اضافاتی به زبان هروی قدیم املا کرد و یکی از مریدان آن را جمع کرد و در قرن نهم عبدالرحمن جامی آن را به فارسی برگرداند و نام آن را «نَفَحَاتُ الْأُنْس» گذاشت. خواجه عبدالله در سال ۴۸۱ ه.ق درگذشت.

فصل اول

زیبایی آفرینش

درس اول : زنگ آفرینش

محتوا (متن و تصویر) : اهمیت زیبایی های آفرینش – بیان آرزوها – بهار – زنگ انشا – معلّم – طبیعت			
فعالیت خوانداری			فعالیت نوشتاری
خودارزیابی	نکته	کارگروهی	املا
الف) سؤال تفکر برانگیز در سه سطح همگرایی تا واگرایی به تناسب متن درس ب) برجسته کردن پیام های درس جهت جلب توجّه دانش آموزان پ) تأکید بر عناصر زبانی و ادبی موجود در متن	الف) جمله ب) تشخیص یا جان بخشی	الف) تأکید بر انجام کارگروهی در کلاس ب) تأکید بر تعمیق و تثبیت آموخته ها پ) ایجاد فرصت های بیشتر برای تقویت مهارت های زبانی ت) تقویت و درونی سازی روحیه پژوهش و مطالعه ث) ایجاد فرصت برای تقویت مهارت ذهنی نقد و تحلیل (تفکر انتقادی)	الف) استفاده از کلمات هم آوا ب) واژه سازی

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با زیبایی ها و پدیده های جهان آفرینش
- ۲- پرورش حس تعالی جویی
- ۳- عشق ورزی نسبت به پدیده های جهان آفرینش به عنوان آیات الهی
- ۴- آشنایی بیشتر با قصص امین پور و نمونه ای از سروده های وی
- ۵- آشنایی بیشتر با جمله در زبان فارسی
- ۶- تقویت نگرش مثبت نسبت به جهان آفرینش و پدیده های الهی

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را می‌توان با روش «نمایشی» در کلاس اجرا کرد. پیشنهاد می‌شود:

۱- به تعداد شخصیت‌های شعر، از میان دانش‌آموزان، افرادی مشخص شوند تا به ایفای نقش بپردازند.

۲- می‌توان با بهره‌گیری از امکاناتی ساده، شخصیت‌ها را حسی تر و ملموس تر ساخت؛ مثلاً با استفاده از صورتک‌ها، عکس‌ها و ... این کار، امکان پذیر است.

مناسب است هر یک از شخصیت‌ها بخشی از شعر را که متناسب با شخصیت آنهاست، حفظ کند تا نمایش طبیعی تر انجام شود.

با روش «روشن‌سازی طرز تلقی» نیز می‌توان درس را اجرا کرد.
خواندن کامل شعر ضروری است.

نکات مهم درس (کالبد شکافی شعر)

در این چارپاره، جز انتخاب مناسب شخصیت‌ها و گفت‌وگو از زبان آنها، آرزوها و آرمان‌ها نیز مطرح می‌شود. آنچه شعر را زیباتر می‌کند، زبان روایی و داستانی و پیوستگی اجزای شعر است. نوعی تکریم از معلم و نشان دادن آرزوی معلم که کامیابی دانش‌آموزان است، به شعر ارزش و اعتبار ویژه بخشیده است.

شعر «زنگ آفرینش» توصیف فضای کلاسی بسیار گرم و تپنده و سرزنده و صمیمی است؛ یعنی معلم نقابی به چهره ندارد. به دانش‌آموزان نزدیک است و آنها نیز خود را با معلم یکی می‌دانند و معلم را با خود همراه، همدم و همدل می‌بینند.

موضوع گپ و گفت، موضوع انشاست و آن هم موضوع تازه‌ای به نام «آرزوهای شما در آینده». در اینجا گرانگه معنایی و هسته بنیادین شعر بر واژه «انشا» نهاده شده است. از این رو در حقیقت، کلاس انشا، سراسر رویش و شکفتگی و به طور کلی جریان حاکم بر شعر، حرکت به سمت و سوی بالندگی و «شدن و فراتر رفتن» است.

فرایند داستانی این شعر در فضایی رو به تعالی پیش می‌رود. آنچه سبب شده است حرارت و شوق زیبا زیستن و رستن، پرفروغ‌تر گردد، همانا امید به آینده و داشتن آرزوهای رنگین و افکار شیرین دانش‌آموزان نسبت به فرداهاست. همان سخنی که در باورهای مردمی هم مشهور است: «انسان با آرزوها و امید به آینده زنده است».

این سروده همچنان که یادآور شدیم، بافتاری داستانی - روایی دارد و شخصیت‌های زیر در جریان داستان نمایان می‌شوند :

۱- معلم

۲- دانش‌آموزان (بچه‌ها) که شش نفر هستند و هرکدام به ترتیب زیر می‌آیند و موضوع انشا و آرزوهای خود را بیان می‌کنند :

(الف) شبنم : آرزوهایش این است که آفتاب شود و ذره‌ذره به آسمان برود و ابر باشد و دوباره آب شود.

(ب) دانه : آرزو می‌کند باغی بزرگ شود و جاودانه سبز بماند.

(پ) غنچه : آرزو دارد مثل لبخند شکوفا شود و جاودانه باطراوت باشد.

(ت) جوجه گنجشک : آرزو می‌کند رها در دل آسمان و آسوده از سنگ بچه‌ها باشد.

(ث) جوجه پرستو : می‌خواهد رهسپار با باد تا افق‌های دور کوچ کند و پیغمبر بهار شود.

(ج) جوجه کبوترها : می‌گویند ای کاش روز و شب کنار هم توی گلدسته‌های یک گنبد زائر حرم باشیم.

۳- زنجره

بنابراین، در مجموع هشت شخصیت در ساختار داستانی شعر وجود دارند (البته اگر جوجه‌های کبوتران را یک شخصیت به حساب آوریم). اگر به چند و چون کارکرد هر یک از اشخاص بنگریم، می‌بینیم که کم‌اثرترین و کم‌رنگ‌ترین چهره، زنجره است که تنها در یک مصراع از بند دهم شعر، حاضر شده و زنگ تفریح را به صدا درآورده است.

بچه‌ها هم که در این شعر از آنها به شبنم، دانه، غنچه، جوجه و ... یاد شده با ذکر آرزوهایشان در حقیقت روزه‌ها و درپچه‌هایی هستند که از رهگذر آن می‌توان تکامل و حرکت کمال‌جو را مشاهده کرد. بن مایه مشترک آرزوها، همان جهت‌گیری به سمت آسمان معرفت و خورشید حقیقت و گسترش شخصیت درون افراد است.

زیبایی‌های هنری : نخست اینکه فضای عمومی شعر، سرشار از احساس لطیف و عاطفه عمیق است که به خوبی خود را در ژرفای ذهن و زبان مخاطب، جایگیر می‌سازد. دیگر اینکه زبان و تصویرهای خیالی به کار گرفته در این سروده، کاملاً با جهان ذهن و زبان نوجوان هماهنگ است. همچنین توجه به کاربرد و تکرار واژه «باز» در ابتدای پنج مصراع که امتداد بار معنایی و آوایی ویژه‌ای همچون زنگی در ذهن و کلام به صدا درمی‌آورد، جالب است. گویی با این توجه و تلنگر می‌خواهد بگوید در گذشته هم بارها چنین وضعی تجربه شده است و این حکایت مکرر تاریخ است. حتی می‌بینیم جوجه کوچک پرستو هم آرزو می‌کند «کاش باز پیغمبر بهار شود». گویا پیش از این

همچنین رسالتی داشته است. یکی دیگر از کاربردهای بسیار سنجیده، به جا و زیبای این سروده کلمه زنجره است. در مصراع «زنگ تفریح را که زنجره زد». با تأمل در این مصراع می بینیم که واژه «زنجره» چقدر دقیق و آگاهانه برای نواختن زنگ انتخاب شده است. افزون بر این، تکرار واج «ز» و ایجاد موسیقی و هم آوایی گوش نواز، خود یادآور صدای ویژه زنجره یا همان سیرسیرک است.

آموزه های تربیتی – اخلاقی شعر زنگ آفرینش : با درنگ در تار و پود این سروده به چند آموزه تربیتی – اخلاقی برمی خوریم. ابتدا معلم را می بینیم که چهره ای شاداب و خندان دارد. سرزندگی و خلاقیت ذهنی بچه ها در کلاس جنگل سبز به همین گشاده رویی معلم برمی گردد. تأثیر روان شناختی – تربیتی این نحوه برخورد نیز بر کسی پوشیده نیست. بنابراین معلم شاداب با رفتار و کلام طرب انگیز خود به دانش آموزان کلاس خویش، انرژی مثبتی می بخشد و حرکت، جست و جو و چالاکی را به آنها هدیه می کند و این اثرگذاری هم سخنی و مصاحبت با بزرگان صافی درون را مولانا در مثنوی به زیبایی، بیان کرده است :

نار خندان، باغ را خندان کند صحبت مردانت از مردان کند

(مثنوی دفتر اول، ب ۷۲۱)

از این روست که شادی و شکفتگی در پهنای سبز کلاس موج می زند. همین روحیه معلم باعث شده است که بچه ها بی پرده و صمیمی او را در ردیف خود ببینند و آرزوهای خویش را برایش روایت کنند. در واقع معلم دوست بچه هاست و تا هنگامی که در کلاس و جمع دانش آموزان با همدلان و همسفران است، پر از نشاط و طراوت است و همین که زنگ تفریح را زنجره می زند، شاعر می گوید : «و معلم دوباره تنها شد». مسئله دیگری که آموزنده و شایسته توجه است، نگاه کمال جویی، تعالی طلب و امیدوار به آینده ای روشن با چشم اندازی سبز و جاودانه در فضایی آزاد و سرشار از محبت و دوستی هاست.

سخن آخر اینکه بند پایانی شعر با نهایت لطف و لطافت بیان شده است و نشان دهنده فرود بسیار زیبای پرواز خیال انگیز ذهن و زبان شاعر است. در اینجا معلم را می بینیم که با وجود غرق بودن در تنهایی خود، از حضور گرم و چشم نواز و تنوع آرزوهای دانش آموزان سخن می گوید و هنوز به آنان که نیمه وجودی روح و روانش را تشکیل می دهند، فکر می کند و در دل برایشان آرزوی کامیابی و آینده ای روشن و آفتابی دارد. اینجاست که باز هم صفای باطن و سرشار از عشق و محبت معلم برجسته تر می شود؛ زیرا او حتی در تنهایی خویش نیز به دانش آموزان و نیک بختی و نیک فرجامی آنان می اندیشد و تنها آرزوی خود را کامروایی بچه ها می داند و با این پیام در حقیقت معلم همچون دیگر بچه ها تکلیف خود را به شایستگی انجام داد و انشای زندگی خویش را قرائت کرد.

این سروده زیبا را می‌توان با بهره‌گیری از نوار صوتی، لوح فشرده و منابع رایانه‌ای، بهتر و تأثیرگذار عرضه کرد. در این درس با شیوه‌های گوناگون رایج چون ارزشیابی شفاهی، کتبی و چک‌لیست می‌توان میزان دریافت و فعالیت دانش‌آموزان را سنجش کرد.

نوشتن

یادآوری: در این بخش، هدف مؤلفان پاسخگویی مستقیم به پرسش‌های بخش نوشتن نیست؛ بلکه نگارندگان کتاب برآن‌اند که به اهداف آموزشی هر یک از تمرین‌هایی که نیاز به توضیح دارند، بپردازند؛ زیرا تبیین اهداف آموزش، جهت آموزش و ارزشیابی را نیز سامان می‌دهد. بنابراین هر تمرین، ممکن است چندین هدف آموزشی را به طور همزمان دنبال کند. در تمرین‌های شماره یک و دو، آشنایی بیشتر فراگیران با واژه‌های هم‌آوا با تکیه بر متن و جمله و ترکیب حرف‌ها و ساخت واژگان جدید مدنظر است.

منابع اطلاعاتی کمکی

- ۱- ویژه‌نامه مجله شعر درباره دکتر قیصر امین پور.
- ۲- ادبیات کودکان و نوجوانان، مؤلفان: اکبری، قاسم‌پور، یارویی، انتشارات آیندگان، چاپ چهارم، ۱۳۸۶.
- ۳- روزه، محمد کاظم کاظمی، انتشارات کانون شاعران خراسان، ۱۳۷۵.

حکایت: اندرز پدر

سعدی در این حکایت به پرهیز از غیبت کردن سفارش می‌کند؛ همچون بیت زیر:

میان دو کس جنگ چون آتش است سخن چین بدبخت هیزم کش است

درس دوم: چشمه معرفت

محتوا (متن و تصویر): روحیه معرفت جویی - نگاه کنجکاوانه - نوجوانی - نشاط - عاطفه و احساس - زیبایی خلقت - طبیعت			
فعالیت خوانداری		فعالیت نوشتاری	
خودارزیابی	نکته	کارگروهی	املا
الف) سؤال تفکر برانگیز در سه سطح همگرایی تا واگرایی به تناسب متن درس ب) برجسته کردن پیام های درس جهت جلب توجه دانش آموزان پ) تأکید بر عناصر زبانی و ادبی موجود در متن	الف) انواع جمله ب) واژه های هم خانواده	الف) تأکید بر انجام کارگروهی در کلاس ب) تأکید بر تعمیق و تثبیت آموخته ها پ) ایجاد فرصت های بیشتر برای تقویت مهارت های زبانی ت) تقویت و درونی سازی روحیه پژوهش و مطالعه ث) ایجاد فرصت برای تقویت مهارت ذهنی نقد و تحلیل (تفکر انتقادی)	نوشتن کلمه های مهم املائی متن درس و کلمه های هم خانواده - تشخیص کلمه های غلط در متن

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با نمونه ای از ستایش
- ۲- آشنایی با نمونه ای از نثر ادبی معاصر
- ۳- تقویت توجه به آفرینش و زیبایی های طبیعت
- ۴- پرورش نگاه های کنجکاوانه و دقیق
- ۵- پرورش روحیه معرفت جویی و توجه به خالق زیبایی ها
- ۶- ایجاد انگیزه نسبت به درک و فهم زیبایی ها
- ۷- آشنایی با انواع جمله با توجه به لحن و آهنگ آنها
- ۸- آشنایی با واژه های هم خانواده

روش های پیشنهادی تدریس

- ۱- الگوی تدریس پیش سازمان دهنده
- ۲- روش روشن سازی طرز تلقی
- ۳- کارایی گروه

نکات مهم درس

دکتر علی شریعتی از آنجا که نویسنده‌ای دین‌باور است، بر آن است از راه تدبّر در مظاهر آفرینش الهی و پدیده‌های بیرونی، با زبانی پراحساس و عاطفی ما را به شناخت آفریدگار فراخواند. از راه پدیده‌های دیداری و محسوس به جلوه‌های جمال معنوی برسد و با فراگرفتن، فهمیدن، کنجکاوانه و دیگرگونه دیدن به کشف نایل گردد.

در طبیعت به دیدهٔ اعجاز نگریستن و جمال و جلال و شکوه پروردگار را به چشم دل دیدن و دعوت به بازخوانی و مطالعهٔ این درس بزرگ خلقت، پیام اصلی این متن است. آنچه بر زیبایی نثر دکتر شریعتی افزوده است، بهره‌گیری از زبانی سرشار از احساس، عاطفه و تخیل است. نویسنده در این نوشته، ذوق و عاطفه و لطایف و ظرافت نگاه خویش را با بینش ژرف عرفانی درآمیخته است. از این رو باغ و صحرا و دشت را تماشاخانه و تفرجگاه پاک و معصوم و سرشار از صفا می‌داند که انسان را به خالق خویش پیوند می‌دهد. بنابراین، مطالعه و کسب معرفت چنان چشمه‌ای گوارا و زلال است که طراوت و خنکای آن جان را شادابی و خرمی می‌بخشد.

دانش‌های زبانی و ادبی

به جمله‌های زیر توجه کنید :

— پروانه، از روی گیاهان پرید.

— پروانه، پرهای ظریف و زیبایی دارد.

— پروانه، بر روی گل‌های گوناگون می‌نشیند.

همان‌طور که می‌بینیم هر جمله، یک فعل دارد : «پرید، دارد، می‌نشیند». فعل‌ها، هسته و مرکز جمله به‌شمار می‌آیند؛ یعنی وزن محتوایی و گسترهٔ معنایی جمله به فعل وابسته است و بر پایهٔ همین ویژگی فعل و نوع پیام، جمله به گونه‌هایی بخش می‌شود.

در این درس به انواع جمله از دید نوع خبر پرداخته شده است. جمله‌ها از این دیدگاه به چهار

دسته، تقسیم می‌شوند :

۱- خبری ۲- امری ۳- پرسشی ۴- عاطفی (تعجبی)

از میان این گونه‌ها به توضیح جمله‌های امری و عاطفی می‌پردازیم :

جملهٔ امری جمله‌ای است که به انجام کاری فرمان می‌دهد و یا خواهشی را مطرح می‌سازد و

اغلب در ساخت دوم شخص (مفرد، جمع) به کار می‌رود.

مثال: برو / بروید بخور / بخورید

جمله عاطفی که برای بیان عاطفه، احساس، تعجب، شگفتی و ... به کار می‌رود، جمله تعجبی نیز نامیده شده است. مثال: چه هوای خوبی! عجب منظره‌ای!

روان خوانی

برای اطلاع بیشتر درباره روان خوانی به بخش اول کتاب (کلیاتی مربوط به روان خوانی) مراجعه کنید.

روان خوانی: کژال

کژال، داستان کوتاهی است از خانم طاهره ایید. درون‌مایه این داستان بر مقاومت و ایستادگی در برابر تهاجم بدخواهان و جان‌فشانی کردن برای حفظ خانه و ممنوع و سرزمین و دفاع از هستی انسان، تأکید دارد. زاویه دید این داستان، روایت به شیوه سوم شخص مفرد است.

شخصیت‌ها

۱- کژال: مادری که کودک شیرخواره در آغوش دارد و برای دیدن عمه کابوک روانه می‌گردد. یادآوری: کژال در زبان کردی به فتح «ک» تلفظ می‌شود و به معنای دختر زیبا و رعنا و چشم عسلی است؛ گویا با واژه غزل و غزال از دید ریشه‌شناسی، پیوندی دارد.

۲- روناک: کودک شیرخوار و دختر قنداقه‌ای کژال.

۳- گرگ: که بر سر راه کژال نمایان می‌شود و کودک قنداقه‌ای کژال را می‌رباید.

۴- هه ژار: شوهر کژال که در داستان حضور ندارد و فقط این کژال است که در برابر گرگ فریاد می‌زند و او را به کمک می‌طلبد.

۵- آژاد: جوان کشاورز روستایی که به کمک کژال می‌آید و پنجه در چنگال گرگ می‌افکند و با او درگیر می‌شود و پس از مدتی درگیری با آن، سرانجام گرگ را از پا درمی‌آورد، هرچند که خود نیز زخم فراوان دارد و نفس‌هایش به شماره می‌افتد اما روناک را نجات می‌دهد.

نثر داستان، یک دست و روان است. نویسنده در چند مورد از گویش کردی بهره گرفته و افزون بر انتخاب نام، برخی از ترکیب و جمله‌ها را به همان گویش آورده و ضمن قرار دادن داستان در فضایی پاک

و سرشار از جوانمردی و عذوفت و صفا، رنگ بومی - محلی خاصی به آن بخشیده است و اتفاقاً همین عامل، گیرایی و جذابیت داستان را افزوده است.

طاهره ایبُد

متولد دی ماه ۱۳۴۲ در شیراز است. وی کارهای هنری را از سال ۱۳۶۱ در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان شیراز آغاز کرده است. سال ۶۴ به تهران آمد و با آقای بیوک ملکی شاعر و نقاش کتاب‌های کودکان و نوجوانان ازدواج کرد. فوق دیپلم زبان انگلیسی است. کتاب‌های داستانی زیادی از او به چاپ رسیده که تعدادی از آنها جایزه هم برده است؛ از جمله: ۱- باغچه توی گلدان ۲- به هوای گل سرخ ۳- خانواده آقای چرخشی.

نکاتی درباره «درک و دریافت»

یکی از توانایی‌های ذهن آدمی، تفکر و اندیشیدن است. فکر کردن به انسان کمک می‌کند تا ضمن پرداختن به مسائل و امور روزمره زندگی، از عهده حل مشکلات نیز برآید. یکی از وظایف مراکز آموزشی به ویژه مدارس و معلمان این است که توانایی فکر کردن را در دانش‌آموزان ایجاد و تقویت کنند. در زمینه آموزش تفکر حداقل دو مکتب فکری وجود دارد: گروهی عقیده دارند تفکر فطری و ذاتی است و نیازی به اکتساب و آموختن ندارد و در مقابل عده‌ای بر این باورند که تفکر را می‌توان در تمام دوران زندگی به طرق مختلف آموزش داد. بر این اساس یکی از اهداف کتاب‌های فارسی به ویژه در بخش روان خوانی به دلیل هماهنگی بین ذهن و زبان تقویت توانایی تفکر از طریق مهارت خواندن و درک مطلب است. بنابراین دبیران محترم ادبیات لازم است به این نکته مهم توجه داشته باشند که به هنگام تدریس کتاب، در بخش روان خوانی هم به روخوانی و هم به درک مطلب اهمیت بدهند و درک مطلب تحقق نمی‌یابد مگر آنکه از شیوه‌های متنوع از جمله طرح سؤال، پاسخ به سؤال‌های واگرا، تحلیل متن و ... استفاده شود.

همان‌طور که پیشتر گفته شد، یکی از مهارت‌های اصلی زبان که نیاز به آموزش مستقیم دارد و تأثیر آن در دیگر مهارت‌ها بسیار زیاد است، مهارت «خواندن» نامیده می‌شود. منظور از مهارت خواندن - برخلاف تصور برخی - روخوانی و بلندخوانی یک متن نیست؛ بلکه درک مطلب و دریافت مفهوم یک نوشته به شمار می‌آید. روان خوانی‌ها، یکی از بخش‌های موجود در کتاب‌های تازه تألیف فارسی دوره اول متوسطه است که تقویت این مهارت را دنبال می‌کند و بر آن است تا با ارائه متن‌های جذاب، دانش‌آموزان را به خواندن و درک مطلب وادارد و در آنها التذاذ ایجاد کند. در پایان هر روان خوانی

تعدادی سؤال دیده می‌شود که بیشتر واگرا هستند و دانش‌آموزان را به تأمل و تفکر عمیق‌تر وامی‌دارد و بازخورد داستان را طلب می‌کند. این پرسش‌ها با سطوح و عناوین مختلفی طراحی شده‌اند. توجه به این نکته نیز مهم است که پرسش‌های «درک و دریافت» با رویکرد «واگرا» طرح شده‌اند و در حقیقت ابزاری هستند برای سنجش درک و دریافت محتوا. دبیران محترم می‌توانند با توجه به ویژگی‌های این گونه سؤالات، نمونه‌های دیگری ارائه دهند یا از خود دانش‌آموزان کمک بگیرند. دیگر اینکه، در سازماندهی و طراحی این بخش در محور طولی برنامه درسی فارسی متوسطه تلاش کرده‌ایم حرکتی از سطح به ژرفا داشته باشیم. یادآوری می‌کنیم که پاسخ به این پرسش‌ها به صورت گفت و گو و مشورت و همیاری دانش‌آموزان و شفاهی انجام می‌گیرد. در آزمون پایانی، ارزشیابی از این بخش‌های کتاب بر پایه آزمون‌های مستمر و تکوینی به عنوان نمره فارسی خواندن (شفاهی) محاسبه خواهد شد.

فصل دوم

شگفتن

درس سوم: نسل آینده‌ساز

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با رسالت و مسئولیت نسل نوجوان و جوان انقلاب
- ۲- آشنایی با رهنمودهای مقام معظم رهبری دربارهٔ نسل جوان
- ۳- آشنایی با نقش جوانان در گذشته، حال و آیندهٔ ایران
- ۴- آشنایی با ویژگی‌های دنیای نوجوانی
- ۵- نگرش مثبت نسبت به گذشته، حال و آیندهٔ ایران
- ۶- آشنایی بیشتر با فعل و اهمیت آن
- ۷- ایجاد نگرش مثبت نسبت به زبان و ادب فارسی و توانمندی‌های نوجوان

روش‌های پیشنهادی تدریس

درس را می‌توان به روش‌های پرسش و پاسخ، کارایی گروه و روش خطابی تدریس کرد.

نکات مهم درس

۱- جوان و نوجوان چشمه جوشان نیرو و استعداد است. این توانایی و استعداد از چند منظر قابل بررسی است :

الف) از منظر جسمانی نوجوانان و جوانان لبریز از توان اند و به همین دلیل جویای «خطر» و تلاش و تکاپو هستند. بهره گیری از این توانایی ها چه در رشد علمی و چه معنوی و چه در عرصه های ورزش و فعالیت های جمعی بایسته است.

نوجوان و جوان مظهر عاطفه جوشان و احساسات زلال و پاک هستند و به دلیل آنکه هنوز به فطرت و ملکوت نزدیک اند، بذیرای حقیقت اند. رسول اکرم (ص) می فرماید : «إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي بَشِيرًا وَنَذِيرًا، خَالَفَنِي الشَّيْخُ وَخَالَفَنِي الشُّبَّانُ لِأَنَّهُمْ أَرْقُ أَفْتِدَةً» خداوند مرا مرثه دهنده و هشدار دهنده برانگیخت. پیران با من سرناسازگاری گذاشتند و جوانان با من هم پیمان شدند، زیرا جوان ها دل های نرم و مهربان دارند.

بهره گیری پیامبر از دل های نرم و عاطفه سیال جوانان یکی از رمز و رازهای موفقیت پیامبران است. نکته مهم دیگر تخیل پویا، ذهن نقاد و آرمان خواهی نوجوان و جوان است که همین ویژگی نیز تکیه گاه تکاپوها و پویه های مثبت می تواند باشد.

در سخنان مقام معظم رهبری یکی از انگاره ها و القاءات منفی، نفی شده است و آن انحراف نسل جوان است. نسل جوان امروز ایران سرشار شور و شعور است و خطا و اشتباه گاه گاه، محصول همان روح تنوع طلب، بلند پروازانه و ویژگی های دوره نوجوانی و جوانی است که با هدایت و ارشاد، شکیب و صمیمیت و انعطاف قابل حل و اغماض است.

جوانان امروز ایران در عرصه های گوناگون علمی افتخارات فراوان آفریده اند که موفقیت های آنان در المپیادهای علمی، پژوهش ها و نوآوری ها و جنبش نرم افزاری مشهود است. در عرصه جهاد نیز افتخارات امروز ما پس از دفاع مقدس و هشت سال ایثار و پاکبازی و ایستادگی، مدیون روح ایمان، سلحشوری و علاقه مندی به دین و سرزمین مقدس ایران است.

رهبر معظم انقلاب اسلامی چند تذکر و هشدار در سخنان خویش فرموده اند :

- ۱- مراقب تلاش دشمنان در جلوگیری از پیشرفت تحصیلی خود باشید.
- ۲- درس خواندن، جهاد دانش آموزان در مقابل این توطئه هاست.
- ۳- پاکدامنی، پارسایی و حفظ ایمان و رستگاری در کنار درس خواندن لازم است.
- ۴- قدر جوانی و نیرو و نشاط این دوره را باید دانست.
- ۵- باید از فرصت خوب و ارزشمند و گرم نظام و انقلاب اسلامی حداکثر بهره را گرفت.

زبان و ادبیات

نکته دوم این درس، تفاوت زبان و ادبیات است، زبان وسیله تفهیم و تفاهم است. این پدیده، وسیله‌ای است تا مردم با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و نیازهای یکدیگر را رفع نمایند. زبان نقش‌های فرعی دیگری نیز دارد که از آنها می‌توان به حدیث نفس و تفکر اشاره کرد. ادبیات، شالوده‌ای زبانی دارد و به مثابه ساختمانی است که بنیان آن، زبان است. در عین حال ادبیات راز و رمز ماندگاری زبان است. اگر ادبیات یک زبان از بین برود، زبان نیز رو به زوال می‌نهد. اهل فن تفاوت‌های زیادی بین زبان و ادبیات قائل شده‌اند. هرچند مرز تازه‌ای نیز نمی‌توان برای این دو متصور شد. برای مطالعه بیشتر می‌توان به کتاب «زبان و ادب فارسی در گذرگاه سنت و مدرنیته» تألیف دکتر علی محمد حق‌شناس مراجعه کرد.

همان‌گونه که نخستین کار در بررسی و مطالعه هر علمی، طبقه‌بندی آن است. در آموزش و تدریس که امروزه خود دانش ویژه به شمار می‌آید، بازشناسی درست پهنه‌های دانش مورد آموزش، امری سنجیده و در خور توجه است. به همین روی، گام نخست در آموزش ادبیات فارسی و زبان فارسی، شناخت بهنجار این دو پهنه و ایجاد ذهنیت درست نسبت به آن دو است.

به کار بستن ابزارهای بایسته هر قلمرو به فراخور آن و بهره‌گیری از برنامه‌ها و روش‌های شایسته برای رسیدن به هدف‌هایی که در گستره زبان و پهن دشت ادب در پیش رو است، از گام‌هایی است که هر آموزنده باید در تدریس از سر درنگ و اندیشه بدان بنگرد.

به دیگر سخن، شناسایی و ارزیابی هر پدیده‌ای در حقیقت چنان خشت نخستینی است که اگر بهنجار نهاده شود، تا پایان نظم و آرایش خواهد داشت و اگر جز این باشد، بر بنیادی لرزان، دیواری ناستوار سر بر خواهد آورد.

بازشناسی دو پدیده از یکدیگر: از آنجا که هر وادی برای خود ابزار، روش و هدف ویژه‌ای دارد، برای آنکه در کار آموزش دچار درآمیختگی این روش‌ها و اهداف نشویم، باید به جدایی و شناخت دقیق زمینه‌های مورد نظر بپردازیم. اکنون می‌کوشیم به شرح و بازنمود دو قلمرو ادبیات و زبان پرداخته، چگونگی جدایی و پیوند آن دو را فرا پیش نهیم.

زبان یک پدیده زنده و پویا و سامانمند اجتماعی است که انسان برای ایجاد پیوند و رساندن پیام خود در جامعه بشری از آن بهره می‌گیرد؛ بنابراین باید به کارکرد جامعه‌شناسی زبان توجه کنیم.

اینکه گفته شد، زبان پویا و زنده است به آن معناست که چنانچه هر موجود دیگر از بافت‌ها و اندام‌واره‌ای بهره‌مند است و در پویه خود هر بخش آن پیدایی و زایایی و بالندگی و سرانجام فرسایش و نابودی را در پی دارد. به بیانی دیگر، پیکره زبان و تک واژه‌های آن مانند هر پدیده طبیعی دیگر زندگی و مرگی دارند. این زندگی و فرسودگی هر زبان، به مرده ریگ فرهنگی و روح جمعی و تبار قومی گویشوران و جامعه زبانی آن وابسته است، زیرا «زبان هر قوم روح آنان و روح آنان زبانشان است».

همچنین گفتیم که زبان پدیده‌ای سامانمند است. این نظم و سامان را می‌توان در تمام بافت‌های زبان و اندام وارگی آن نشان داد. به همین دلیل زبان پژوهان همواره از زبان به عنوان دستگاه و نظام یاد کرده‌اند و بر این باورند که در هر سه بافت اصلی زبان (آوایی، نحوی، معنایی) نظم وجود دارد که به یاری آن می‌توانیم به سادگی به توصیف آن بپردازیم.

از ویژگی‌های دیگر زبان، «اجتماعی» بودن آن است؛ یعنی «نقش عمده زبان، ایجاد ارتباط و مراوده اجتماعی است، بنابراین زبان به عنوان یک پدیده کاملاً اجتماعی کارکردی جامعه شناختی دارد و از این دیدگاه شناخت ذهن و فکر یک جامعه زبانی از راه زبان بسیار در خور ارزش است و حتی با بررسی زبان از طریق دو نمودگار اصلی آن (گفتار و نوشتار) می‌توان به کارکرد فرهنگی و تأثیر آن در حفظ هنجارهای ارزشی و اجتماعی و روحیه جمعی یک قوم، پی برد. ادبیات و زبان دو دنیای ویژه‌اند و بررسی و ارزیابی آنها نیز مستقل از یکدیگر است. هرچند ادبیات بدون زبان نمی‌تواند پدیدار شود، آنگاه که پدید آمد، چیزی فرازبان است و دست زبان به دامن آن نمی‌رسد.

هدف ادبیات و زبان: زبان ابزاری است برای انسان تا به کمک آن پیوندی با همنوع خود برقرار نماید و خواست خود را بازگو کند و به مقصود خویش برسد. پس هدف از به کار بستن زبان، برقراری پیوند اجتماعی و پیام رسانی است. از این روی، در قلمرو زبان تأکید بر سر این است که: «چه بگوییم».

ناگفته پیداست در پهنه‌ای که اصل بر «پیام رسانی» است، اهل زبان تلاش می‌کند تا به سادگی و با کوتاه‌ترین واژگان (توجه به اصل اقتصاد زبانی) و به دور از هر زیور و پیرایه‌ای سخن خود را بر زبان آورد، اما در پهنه ادبیات، سخنور در پی آن است که زیبایی سخن خود را به آرایه‌ها و زیورها بیاراید و به فریایی بیشتر سخن بگوید. به همین سبب در ادبیات عناصری همچون «احساس»، «عاطفه»، «خیال» و «موسیقی» کارایی ویژه‌ای دارند؛ زیرا در قلمرو ادب، هدف آفرینش زیبایی و هنر است.

به سخنی دیگر، آنچه برای سخنور ادب دان و آشناروی با این قلمرو، با ارزش است، نیکوتر آراستن سخن است و تمام تلاش و پافشاری بر این است که «چگونه بگوید» و این «چگونه گفتن» را به روشنی در شعرهای

دلفریب و خرد آشوب ادب دیرپای فارسی می‌توان باز نمود. بدین‌سان درمی‌یابیم که ادبیات و زبان از یکدیگر متفاوت‌اند، چرا که ابزار و روش و هدف‌های هر یک فرق می‌کند. برای روشن شدن تفاوت و پیوند زبان و ادبیات می‌توان گفت: زبان همچون راه رفتن است. حرکتی بهنجار و سامانمند است که بر خاک می‌خزد و بر سطح و افقی روان است ولی ادبیات چونان پایکوبی و رقص است. خیزشی فراهنجار و هنجارگریز است. پدیده‌ای است جوشیده از شور و تپش و پران.

زبان تنها ابزار است در خدمت انسان، مانند رنگ برای نگارگر، سنگ برای پیکر تراش و بتگر و نت و آهنگ برای نوازنده و موسیقی اما ادبیات هنری است که پیامش در سرشت آن نهان است. ناگفته پیداست که نقش زبان در حفظ و پاسداشت مرده ریگ فرهنگی نباید کوچک شمرده شود. «تدریس زبان به خودی خود هدف نیست، بلکه این آموزش باید قاعدتاً دری را بر روی دنیای دین و فرهنگ – که زبان تکیه‌گاه برگزیده اما نه منحصر به فرد آن است، بگشاید. در حقیقت زبان دو نقش دارد: از طرفی ابزاری برای ایجاد ارتباط بین افراد یک جامعه زبانی است و از طرف دیگر تکیه‌گاه فرهنگ و دین به معنی وسیع آن است که بین عناصر دیگر، ادبیات را دربر می‌گیرد. ادبیات یکی از قلمروهای بسیار مهم گنجینه فرهنگی هر جامعه زبانی است. ادبیات همه فرهنگ نیست بلکه یکی از عناصر مهم آن است. زبان و فرهنگ یکدیگر را نفی نمی‌کند.

پیوند زبان با ادبیات: زبان برای ادبیات ابزار است، یعنی ماده اولیه ادبیات، زبان است؛ اما تفاوت در این است که آنچه رنگ و نام ادبیات یافت، دیگر زبان نیست. ادبیات یک حوزه مستقل از حوزه زبان است؛ یعنی همان چیزی که «دکتر شفیع کدکنی» می‌گوید: «حادثه‌ای که در زبان روی می‌دهد». این حادثه گرچه در زبان روی می‌دهد، ولی زبان نیست یعنی زبان از این حادثه به بعد به چیز دیگری تبدیل می‌شود که به حوزه هنرها متعلق است. زبان شناسان ادبیات را به این صورت تعریف می‌کنند که نظامی است ساخته شده از نشانه‌های آوایی دل‌بخوایی برای انتقال پیامی که در آن از نشانه‌های معنایی (و نه آوایی) و انگیزته (و نه دل‌بخوایی) ساخته شده است و (نه برای ارتباط و نه انتقال) بلکه برای خلق زمینه‌ها و فضاهایی که خواننده چون در آن فضاها قرار بگیرد، خود به آفرینش پیامی در مایه پیام شاعر یا نویسنده می‌پردازد.

آموزش ادبیات و زبان فارسی

اکنون سخن بر سر این است که آیا با جدایی دو قلمرو زبان و ادبیات از یکدیگر، راهکارهای تدریس و سنجه‌های ارزیابی این دو درس یکسان‌اند؟

هر درس و پهنه‌ای ابزار بایسته و روش درخور خود را می‌خواهد و اگر جز این باشد، تلاشی

بیهوده است که به گمراهی ره خواهد یافت؛ چرا که درس و بحث زبان را با نگرش منطقی علمی و خردباورانه باید بررسی کرد و آموزش داد؛ اما در درس ادبیات نگرش هنری و ذوقی است که بر احساس و عاطفه استوار است. در درس زبان تعلیم صورت می‌گیرد ولی در ادبیات انگیزش عواطف و پالایش درون منظور نظر است. در درس زبان فارسی مهارت‌ها آموزش داده می‌شود اما در ادبیات تنها با هنرهای زبانی آشنا می‌شویم.

مطالعه و ارزیابی زبان محتاج روش‌ها، شیوه‌ها و نتیجه‌گیری‌هایی است که با آنچه در ارزیابی ادبیات به عنوان یک هنر به کار می‌رود، تفاوت دارد. واضح است داشتن یا نداشتن خط در ارزش زبان به عنوان یک زبان تأثیری ندارد. همان‌طور که داشتن یا نداشتن ادبیات در ارزش یک زبان به عنوان یک زبان تأثیری ندارد. وقتی که ما دربارهٔ ارزش‌های ادبی یا فرهنگی یک زبان سخن می‌گوییم، در واقع اصلاً دربارهٔ خود زبان سخن نمی‌گوییم بلکه دربارهٔ مقام اجتماعی یا اعتبار چیزهایی غیرزبانی مانند فرهنگ و ادبیات گفت و گو می‌کنیم.

بنابراین از ادبیات نباید انتظار داشت که به ما کاربردهای علمی زبان را بیاموزد. ادبیات جنبهٔ تزئینی زبان است. ادبیات مخلوق ذوق و عواطف است و با کاربردهای عملی زبان تفاوت بسیار آشکاری دارد. کوشش برای آموختن زبان از طریق ادبیات به شکستی دو جانبه خواهد انجامید؛ نه زبان آموخته می‌شود و نه ارزش‌های هنری آثار ادبی و آموزه‌های اخلاقی - تربیتی آن به نحو شایسته دریافت می‌شود. آموزش کاربردهای عملی زبان برای پرورش مهارت‌های زندگی در یک جامعهٔ پرتکاپو بسیار ضروری است.

خط و نوشتار: ما زبان و گفتار را در خانه و خط و نوشتار را در مدرسه می‌آموزیم.

زبان و گفتار ریشه در ذات و طبیعت انسان دارد؛ در حالی که خط و نوشتار ذاتی انسان نیست و ریشه در اجتماع و فرهنگ او دارد. انسان همواره از نعمت زبان و گفتار برخوردار بوده است. سابقهٔ زبان و گفتار به میلیون‌ها سال پیش باز می‌گردد ولی سابقهٔ خط و نوشتار به حدود ده هزار سال پیش می‌رسد.

خط و نوشتار خاستگاه اجتماعی و فرهنگی دارد و ساختهٔ خود انسان است.

ما هنگام یادگیری زبان، این استعداد خدادادی را در قالب زبان مشخص می‌ریزیم؛ یعنی آن را بسته به جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، به شکل زبان فارسی یا عربی یا انگلیسی و ... درمی‌آوریم. خط و نوشتار را انسان بنا به ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی اختراع کرده و برای تثبیت زبان و گفتار به کار گرفته است.

خط و نوشتار به طور غیر مستقیم و به واسطه گفتار با زبان پیوند می خورد. به این معنا که نخست زبان را به صورت گفتار درمی آوریم، آنگاه گفتار را به کمک خط به شکل نوشتار می نویسیم.

اطلاعات کمکی

زندگی نامه : رهبر عالی قدر، حضرت آیت الله سیدعلی خامنه ای فرزند مرحوم حجت الاسلام والمسلمین حاج سید جواد حسینی خامنه ای، در روز ۲۴ تیرماه ۱۳۱۸ برابر با ۲۸ صفر ۱۳۵۸ قمری در مشهد مقدس چشم به دنیا گشود.

رهبر بزرگوار در بیان نخستین خاطره های زندگی خود از وضع و حال زندگی خانواده شان چنین می گویند :

«پدرم روحانی معروفی بود؛ اما خیلی پارسا و گوشه گیر...، زندگی ما به سختی می گذشت، من یادم هست شب هایی اتفاق می افتاد که در منزلمان شام نبود! مادرم با زحمت برای ما شام تهیه می کرد و... آن شام هم نان و کشمش بود».

«منزل پدری من که در آن متولد شده ام، تا چهار - پنج سالگی من، یک خانه ۶۰-۷۰ متری در محله فقیرنشین مشهد بود که فقط یک اتاق داشت و یک زیرزمین تاریک و خفه ای، هنگامی که برای پدرم مهمان می آمد، همه ما باید به زیرزمین می رفتیم تا مهمان برود. بعد عده ای که به پدر ارادت می داشتند، زمین کوچکی را کنار این منزل خریده، به آن اضافه کردند و ما دارای سه اتاق شدیم».

رهبر انقلاب، این گونه پرورش یافتند و از چهار سالگی به مکتب سپرده شدند تا الفبا و قرآن را بیاموزند. سپس در مدرسه تازه تأسیس اسلامی «دارالتعلیم دیانتی» ثبت نام کردند و این دوران تحصیل ابتدایی را در آن مدرسه گذراندند.

در حوزه علمی: ایشان در دوره دبیرستان، خواندن «جامع المقدمات» و صرف و نحو را آغاز کردند. سپس از مدرسه جدید وارد حوزه علمی شدند و نزد پدر و دیگر استادان وقت، ادبیات و مقدمات را خواندند. درباره انگیزه ورود به حوزه علمی و انتخاب راه روحانیت می گویند: «عامل و موجب اصلی در انتخاب این راه نورانی روحانیت پدرم بود و مادرم نیز علاقه مند و مشوق بودند».

در سال ۱۳۳۶ به قصد زیارت عتبات عالیات، عازم نجف اشرف شدند و با مشاهده و شرکت در درس های خارج مجتهدان بزرگ حوزه نجف اوضاع درس و تدریس و تحقیق آن حوزه علمی را پسندیدند و پدر را از قصد خود آگاه ساختند. ولی پدر موافقت نکردند. پس از مدتی ایشان به مشهد بازگشتند.

آیت الله خامنه ای از سال ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۳ در حوزه علمی قم به تحصیلات عالی در فقه و اصول

و فلسفه، مشغول شدند و از محضر بزرگانی چون مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی، امام خمینی، شیخ مرتضی حائری یزدی و علامه طباطبائی استفاده کردند. در سال ۱۳۴۳ از مکاتباتی که رهبر انقلاب با پدرشان داشتند، متوجه شدند که یک چشم پدر به علت آب مروارید نابینا شده است. بسیار غمگین شدند و به این نتیجه رسیدند که به خاطر خدا از قم به مشهد بازگردند و از پدرشان مواظبت نمایند. ایشان در این مورد می‌گویند:

«به مشهد رفتم و خدای متعال توفیقات زیادی به ما داد. به هر حال به دنبال کار و وظیفه خود رفتم. اگر بنده در زندگی توفیقی داشتم، اعتقاد این است که ناشی از همان بَرّی (نیکی) است که به پدر، بلکه به پدر و مادر انجام داده‌ام». ایشان در مشهد از ادامه درس دست برداشتند و جزایم تعطیل یا مبارزه و زندان و مسافرت، به طور رسمی تحصیلات فقهی و اصولی خود را تا سال ۱۳۴۷ در محضر اساتید بزرگ حوزه مشهد به ویژه آیت‌الله میلانی ادامه دادند. همچنین از سال ۱۳۴۳ که در مشهد ماندگار شدند، در کنار تحصیل و مراقبت از پدر پیر و بیمار، به تدریس کتب فقه و اصول و معارف دینی به طلاب جوان و دانشجویان نیز می‌پرداختند.

مبارزات سیاسی: آیت‌الله خامنه‌ای به گفته خویش «از دانش‌آموزان فقهی، اصولی، سیاسی و انقلابی امام خمینی (ره) هستند»؛ اما نخستین جرقه‌های سیاسی و مبارزاتی و دشمنی با طاغوت را مجاهد بزرگ و شهید راه اسلام شهید «سید مجتبی نواب صفوی» در ذهن ایشان زده است؛ هنگامی که نواب صفوی با عده‌ای از فدائیان اسلام در سال ۳۱ به مشهد رفته در مدرسه سلیمان خان، سخنرانی پرهیجان و بیدارکننده‌ای در موضوع احیای اسلام و حاکمیت احکام الهی و فریب و نیرنگ شاه و انگلیس و دروغ‌گویی آنان به ملت ایران، ایراد کردند. آیت‌الله خامنه‌ای آن روز از طلاب جوان مدرسه سلیمان خان بودند و به شدت تحت تأثیر سخنان آتشین نواب واقع شدند. ایشان می‌گویند: «همان وقت جرقه‌های انگیزش انقلاب اسلامی به وسیله نواب صفوی در من به وجود آمده و هیچ شکی ندارم که اولین آتش را مرحوم نواب در دل ما روشن کرد».

همراه با نهضت امام خمینی (قدس سره): آیت‌الله خامنه‌ای از سال ۱۳۴۱ که در قم حضور داشتند و حرکت انقلابی و اعتراض‌آمیز امام خمینی (ره) علیه سیاست‌های ضد اسلامی و آمریکا پسند محمدرضا شاه پهلوی، آغاز شد، وارد میدان مبارزات سیاسی شدند و شانزده سال تمام با وجود فراز و نشیب‌های فراوان و شکنجه‌ها و تبعیدها و زندان‌ها مبارزه کردند و در این مسیر از هیچ خطری ترسیدند. نخستین بار در ۹ محرم (۱۲ خرداد ۱۳۴۲) دستگیر و یک شب بازداشت شدند و فردای آن به شرط اینکه منبر نزنند و تحت نظر باشند، آزاد شدند. با پیش آمدن حادثه خونین ۱۵ خرداد باز هم ایشان را از بیرجند

به مشهد آورده، تحویل بازداشتگاه نظامی دادند و ده روز در آنجا با سخت‌ترین شرایط و شکنجه و آزارها زندانی شدند.

دومین بازداشت : در بهمن ۱۳۴۲ پس از دو، سه روز توقف در کرمان و سخنرانی و منبر و دیدار با علما و طلاب آن شهر، عازم زاهدان شدند. در روز پانزدهم رمضان که مصادف با میلاد امام حسن (ع) بود، صراحت و شجاعت و شور انقلابی ایشان در افشاگری سیاست‌های شیطانی و آمریکایی رژیم پهلوی، به اوج رسید و ساواک شبانه ایشان را دستگیر و با هواپیما روانه تهران کرد. رهبر بزرگوار، حدود دو ماه - به صورت انفرادی - در زندان قزل قلعه حبس شدند و انواع اهانت‌ها و شکنجه‌ها را تحمل کردند.

سومین و چهارمین بازداشت : کلاس‌های تفسیر و حدیث و اندیشه اسلامی ایشان در مشهد و تهران با استقبال کم نظیر جوانان پرشور و انقلابی مواجه شد. همین فعالیت‌ها سبب عصبانیت ساواک شد و ایشان را مورد تعقیب قرار دادند. بدین خاطر در سال ۱۳۴۵ در تهران مخفیانه زندگی می‌کردند و یک سال بعد در سال ۱۳۴۶ دستگیر و محبوس شدند. فعالیت‌های علمی و برگزاری جلسات و تدریس و روشنگری عالمانه و مصلحانه بود که موجب شد آن بزرگوار بار دیگر توسط ساواک جهنمی پهلوی در سال ۱۳۴۹ نیز دستگیر و زندانی شود.

پنجمین بازداشت : حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مدظله» درباره پنجمین بازداشت خویش توسط ساواک می‌نویسد :

«از سال ۴۸ زمینه حرکت مسلحانه در ایران محسوس بود. حساسیت و شدت عمل دستگاه‌های جاری رژیم پیشین نیز نسبت به من، افزایش یافت. سال ۵۰ مجدداً و برای پنجمین بار به زندان افتادم. پس از آزادی دایره درس‌های عمومی تفسیر و کلاس‌های مخفی ایدئولوژی و ... گسترش بیشتری پیدا کرد».

ششمین بازداشت : در بین سال‌های ۱۳۵۳ - ۱۳۵۰ درس‌های تفسیر و ایدئولوژی آیت‌الله خامنه‌ای در سه مسجد «کرامت»، «امام حسن (ع)» و «میرزا جعفر» مشهد مقدس تشکیل می‌شد و هزاران نفر از مردم مشتاق به ویژه جوانان آگاه و روشنفکر و طلاب انقلابی و معتقد را به این سه مرکز می‌کشاند و با تفکرات اصیل اسلامی آشنا می‌ساخت. این فعالیت‌ها موجب شد که در دی ماه ۱۳۵۳ ساواک بی‌رحمانه به خانه آیت‌الله خامنه‌ای در مشهد هجوم برده، ایشان را دستگیر و بسیاری از یادداشت‌ها و نوشته‌هایشان را ضبط کنند. این ششمین و سخت‌ترین بازداشت ایشان بود و تا پاییز ۱۳۵۴ در زندان کمیته مشترک شهربانی زندانی بودند.

در تبعید: رژیم جنایتکار پهلوی در اواخر سال ۱۳۵۶، آیت‌الله خامنه‌ای را دستگیر و برای مدت سه سال به ایرانشهر تبعید کرد. در اواسط سال ۱۳۵۷ با اوج‌گیری مبارزات عموم مردم مسلمان و انقلابی ایران، ایشان از تبعیدگاه آزاد شده، به مشهد مقدس بازگشتند و در صفوف مقدم مبارزات مردمی علیه رژیم سفاک پهلوی قرار گرفتند.

پس از پیروزی: در جهت نزدیک‌تر شدن به اهداف انقلاب گام‌های بلند و مؤثری برداشتند که همه در نوع خود و در زمان خود بی‌نظیر و بسیار مهم بودند:

- پایه‌گذاری «حزب جمهوری اسلامی» با همکاری و همفکری علمای مبارز و هم‌رزم خود شهید بهشتی (ره)، شهید باهنر (ره)، هاشمی رفسنجانی و ... در اسفندماه ۱۳۵۷.

- معاونت وزارت دفاع در سال ۱۳۵۸

- سرپرستی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۱۳۵۸

- امام جمعه تهران ۱۳۵۸

- نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۸

- نماینده امام خمینی (قدس سره) در شورای عالی دفاع، ۱۳۵۹.

- حضور فعال و مخلصانه در لباس رزم در جبهه‌های دفاع مقدس، در سال ۱۳۵۹

- ریاست جمهوری؛ به دنبال شهادت محمدعلی رجایی دومین رئیس‌جمهور ایران، آیت‌الله خامنه‌ای

در مهرماه ۱۳۶۰ با کسب بیش از شانزده میلیون رأی مردمی و حکم تنفیذ امام خمینی (قدس سره) به مقام ریاست جمهوری اسلامی ایران برگزیده شدند. همچنین از سال ۱۳۶۴ تا ۱۳۶۸ برای دومین بار به این مقام و مسئولیت انتخاب شدند.

- ریاست شورای انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۰

- ریاست مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۶۶

- ریاست شورای بازنگری قانون اساسی، ۱۳۶۸

- رهبری و ولایت امت، که از سال ۱۳۶۸ روز چهاردهم خرداد پس از رحلت رهبر کبیر انقلاب

امام خمینی (قدس سره) توسط مجلس خبرگان رهبری به این مقام والا و مسئولیت عظیم انتخاب شدند، و با شایستگی تمام توانستند امت مسلمان ایران، بلکه مسلمانان جهان را رهبری نمایند.

منبع: پایگاه رایانه‌ای <http://www.leader.ir>، با تلخیص

شعرخوانی: توفیق ادب

مولانا جلال الدین محمد: در سال ۶۰۴ هـ. ق در بلخ متولد شد. شهرتش به روم به سبب طول اقامت و وفات او در شهر قونیه است، ولی خود او همواره خویش را از مردم خراسان می‌شمرد است؛ اگرچه وطن در چشم او «مصر و عراق و شام نیست».

پدر وی بهاء الدین ولد که لقب «سلطان العلما» داشت، مدرس و واعظی خوش بیان و عرفان‌گرا بود و چون از خوارزمشاه رنجشی یافت، با جلال الدین که کودکی خردسال بود، از بلخ بیرون آمد و عزیمت حج کرد. در همین سفر وقتی که به نیشابور رسیدند، عطار به دیدن بهاء ولد آمد و مثنوی اسرار نامه خود را به او هدیه کرد و چون جلال الدین را که کودکی حدوداً دوازده ساله بود، دید، گفت: «زود باشد که این پسر تو آتش در سوختگان عالم زند».

برهان الدین محقق ترمذی، شمس الدین محمد بن علی ملک داد (شمس تبریزی) صلاح الدین زرکوب و حسام الدین چلبی از بزرگانی بودند که پس از مرگ پدر تأثیری بسزا در زندگی مولانا برجا گذاشتند.

مولانا روز یکشنبه پنجم جمادی الاخر سال ۶۷۲ هـ. ق زندگی را بدرود گفت. بر سر تربت او بارگاهی ساختند، مشهور به «قُبَّةُ الخضر» که در شهر قونیه ترکیه واقع است. آثار او عبارت‌اند از: مثنوی معنوی، غزلیات شمس تبریزی، رباعیات، فیه ما فیه، مکاتیب و مجالس سبعة. (تلخیص از لغت‌نامه دهخدا)

«مثنوی معنوی» معروف‌ترین مثنوی زبان فارسی است. این کتاب دارای شش دفتر است که دفتر نخستین آن، میانه سال ۶۶۰ تا ۶۵۷ آغاز شده و دفتر ششم آن در اواخر دوران زندگی مولانا پایان گرفته است. چند بیتی که در شعرخوانی این فصل آمده، برگرفته از دفتر اول مثنوی است که در آن مولانا با استعانت از احکام تفصیلی ادب که در سورة حجرات قرآن کریم بیان شده است، بر رعایت ادب در محضر دیگران تأکید دارد و از بی‌ادبی که همواره آسیب‌رسان است، پرهیز می‌دهد.

درس چهارم: با بهاری که می‌رسد از راه

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با فصل شکفتن و دوره بلوغ نوجوانان
- ۲- توجه بیشتر به برخی ویژگی‌های رفتاری نوجوانان در دوره بلوغ
- ۳- آشنایی با زیبایی‌های طبیعت، دوستی‌های مثبت، هنرها و ...
- ۴- آشنایی بیشتر با نهاد و گونه‌های آن
- ۵- علاقه نسبت به ارتباط با خدا و دوستی با او
- ۶- مهارت مواجه شدن با مسائل دوره شکفتن و بلوغ

روش پیشنهادی تدریس

با روش «تدریس اعضای تیم» می‌توان به آموزش شعر «با بهاری که می‌رسد از راه» و «زیبایی شکفتن» پرداخت. همچنین از روش «روشن‌سازی طرز تلقی» نیز آموزش این درس امکان‌پذیر است.

نکات مهم درس

این درس از دو قسمت تشکیل شده است: شعری با عنوان «با بهاری که می‌رسد از راه» سروده محمد جواد محبت و «زیبایی شکفتن»، در پایان فصل نیز روان‌خوانی «کژال» نوشته خانم طاهره ایبند آمده است. قالب شعر «با بهاری که می‌رسد از راه» چهارپاره و از هشت بیت تشکیل شده است. در بخش «زیبایی شکفتن» ویژگی‌های رفتاری و عادت‌ها و نیازها و سلیقه‌های نوجوان مورد توجه قرار گرفته است.

محمد جواد محبت: وی متولد سال ۱۳۲۲ در شهر کرمانشاه است. ایشان به معلمی اشتغال و با اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی نیز همکاری داشته است.

برخی از آثار ایشان عبارت‌اند از: رگبار کلمات، کوچه باغ آسمان، با بال این پرنده سفرکن و ...

منابع آموزشی

برای آموزش این درس، می‌توان از اطلاعات موجود در شبکه اینترنت و رایانه استفاده کرد. همچنین مراجعه به آثار ذکر شده می‌تواند منجر به آشنایی بیشتر با درس‌های موجود و در نهایت آموزش مناسب‌تر گردد.

ارزشیابی درس

ارزشیابی از این درس می‌تواند به صورت شفاهی، کتبی و با استفاده از چک لیست صورت گیرد.

فصل آزاد

ادبیات بومی (۱)

درس پنجم: درس آزاد

اهداف آموزشی

- اهداف فصل ادبیات بومی و درس آزاد را می‌توان بدین گونه برشمرد:
- ۱- آشنایی با زبان فارسی به عنوان رمز هویت و عامل ارتباط و پیوند ایرانیان
 - ۲- آشنایی با پیشینه و گستره زبان فارسی (جغرافیای فرهنگی زبان فارسی)
 - ۳- نگرش مثبت نسبت به زبان و فرهنگ فارسی
 - ۴- توجه به ادبیات بومی و ایجاد نگرش مثبت نسبت به آن
 - ۵- توجه مناسب به زبان‌های محلی، گویش‌ها و لهجه‌ها
 - ۶- تشخیص کاستی‌های احتمالی کتاب و اقدام به تولید محتوای مناسب
 - ۷- پرورش توانایی تولید ماده درسی در دانش‌آموزان با نظارت و هدایت دبیران
 - ۸- پاسخ به نیازهای دبیران، دانش‌آموزان و اولیا
 - ۹- بهره‌گیری از مشارکت همکاران در تألیف کتاب
 - ۱۰- بهره‌گیری از تعامل دانش‌آموز و خانواده در سازمان‌دهی و تألیف کتاب
 - ۱۱- آشنایی با برخی از نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی یا منطقه‌ای
 - ۱۲- شناخت بیشتر شخصیت‌های علمی و فرهنگی محل زندگی و ادبیات بومی
 - ۱۳- پرورش توانایی نویسندگی و بهره‌گیری از تفکر و نقد و تحلیل
 - ۱۴- ایجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی و فولکلور و آثار ادبی بومی

ضرورت توجه به ادبیات بومی در برنامه درسی فارسی

در اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است :

«زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است».

با توجه به این اصل و دیگر اصول قانون اساسی، اهمیت دادن به حقوق همه مردم، اقوام و گروه‌ها و احترام به آزادی‌ها و سلايق قانونی و مشروع آنان، مهم‌ترین عامل تقویت‌کننده و سامان‌بخش وحدت و همبستگی ملت است. درک درست و تلاش در جهت اجرای صحیح آن، می‌تواند امنیت پایدار را برای نظام اسلامی میهن ما به ارمغان آورد.

مهم‌ترین راهبردها در تغییر نگرش، تأکید بر راهکارهای فرهنگی است. یکی از کار ویژه‌های مهم ساختار فرهنگی هر جامعه، تبیین درست مفهوم هویت ملی است. هویت ملی، عامل ناپیدا و سامان‌بخشی است که همچون خون در رگ جمعی جامعه، جاری است. ساختار فرهنگی یک جامعه نیز در تعامل دو سویه، هم به وسیله هویت ملی ایجاد می‌شود و هم خود پرورنده هویت ملی است. یکی از مهم‌ترین ارکان این ساختار فرهنگی در جامعه ما، آموزش و پرورش است. از بنیانی‌ترین وظایف این نهاد، ایجاد نگرش مثبت نسبت به هویت ملی در کنار پرورش هویت فردی در جریان تربیت است. در راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری بر بنیاد اصول حاکم بر برنامه درسی ملی در تمام دوره‌های تحصیلی به این موضوع به طور ویژه توجه شده و بر پایه آن دو عنوان «درس آزاد» در دوره ابتدایی و فصلی مستقل به نام «ادبیات بومی» در دوره سه ساله اول متوسطه در سازماندهی محتوایی، به این مسئله اختصاص یافته است.

فصل ادبیات بومی : دو درس آزاد، فرصت بسیار مناسب برای مشارکت دانش‌آموزان عزیز و دبیران گرامی در تألیف بخشی از کتاب است. پیشنهاد می‌شود برای تولید محتوای درس آزاد به موضوع‌های متناسب با عنوان فصل، در قلمرو فرهنگ و ادبیات بومی و آداب محلی، به نیازهای ویژه نوجوانان و دیگر ناگفته‌های کتاب توجه شود.

درس آزاد : این درس، ایستگاه اندیشیدن و درنگ کردن و آفریدن است. میدان فراخی است تا هر دانش‌آموز با نظارت و هدایت معلم، آن پاره نادیده و احتمالاً از قلم افتاده نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی - منطقه‌ای خود را پدیدار کند و یا به بازشناسی و معرفی

چهره‌های فکر و فرهنگ و ادب دیار خویش پردازد؛ بنابراین درس آزاد، مجالی است تا دانش‌آموز و معلم به یاری هم، به فراخور ذوق و علاقه، دلبستگی‌های فرهنگ بومی و نیازها و بایسته‌هایی که در دیگر درس‌ها به چشم نیامده‌اند، یا نیاز به دگرباره و دقیق‌تر و عمیق‌تر دیدن دارند، بازگو نمایند. به بیان دیگر درس آزاد، فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم در تألیف کتاب مشارکت داشته باشند و هر یک خود را در شکل‌گیری کتاب سهیم ببینند و کتاب را از آن خود بدانند؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان پس از تألیف درس آزاد می‌توانند نام خود را در ردیف نام پدیدآوردگان کتاب ثبت کنند.

روش‌های تولید درس آزاد

برای نوشتن و تولید درس آزاد یکی از روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- هر دانش‌آموزی به صورت مستقل و فردی برای تولید درس آزاد اقدام کند.
 - ۲- دانش‌آموزان به صورت گروهی و با مشارکت تمام افراد گروه (تقسیم‌بندی دانش‌آموزان کلاس به چند گروه) برای تولید درس آزاد اقدام کنند.
 - ۳- تولید درس در کلاس (مجموعه نظرهای کلاس با راهنمایی و رهبری معلم کلاس)
- توجه:** موضوعاتی متناسب با عنوان و محتوای فصل در حوزه فرهنگ، زبان و آداب محلی، نیازهای ویژه دانش‌آموزان و ناگفته‌های کتاب، در این قسمت پیشنهاد می‌شود.

فصل سوم

سبک زندگی

درس ششم: قلب کوچکم را به چه کسی بدهم؟

اهداف آموزشی

- ۱- شناخت بیشتر یک نمونه نثر داستانی
- ۲- شناخت ابعاد زیباشناسانه نثر (تکرار، ...)
- ۳- آشنایی با یکی از چهره‌های ادبی ایران (نادر ابراهیمی)
- ۴- شناخت بیشتر مفعول در زبان فارسی
- ۵- تقویت روحیه مناسب اخلاقی و حس محبت و دوستی
- ۶- تقویت عادت درست گوش دادن (با بیان داستان به گونه‌ای جذاب) و تقویت مهارت خوب شنیدن
- ۷- دقت و تشخیص در آهنگ کلام
- ۸- نقد و تحلیل شنیده‌ها

روش‌های پیشنهادی تدریس

۱- **قصه‌گویی:** در آغاز درس با این روش و بیان یک قصه مرتبط با پیام درس می‌توان انگیزه لازم را در دانش‌آموزان ایجاد کرد و ارتباط مناسب جهت گوش سپردن به بقیه مطالب را به وجود آورد.

۲- **روش حل مسئله:** در ضمن استفاده از روش قصه‌گویی، با استفاده از روش حل مسئله می‌توان زمینه را جهت ابراز احساسات و عواطف دانش‌آموزان ایجاد کرد؛ به این ترتیب که در ضمن بیان قصه در مواردی که قهرمان داستان قرار است تصمیم‌گیری مهمی کند یا مشکلی را حل نماید، به جای بیان ادامه داستان، از دانش‌آموزان بخواهیم بقیه داستان را ادامه دهند.

۳- **روشن‌سازی طرز تلقی:** هنگام ارزشیابی آغازین می‌توان از این روش استفاده کرد؛ به این ترتیب که متن یا جملات ناقصی درباره پیام درس (اهمیت مهرورزی) بیان شود و دانش‌آموزان با تکمیل متن، طرز تلقی خود را ارائه دهند؛ سپس دانش‌آموزان به صورت گروهی طرز تلقی خود را ارزیابی می‌کنند.

۴- **پرسش و پاسخ:** در ضمن استفاده از روش‌های قبل از روش پرسش و پاسخ نیز استفاده می‌شود.

۵- **روش واحد کار:** در ارزشیابی پایانی درس، می‌توان از این روش استفاده کرد، به این ترتیب که دانش‌آموزان درباره محتوا و پیام درس، در زندگی شاعران، نویسندگان، شخصیت‌های مذهبی، علمی و اجتماعی تحقیق کنند.

۶- **روش قضاوت عملکرد:** پس از تدریس، هنگامی که دانش‌آموزان قرار است نوشته را از لحاظ ویژگی‌های زبانی و ادبی نقد و تحلیل کنند، می‌توان از این روش استفاده کرد. هنگامی که دانش‌آموزان قرار است متن را از نظر سبک و نوشتار (داستانی)، زیباشناسی نثر و ویژگی‌های زبانی و ... بررسی کنند، می‌توانند معیارهای قضاوت درباره نوشته‌های داستانی و ... را به کمک دبیر تدوین کنند و بعد نوشته را نقد کنند.

۷- **روش ایفای نقش و نمایش خلاق در جلسه بعد از تدریس توسط دانش‌آموزان**

روش‌های خواندن متن

- خواندن تجسمی
- خواندن انتقادی
- خواندن التذادی

رسانه آموزشی

- ۱- فیلم
- ۲- کتاب‌های داستان مناسب با اهداف درس جدید (اهمیت مهرورزی نسبت به هموعان)
- ۳- استفاده از تصویر

ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی

- ۱- نمایش یک فیلم، یک داستان یا خاطره، در زمینه اهمیت مهرورزی و ادب نسبت به دیگران
- ۲- نشان دادن تصاویری جذاب درباره اهمیت محبت به دیگران
- ۳- استفاده از اشعار بزرگان علم و ادب و بیان تمثیل
- ۴- استفاده از یک پرسش جالب و انگیزشی جهت شروع بحث
- ۵- اجرای یک نمایش کوتاه توسط اعضای کلاس برای جلب توجه دانش‌آموزان به موضوع

ارزشیابی تشخیصی

- ۱- بیان داستان یا خاطره‌ای کوتاه در زمینه اهمیت مهرورزی و ناقص گذاشتن آن و تکمیل آن توسط دانش‌آموزان به این طریق که دانش‌آموزان خود را به جای شخصیت‌های اصلی داستان قرار دهند و احساسات و عواطف خود را بیان کنند. به این ترتیب نگرش دانش‌آموزان نسبت به پیام داستان مشخص می‌شود.
- ۲- بیان سؤالاتی درباره آشنایی دانش‌آموزان با نویسندگان معاصر و آشنایی با نویسنده موردنظر در درس
- ۳- هدایت دانش‌آموزان در جهت آشنایی با سبک نوشتاری داستان و خلاصه نویسی
- ۴- بیان سؤالاتی در زمینه آرایه‌هایی که دانش‌آموزان خوانده‌اند و سؤالاتی جهت ایجاد آمادگی تدریس آرایه تکرار

فعالیت‌های معلم/ دانش‌آموز

مراحل تدریس شامل:

- ۱- آمادگی و ایجاد انگیزه (در قسمت ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی عنوان شد)
- آمادگی معلم: شامل آماده کردن یک داستان کوتاه یا نمایش یک فیلم در زمینه درس،

استفاده از تصاویر، مطرح کردن عنوان درس به صورت سؤال و فراهم کردن زمینه جهت تفکر خلاق دانش‌آموزان و ابراز احساسات و تلطیف آن

آمادگی با دانش/آموز: معلم با شیوه مناسب در آغاز درس توجه دانش‌آموزان را به موضوع جلب می‌کند (بیان یک داستان کوتاه، نمایش فیلم، بیان یک سؤال تفکرانگیز و...) *آماده کردن وسایل:* فیلمی کوتاه درباره اهمیت مهرورزی، تصاویر مناسب کتاب‌های داستان با زندگی‌نامه بزرگان دین، علم و ادب که اهمیت مهرورزی را در موفقیت آنان نشان دهد.

۲- معرفی درس و بیان هدف‌های آموزشی

پس از ایجاد انگیزه و ارتباط و انجام مراحل مقدماتی تدریس، معرفی، می‌تواند با بیان عنوان درس آغاز شود، سپس عنوان را به صورت سؤال مطرح کرد و از دانش‌آموزان خواست نظر خود را درباره آن بیان کنند.

بیان سؤالاتی در زمینه نویسندگان معاصر و سبک نوشتاری آنها، پس از آن می‌توانیم چند سؤال طرح کنیم که در واقع جواب آنها اهداف آموزشی درس است و به دانش‌آموزان بگوییم که پس از پایان درس باید بتوانند به این سؤالات پاسخ دهند.

در ارائه درس از روش‌های عنوان شده در قسمت روش‌های تدریس استفاده می‌شود. ارائه درس در قالب داستان گویی است و در ضمن آن از روش‌های حل مسئله، پرسش و پاسخ، بحث و تبادل نظر گروهی و ... استفاده می‌شود که به این ترتیب ضمن آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با قالب داستان، مفاهیم با استفاده از این شیوه به صورت مؤثرتری منتقل می‌شود.

روخوانی درس: در این مرحله از روش‌های خواندن تجسمی، انتقادی و التذازی استفاده می‌شود. برای این کار قبل از روخوانی، سؤالاتی مطرح می‌شود تا دانش‌آموزان با دقت و حس کنجکاوی متن را بخوانند. به دانش‌آموزان بگوییم که پس از خواندن متن، درباره ویژگی‌های نوشته، سبک نویسنده و ... بحث خواهیم کرد و به این ترتیب دانش‌آموزان درباره موضوع به تجزیه و تحلیل، ارزش‌گذاری و قضاوت مطالب می‌پردازند.

همچنین برای پرورش حس زیباشناسی و تقویت ذوق ادبی دانش‌آموزان، از آنها خواهیم که در ضمن خوانده شدن متن به دنبال یافتن زیبایی‌های ادبی (آرایه‌های ادبی) باشند.

در این قسمت دانش‌آموزان آرایه‌هایی را که تاکنون خوانده‌اند و در درس وجود دارد، می‌یابند. در ادامه به آنها می‌گوییم که در این درس با یک آرایه جدید آشنا می‌شوند، سپس قسمت‌هایی را که دارای آرایه تکرار است؛ انتخاب می‌کنیم. از آنها می‌خواهیم بخوانند و بعد می‌پرسیم: چه قسمت‌هایی

تکرار شده است؟ آیا این تکرارها زاید است؟ به نظر شما هدف نویسنده از تکرار این قسمت‌ها چه بوده است؟ و بعد توضیحات آنها را کامل می‌کنیم. از فعالیت‌های ضمن تدریس می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱- استفاده مناسب از رسانه‌هایی چون تصویر، فیلم کوتاه یا اجرای نمایش
۲- هدایت دانش‌آموزان به سوی مشارکت در فعالیت‌های تدریس به وسیله گفتن جملات ناقص یا متن کوتاه در زمینه اهداف درس و تکمیل آنها توسط دانش‌آموزان یا مطرح شدن عنوان درس به صورت سؤال و ایجاد زمینه تفکر و بعد اظهار نظر دانش‌آموزان و بیان نمونه‌هایی از زندگی بزرگان توسط معلم

۳- استفاده از روش‌های یادگیری تعاملی
۴- استفاده از شیوه‌های متنوع و توجه به رویکردهای عام و خاص برنامه درسی جهت هدایت صحیح دانش‌آموزان

۵- ایجاد محیط غیر رسمی توأم با انسان دوستی و سرشار از صفا و صمیمیت مناسب با درس در مرحله ارزشیابی تکوینی می‌توان از روش روشن‌سازی طرز تلقی استفاده کرد. در مرحله ارزشیابی پایانی از روش قضاوت عملکرد و روش واحد کار استفاده می‌شود که انجام روش اول و مشاهده نتیجه در روش دوم، مربوط به جلسه بعد است.

ارزشیابی تکوینی و پایانی: بعد از مرحله انگیزه‌سازی و نمایش فیلم کوتاه یا بیان داستان، با طرح سؤالاتی باید دریافت که آیا دانش‌آموزان به پیام فیلم یا داستان دست یافته‌اند یا نه (بدون اشاره مستقیم به پیام)
در مرحله بعد نمونه‌های مشابه در زندگی روزمره یا از کتاب‌ها توسط دانش‌آموزان ارائه می‌شود.

ارزشیابی پایانی

۱- از طریق مشاهده تغییرات مطلوب در رفتار دانش‌آموزان
۲- دادن تمرین‌هایی در زمینه نگارش و هدف و پیام درس، از جمله:
تکمیل جملات ناقص، کاربرد کلمات در متن و ...
۳- متن ارزشیابی پایانی در این درس می‌تواند به صورت پرسش نامه طراحی گردد.
۴- ارزشیابی پایانی را می‌توان به صورت گزارش دانش‌آموزی و دادن موضوع تحقیق انجام داد.

فعالیت‌های خلاقانه دانش‌آموز

- انجام نمایش (با ابتکار دانش‌آموزان) درباره موضوع درس (انجام تئاتر در کلاس)
- تهیه جدول با عنوان و سؤالاتی که بتواند زمینه‌ساز بیان احساسات و عواطف دانش‌آموزان باشد و با مفهوم درس ارتباط داشته باشد.
- انتخاب عنوان مناسب دیگر توسط دانش‌آموزان
- نوشتن جملات زیبا (با کاربرد دانش ادبی) درباره تصاویری که در اختیار دانش‌آموزان قرار داده شده است.

تکلیف (تکلیف عمومی): می‌توان قبل از تدریس، کتاب‌هایی مناسب و مرتبط با موضوع معرفی کرد و دانش‌آموزان پس از مطالعه آنها خلاصه کتاب‌ها را قبل از تدریس ارائه دهند. پس از تدریس نیز دانش‌آموزان درباره اهمیت محبت و مهرورزی در نظر بزرگان علم و ادب تحقیقی انجام دهند.

تکلیف گروهی: تقسیم دانش‌آموزان به چند گروه و موظف شدن هر گروه به اجرای یک نمایش درباره محتوای درس با برداشت از سرگذشت بزرگان دین، علم و ادب و ...

اطلاعات کمکی

آشنایی با نادر ابراهیمی: متن زیر، شناخت نامه‌ای از نادر ابراهیمی به تدوین همسر اوست. نادر ابراهیمی در (چهاردهم) فروردین ماه سال ۱۳۱۵ در تهران به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در این شهر گذراند و پس از گرفتن دیپلم ادبی از دبیرستان دارالفنون به دانشکده حقوق وارد شد؛ اما این دانشکده را پس از دو سال رها کرد و سپس در رشته زبان و ادبیات انگلیسی به درجه لیسانس رسید. او از ۱۳ سالگی به یک سازمان سیاسی پیوست که بارها دستگیری، بازجویی و زندان رفتن را برایش در پی داشت. ارائه فهرست کاملی از شغل‌های ابراهیمی، کار دشواری است. او خود در دو کتاب «ابن مشغله» و «ابوالمشاغل» ضمن شرح وقایع زندگی، به فعالیت‌های گوناگون خود نیز پرداخته است. از جمله شغل‌های او: کمک کارگری تعمیرگاه سیار در ترکمن صحرا، کارگری چاپخانه، حسابداری و تحویل‌داری بانک، صفحه بندی روزنامه و مجله و کارهای دیگر چاپ، میرزایی یک حجره فرش در بازار، مترجمی و ویراستاری، ایرانشناسی عملی و چاپ مقاله‌های ایران شناختی، فیلم‌سازی مستند و سینمایی، مصور کردن کتاب‌های کودکان، مدیریت یک کتاب‌فروشی، خطاطی، نقاشی و نقاشی روی روسری و لباس، تدریس در دانشگاه‌ها و ... بوده است.

در تمام سال‌های پرکار و بی‌کار یا وقت‌هایی که در زندان به سر می‌برد، نوشتن را - که از ۱۶ سالگی آغاز کرده بود - کنار نگذاشت. در سال ۱۳۴۲ نخستین کتاب خود را با عنوان «خانه‌ای برای شب» به چاپ رساند که داستان «دشنام» در آن با استقبال چشمگیر مواجه شد. تا سال ۱۳۸۰ علاوه بر صدها مقاله تحقیقی و نقد، بیش از صد کتاب از او چاپ و منتشر شد.

تألیفات برای کودکان : کلاغ‌ها (جایزه اول فستیوال کتاب‌های کودکان توکیو ژاپن، جایزه اول - سیب طلایی - براتیسلاوا، جایزه اول تعلیم و تربیت از یونسکو)، سنجاب‌ها، دور از خانه (کتاب برگزیده شورای کتاب کودک) قصه گل‌های قالی، پهلوان پهلوانان، پوریای ولی (جایزه بزرگ جشنواره کتاب کودکان کنکور نوما، ژاپن)، باران - آفتاب و قصه کاشی، بزی که گم شد، من راه خانه‌ام را گم کرده‌ام، سفرهای دور دنیا از همامی و کامی در وطن، پدر چرا توی خانه مانده است (از مجموعه «قصه‌های انقلاب برای کودکان»)، جای او خالی (همان)، نیروی هوایی (همان)، سحرگاهان همافرها اعدام می‌شوند (همان)، برادرت را صدا کن (همان)، برادر من مجاهد (همان)، نامه فاطمه (همان)، پاسخ نامه فاطمه (همان)، مامان! من چرا بزرگ نمی‌شوم (از مجموعه «قصه‌های ریحانه خانم»)، روزی که فریادم را همسایه‌ها شنیدند (همان)، آدم وقتی حرف می‌زند چه شکلی می‌شود (همان)، درخت قصه - قمری‌های قصه (جایزه کتاب برگزیده از سوی هیئت داوران بزرگسال کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، جایزه کتاب برگزیده از سوی هیئت داوران خردسال، ترجمه شده به زبان روسی در ترکمنستان)، عبدالرزاق پهلوان، آن که خیال بافت و آن که عمل کرد، حکایت کاسه‌ای آب خنک (از مجموعه «نوسازی حکایت‌های خوب قدیم برای کودکان»)، حکایت دو درخت خرما (همان)، آن شب که تا سحر (همان)، قلب کوچکم را به چه کسی هدیه بدهم؟ (دیپلم افتخار نخستین نمایشگاه تصویرگران کتاب کودک)، مثل پولاد باش پسر، مثل پولاد (از مجموعه «ایران را عزیز بداریم»)، داستان سنگ و فلز و آهن (همان)، با من آشنا شد (همان)، با من دوست شو (همان)، هستم اگر می‌روم، گر نروم نیستم (همان)، راستی اگر نبود (همان)، کمیاب و قدیمی اما ... (همان)، مدرسه بزرگ‌تری هم وجود دارد (همان)، گل آباد دیروز، گل آباد امروز (همان)، گل آباد فردا (همان)، فرهنگ فرآورده‌های فلزی ایران (همان)، هفت آموزگار مهربان (همان)، ما مسلمانان این آب و خاکیم، قصه سار و سیب، قصه موش خودنما و شتر باصفا، با من بخوان تا یاد بگیری، حالا دیگر می‌خواهم فکر کنم، قصه قالیچه‌های شبیری، همه گربه‌های من (۱ و ۲)، دیدار با آرزو، از پنجره نگاه کن (ترجمه با همکاری احمد منصوری)، دوست کسی است که آدم را دوست دارد (ترجمه)، آدم آهنی (ترجمه).

تألیفات دیگر نادر ابراهیمی

خانه‌ای برای شب، آرش در قلمرو تردید (یا : پاسخ ناپذیر)، مصاب و رویاهای گاجرات، بار دیگر شهری که دوست می‌داشتم، هزارپای سیاه و قصه‌های صحرا، افسانه باران در سرزمین کوچک من، تضادهای درونی، رونوشت بدون اصل، در حد توانستن (شعرگونه)، غزل داستان‌های سال بد، ابن مشغله (زندگی نامه جلد اول)، ابوالمشاغل (زندگی نامه، جلد دوم)، فردا مشکل امروز نیست، لوازم نویسندگی (از مجموعه «ساختار و مبانی ادبیات داستانی»)، مقدمه‌ای بر آرایش و پیرایش کتاب‌های کودکان، دور ایران در شش ساعت، چهل نامه کوتاه به همسر، آتش بدون دود (داستان بلند هفت جلدی، دریافت جایزه به عنوان برگزیده ۲۰ سال داستان پس از انقلاب)، یک صعود باور نکردنی، تکثیر تأسف انگیز پدر بزرگ، مردی در تبعید ابدی (براساس زندگی ملاصدرا)، حکایت آن اژدها، بر جاده‌های آبی سرخ (داستان بلند ۱۰ جلدی، براساس زندگی میرمهنای دوغایی)، صوفیانه‌ها و عارفانه‌ها (بخشی از تاریخ تحلیلی پنج هزار سال ادبیات داستانی ایران)، یک عاشقانه آرام، سه دیدار با مردی که از فراسوی باور ما می‌آمد (داستان بلند سه جلدی، براساس زندگی امام خمینی (ره) عارف، فیلسوف، سیاستمدار و رهبر فقید انقلاب اسلامی ایران)، براعت استهلال (از مجموعه «ساختار و مبانی ادبیات فارسی»)، طراحی حیوانات (طرح‌های کوثر احمدی، با گفتاری تحلیلی، در باب مفاهیم و تعاریف «طرح» در هنرها)، الفبا (تحلیل فلسفی ۵۰ طرح از علی اکبر صادقی - نقاش)، مویه کن سرزمین محبوب (ترجمه با همکاری فریدون سالک) و پیش گفتار «کوچه‌های کوتاه» (مجموعه قصه‌های کوتاه گروهی از دانش‌آموزان نادر ابراهیمی، دانش پژوهان نخستین دوره آموزشی «ساختار و مبانی ادبیات داستانی» با پیش گفتاری از نادر ابراهیمی). وی پس از سال‌ها تلاش در پهنه سینما و ادبیات، سرانجام در خردادماه سال ۱۳۸۷ چشم از جهان فروبست.

درس هفتم: علم زندگانی

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با واژه‌های جدید و معانی و کاربرد آنها
- ۲- ایجاد نگرش مثبت نسبت به اهمیت تجربه در زندگی
- ۳- پرورش مهارت خوانش صحیح شعر
- ۴- پرورش ذوق و استعداد و خلاقیت ادبی
- ۵- به کارگیری آداب اخلاقی پسندیده در زندگی روزمره
- ۶- آشنایی بیشتر با مضمون
- ۷- تقویت توانایی برگرداندن شعر به نثر

روش‌های پیشنهادی تدریس

تلفیقی (خطایی، کارایی گروه، ایفای نقش)

نکات مهم درس

قالب مثنوی: یکی از قالب‌های شعر فارسی است، شامل بیت‌های پایی در یک وزن که هر بیت آن قافیه‌ای مستقل و جداگانه دارد و از آنجا که هر بیت دارای دو قافیه است، آن را مثنوی (منسوب به کلمه «مثنی» به معنای دوتا دوتا یا دوگانی) می‌نامند. تعداد بیت‌های مثنوی محدودیتی ندارد و بنا به دامنۀ مطلب می‌تواند افزایش یابد.

مثنوی در زبان فارسی، بهترین قالب برای سرودن منظومه‌های بلند و داستانی در موضوع‌های متفاوت عشقی، تاریخی، حماسی (حماسه) و عرفانی (شعر عرفانی) است.

از نخستین دوره پیدایش شعر فارسی، یعنی از اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم، شاعران ایرانی شروع به برداختن منظومه‌هایی در قالب مثنوی در موضوع‌های مختلف کردند.

بیت‌های پراکنده‌ای که از شاهنامه مسعودی مروزی (اواخر قرن سوم) و کلیله و دمنه رودکی (متوفی ۳۲۹ق) باقی مانده است، نشانه قدمت کاربرد این قالب شعری در میان شاعران فارسی زبان است. همین قدیمی‌ترین نمونه‌ها نشان می‌دهد که شاعران به سرودن مثنوی با مضمون‌های اخلاقی و به صورت داستان و تمثیل و همچنین مثنوی‌هایی با مضمون‌های حماسی توجه داشته‌اند و سرمشق کار آنها

در سرودن این هر دو نوع، کتاب‌ها و منابعی است که از دوران قبل از اسلام در دست بوده است. ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی (متوفی ۴۴۶ ه.ق)، روشنائی نامۀ ناصر خسرو قبادیانی (متوفی ۴۸۱ ه.ق)، حدیقه الحقیقه و کارنامه بلخ سنایی (متوفی ۵۲۵ یا ۵۳۵ ه.ق)، منطق الطیر عطار (۶۱۸ - ۵۴۰ ه.ق)، بوستان سعدی (۶۹۱-۶۰۶ ه.ق) منظومه‌های پنجگانه نظامی گنجوی (۶۱۹ - ۵۳۰ ه.ق) و سرانجام مثنوی معروف جلال الدین محمد مولوی (۶۷۲-۶۰۴ ه.ق) نمونه‌های برجسته مثنوی سرایی در موضوع‌ها و مضمون‌های مختلف‌اند.

علاوه بر منظومه‌ها، شاعران اغلب قالب مثنوی را برای سرودن ساقی‌نامه، مغنی‌نامه، حکایت‌های کوتاه یا بیان مضمون‌های مختلف عشقی، فلسفی و پند و اندرز به کار برده‌اند و نمونه‌های فراوان از این نوع مثنوی‌های کوتاه را در دیوان بسیاری از شاعران فارسی زبان می‌یابیم.

از نکات زبانی به کار رفته در این درس، پسوند (ـک) است: بامک، شاخک و...، این پسوند کاربرد معنایی گوناگونی دارد:

- اندکی، تقلیل، کمی، کوتاهی، مانند بهترک، دیرترک
 - تحبیب، ترحم و دلسوزی، دوستی و ... مانند: بابک، طفلک، مامک، ساده دلک
 - تحقیر (بی‌ارزش نشان دادن) و توهین و ... مانند اشترک، شاعرک، روبهک، وزیرک
 - تصغیر، کوچکی، مانند: آدمک، کرمک، مرغک، پستانک
 - چگونگی، حالت، کیفیت و وضع مانند نرمک
 - شباهت (تشبیه، مشابَهت) نسبت مانند: پشمک، پولک، سگک.
- پسوند -ک در کلمه‌های بامک و شاخک معنای کوچکی و خُردی را بیان می‌کند.
- توضیح:** ترکیب «جوکنار»: ترکیب اضافی مقلوب یا وارونه است که اسم مرکب ساخته و در اصل «کنار جو» بوده است.

آرایه‌های موجود در شعر

مراعات نظیر: آوردن واژه‌هایی از یک مجموعه است که با هم تناسب دارند. این تناسب می‌تواند از نظر جنس، نوع مکان، زمان، همراهی و ... باشد.

اشتقاق: هم‌ریشگی دو یا چند کلمه است که سبب می‌شود واج‌های آنها یکسان باشد. تکرار این واج‌های همانند بر موسیقی درونی سخن می‌افزایند. جناس‌های هم‌ریشه دارای اشتقاق نیز خواهند بود.

«پريد از شاخكي بر شاخساري گذشت از بامكي بر جو كناري»
 (در بيت بالا بين شاخك و شاخسار هم مراعات نظير است و هم اشتقاق)
 كنايه : پوشيده سخن گفتن است، درباره امري با بيان نشانه :
 «فتاد از پاي، كرد از عجز فرياد ز شاخي مادرش آواز در داد»
 (فتاد از پاي كنايه از ناتواني است)
 «هنوزت نيست پاي برزن و بام هنوزت نوبت خواب است و آرام»
 (بين برزن و بام، مراعات نظير است)
 جناس ناقص : جناس ناقص سه حالت دارد :
 جناس ناقص حركتي : يكسان بودن دو يا چند واژه در صامت ها و اختلاف آنها در مصوت هاي
 کوتاه است : مانند دُرْد و دَرْد .
 جناس ناقص اختلافي : اختلاف دو كلمه در حرف اول، وسط و يا آخر است .
 مانند : كيش، ريش/ بازار، بيزار/ ياد، يار .
 جناس ناقص افزايشي : اختلاف در تعداد حروف است؛ مانند دوست، دست/ آرام/ رام .
 (تو را توش هنر مي بايد اندوخت حديث زندگي مي بايد آموخت)
 (بين «تو» و «توش» جناس ناقص افزايشي است .)
 تشبيه : ادعای همانندی بين دو چيز است و چهار ركن (پايه) دارد :
 مشبهه : چيزي يا كسي كه قصد مانند كردن آن را داريم .
 مشبهه به : چيزي يا كسي كه مشبهه، به آن مانند مي شود .
 ادات تشبيهه : واژه اي است كه نشان دهنده پيوند شباهت است . اين واژه مي تواند حرف فعل
 و ... باشد .

وجه شبهه : ويژگي يا ويژگي هاي مشترك ميان مشبهه و مشبهه به است .
 (وجه شبهه معمولاً بايد در مشبهه به، بارزتر و مشخص تر باشد .)
 «من اينجا چون نگهبانم تو چون گنج تو را آسودگي بايد مرا رنج»
 (تشبيه مادر كيوتر به نگهبان و بچه كيوتر به گنج . بين گنج و رنج جناس ناقص اختلافي است .)
 مجاز : به كار رفتن واژه اي است در غير معنای حقيقي، به شرط وجود علاقه و قرينه .
 علاقه : پيوند و تناسبی است كه ميان حقيقت و مجاز دارد اگر علاقه نباشد، مجازي هم نخواهد بود .
 قرينه : نشانه اي است كه ذهن را از حقيقت باز مي دارد و بر دو نوع است : لفظي و معنوي .

بیشتر قرینه‌ها لفظی‌اند و منظور از قرینه معنوی شرایط زمان و مکان است که نشان‌دهنده مجازی بودن واژه است.

رایج‌ترین مجازها عبارت‌اند از :

- جزئیّه : جزئی از یک چیز به جای تمام آن چیز به کار می‌رود.
 - کلیه : تمام یک چیز به جای جزئی از آن به کار می‌رود.
 - محلیه : محل چیزی به جای خود آن چیز می‌آید.
 - سببیه : سبب چیزی جانشین خود آن چیز می‌شود.
 - لازمیه : چیزی به دلیل همراهی همیشگی با چیزی به جای آن به کار می‌رود.
 - آلیه : ابزاری جانشین کاری می‌شود که با آن ابزار انجام می‌شود.
- علائق نامحدودند و نباید آنها را در شمار خاصی محدود کنیم.
- «گه از دیوار سنگ آمد، گه از در گهم سرینجه خونین شد، گهی سر»
(در و دیوار مجاز از افراد پشت در و دیوار است.)

استعارهٔ مکنیه (کنایی) : شبه‌ای است که به همراه یکی از اجزا یا ویژگی‌های مشبه‌به می‌آید. این ویژگی «مشبه‌به» یا یکی از «وجه شبه‌های» بین مشبه و مشبه‌به است. این جزء یا ویژگی می‌تواند به مشبه اضافه گردد و یا به آن اسناد داده شود. در حالت اول، یعنی استعارهٔ مکنیه که از اضافه شدن چیزی به مشبه به دست آید، همان است که در دستور زبان «اضافهٔ استعاری» خوانده می‌شود. استعارهٔ مکنیه‌ای که «مشبه‌به» آن «انسان» باشد، «تشخیص» یا «انسان‌نگاری» نام دارد.

«هجوم فتنه‌های آسمانی
مرا آموخت علم زندگانی»
(هجوم فتنه‌ها استعارهٔ مکنیه است)

ضرب المثل : عباراتی که دربردارندهٔ نکته یا لطیفه یا پندی است و در میان مردم رایج می‌شود.

«نگردد شاخک بی بن برومند
ز تو سعی و عمل باید زمن پند»
(تمام بیت به ویژه مصراع اول ضرب المثل (ارسال مثل) است)

پروین اعتصامی : او به سال ۱۲۸۵ هجری شمسی در تبریز دیده به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی را نزد پدر دانشمند خویش یوسف اعتصامی‌آشتیانی (اعتصام الملک) و آموزگاران خصوصی فرا گرفت و به این طریق با فارسی و عربی و ادبیات این دو زبان آشنایی کامل یافت. سپس برای آموختن زبان انگلیسی، وارد کالج آمریکایی تهران شد و از آنجا گواهی‌نامه گرفت. وی از کودکی دلبستگی ویژه‌ای به شعر و ادبیات نشان می‌داد و در این راه بهترین مشوق و مربی او پدر ادیب و فاضلش بود

که برای پرورش ذوق و استعداد وی، قطعات زیبا و لطیفی از نوشته‌های خارجی را به فارسی ترجمه می‌کرد و به پروین می‌داد تا آنها را به نظم فارسی درآورد. پروین از کودکی - در حدود سن هشت سالگی - شعر می‌گفت و نخستین اشعارش را نیز در مجله بهار که به وسیله خود اعتصام الملک منتشر می‌شد، چاپ می‌کرد. دیوان پروین شامل ۶۵۰ بیت است.

پروین در همه سفرهای پدرش در داخل و خارج ایران، همراه وی بود. در مجالس درس و بحث، و در مجامعی که در خانه پدرش - که میعادگاه ارباب فضل و دانش بود - تشکیل می‌شد، شرکت می‌کرد و حاضران را با قریحه سرشار و استعداد فراوان خود دچار حیرت می‌ساخت.

در تیرماه ۱۳۱۳ هجری شمسی با پسرعموی خویش ازدواج کرد و چهار ماه بعد به خانه شوهر در کرمانشاه رفت؛ اما بعد از دو ماه و نیم نزد پدر بازگشت و در مرداد ۱۳۱۴ رسماً از شوهرش جدا شد. پروین این پیشامد را که فرایند یک ازدواج نامبارک بود، با متانت و خونسردی شگفت‌آوری، تحمل کرد و تا پایان عمر کوتاه خود از آن ماجرا سخنی بر زبان نیاورد و شکایتی نکرد.

حکایت: دعای مادر

«بستان العارفين و تحفة المريدین» رساله دوم از مجموعه دو رساله «منتخب روتق المجالس و بستان العارفين و تحفة المريدین» است.

«بستان العارفين» رساله‌ای است بی آغاز و انجام و حاوی حکایت‌های مربوط به صوفیان مانند بایزید بسطامی، سفیان ثوری، صالح سمرقندی، رابعه و ... رساله «بستان العارفين» مجموعاً ۱۷۴ صفحه است؛ به قطع رقعی (تقریباً ۱۷×۱۱ سانتی متر) و هر صفحه دارای ۱۷ سطر است.

اصل این رساله در کتابخانه دانشگاه دولتی «برلین» آلمان است و نسخه عکس گرفته شده از آن، در کتابخانه «اسعد افندی» ترکیه است.

در این رساله هیچ گونه تاریخی دیده نمی‌شود؛ اما تصحیح‌کننده آن (آقای دکتر احمدعلی رجایی) با توجه به ضمیمه بودن این رساله با رساله «روتق المجالس» احتمال می‌دهد که در قرن ششم هجری قمری - یا اندکی پیش از آن - تحریر یافته است (سال ۵۴۳ هجری قمری).

دکتر احمدعلی رجایی در مقدمه این مجموعه نوشته است: «چنین به نظر می‌رسد که «منتخب روتق المجالس» را مردی چرب‌دست و شیرین‌قلم و صاحب‌دل نگاشته است؛ اما رساله ضمیمه آن یعنی «بستان العارفين و تحفة المريدین» احتمالاً به وسیله کاتبی کم‌سواد و بی‌دقت نوشته شده است؛ زیرا آثار

نوسازی و دستکاری در عبارات آن هویدا است».

مؤلف هیچ کدام از این دو رساله، تاکنون شناخته نشده‌اند؛ اما آنچه مسلم است در زمان سلطنت «عبدالحمید ثانی» (پادشاه عثمانی) در سیزدهم رمضان سال ۱۳۰۵ هجری قمری در چاپخانه مکه معظمه به وسیله سید خلیل بن سید مصطفی (حافظ کتب حرم) به چاپ رسیده است. گفتنی است که در بعضی از کتابخانه‌های معتبر کشور، کتاب دیگری مشابه این کتاب وجود دارد، به نام «بستان العارفین گلستان العابدین» که در قرن یازدهم هجری توسط «زین العابدین احمد شیروانی» تألیف شده است. این کتاب نیز حکایت‌هایی به نظم و نثر در باب اخلاق و عرفان دارد.

درس هشتم: زندگی همین لحظه‌هاست

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با ارزش و اهمیت دوره نوجوانی و جوانی و اغتنام فرصت
 - ۲- نگرش مثبت نسبت به زندگی، آینده و توانایی‌های خویش
 - ۳- آشنایی با شیوه‌ها و مهارت‌های بهره‌گیری از فرصت‌ها
 - ۴- آشنایی با فعل اسنادی در زبان فارسی
 - ۵- توانایی درک پیام‌های آموزشی و اخلاقی متن درس
- این درس در فصل اخلاق و زندگی آمده است. زیبا زیستن و به کار بستن اخلاق نیکو در زندگی مستلزم شناخت درست توانایی‌ها و امکانات است. از جمله مهم‌ترین این امکانات زمان و فرصت‌های انسانی است. در این درس دانش‌آموز می‌آموزد که «زیستن و زندگی زیبا و اخلاق‌پسند» تنها همان فرصت‌هایی است که با رفتارهای زیبا و کارهای بزرگ می‌گذرد (متن درس).

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را با روش‌هایی چون روش کارایی تیم، روش بحث و گفت‌وگو، روش پرسش و پاسخ و ... می‌توان تدریس کرد.

نکات مهم درس

- ۱- چون درس در فصل اخلاق و زندگی آمده است، باید در جهت تحقق اهداف فصل یعنی بهره‌گیری از فرصت‌ها برای زندگی شاداب، متعالی و رو به رشد و فعال و پرشور تبیین و تحلیل شود.
 - ۲- متن درس، ثری روان، ساده، تأثیرگذار و عمیق دارد که با بهره‌گیری از آیات و روایات و شعر به القای مفاهیم پرداخته است.
 - ۳- جمله نخستین درس از امام حسین (ع) است: «يَا بْنَ آدَمِ إِنَّمَا أَنْتَ آيَةٌ؛ ای فرزند آدم (ای انسان) تو مجموعه‌ای از روزها هستی». ارشادالقلوب دیلمی ص ۴۰ باب هفتم.
- داستان اسکندر و سنگ مزارها را یاقوت حموی نیز ذکر کرده است.
- رباعی زیبای خیام گویی همان شعر امیرمؤمنان علی (ع) است که در قالب رباعی گنجانده شده است. ایشان فرموده است:

«ما فات مَضَى و ما سَيَاتِيكَ فَاَيْنَ قُمْ فَأَعْتَبِمِ فُرْصَةَ بَيْنَ الْعَدَمَيْنِ»

آنچه از دست رفت (زمان رفته)، گذشته است و زمانی که نیامده (آینده)، کجاست؟ برخیز و فرصت میان دو عدم (گذشته و آینده) را دریاب (زمان حال را دریاب)؛ چون ممکن است از این رباعی بهره‌گیری‌های لذت‌طلبانه و خوش‌باشی شود، توضیحات روشن‌گرانه آمده است.

۴- در فرهنگ دینی ما به نگاه عبرت‌آموز، تفکر، تأمل و ژرف‌نگری در پدیده‌ها توجه شده است.

در توصیف پیامبر (ص) گفته‌اند: «نَظَرُهُ عِبْرَةٌ وَ سَكُونُهُ فِكْرَةٌ؛ نگاه پیامبر همراه با عبرت گرفتن بود و سکوت او همراه با اندیشیدن».

۵- از دست دادن فرصت‌ها جز غصه و اندوه چیزی همراه ندارد. این جمله ترجمه سخن علی (ع) است که می‌فرماید «إِضَاعَةُ الْفُرْصَةِ غُصَّةٌ»

و آخرین جمله ترجمه این جمله نهج البلاغه که: «الْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ فَاتَهَيَّزُوا فُرْصَ الْخَيْرِ». بیتی که در تصویر این درس آمده، برگرفته از سروده «دکتر فرهاد ناظرزاده کرمانی» است که این‌گونه آغاز می‌شود:

«سال‌ها رفت و نشد فردا پدید آه از این فردای ناپیدای من ...»

۶- رباعی یا چهارگانه: سروده‌ای است چهارمصراعی که عنوان «رباعی» از همین ویژگی گرفته شده است. وزن رباعی را معمولاً با عنوان مشهور «لا حول و لا قوة إلا بالله» یا مفعول مفاعیل مفاعیل فعل معلوم می‌سازند. رباعی‌های قدیم هر چهار مصرع با یکدیگر هم قافیه بوده‌اند؛ اما در رباعی‌های جدید مصرع سوم هم قافیه نیستند و تنها سه مصرع اول، دوم و چهارم با یکدیگر هم قافیه‌اند. از قالب رباعی برای بیان اندیشه‌های فلسفی، عارفانه، عاشقانه، اجتماعی و ... استفاده شده است. مشهورترین رباعی‌گوی ادبیات فارسی، خیام است. سنایی، عطار، مولانا و حافظ نیز رباعیات فراوان دارند.

۷- عباس اقبال آشتیانی در سال ۱۲۷۵ شمسی در آشتیان دیده به جهان گشود و تا چهارده سالگی را به نجاری گذراند، سپس تحصیل را آغاز کرد. وی در دارالفنون با چهره‌های بزرگی چون ملک الشعرا بهار، غلامرضا رشید یاسمی و سعید نفیسی آشنا شد. مدت‌ها نیز در دانشگاه سوربن پاریس تدریس کرد و با علامه محمد قزوینی و متفکران اروپایی آشنا شد. پس از بازگشت از اروپا عضو فرهنگستان و استاد دانشگاه شد و مجله یادگار را منتشر کرد. اقبال آشتیانی بعدها به عنوان رایزن فرهنگی ایران در ترکیه مشغول کار شد و در سال ۱۳۲۸ یعنی در ۵۳ سالگی در همان‌جا درگذشت.

پیکروی به ایران منتقل و در آستان مبارک حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شد. از وی حدود شصت اثر همچون تاریخ مغول، جزایر و بنادر خلیج فارس، خاندان نوبختی و... باقی است. دویست مقاله از وی به جای مانده است. ثرویی دقیق، عمیق و استوار است. با بهره‌گیری از منابع کمکی چون کتاب‌های مرتبط به موضوع، نوارهای CD، تصاویری از رباعیات خیام، نهج البلاغه و... می‌توان تدریس را ژرفا و گسترش بخشید.

منابع کمکی

- ۱- نهج البلاغه، علی بن ابیطالب، ترجمه‌های فیض الاسلام، دکتر سید جعفر شهیدی
- ۲- رباعیات خیام (چاپ‌های معتبر)
- ۳- سیر تحول رباعی (دکتر سیروس شمیسا)
- ۴- خانه ام ابری است (دکتر تقی پور نامداریان)

روان‌خوانی: سفرنامه اصفهان

نکات مهم

- ۱- آشنایی با سفرنامه و خاطره‌نویسی
 - ۲- آشنایی با طنز
 - ۳- آشنایی با زبان محاوره
 - ۴- تقویت علاقه و نگرش مثبت به سفرنامه‌نویسی، خاطره‌نویسی و طنز و مطالعه در این روان‌خوانی، سفرنامه‌ای طنزآلود به رشته تحریر درآمده است و زبان آن، عامیانه و ساده است که احساسات درونی یک نوجوان را به تصویر می‌کشد.
- این نوشته، داستان چهاردهم از کتاب «قصه‌های مجید» اثر هوشنگ مرادی کرمانی، با کمی تلخیص است. هوشنگ مرادی در سال ۱۳۲۳ در روستای سیرج کرمان به دنیا آمد و تحصیلات خود را همان‌جا آغاز کرد و در کرمان و تهران ادامه داد. او در رشته زبان انگلیسی تحصیل کرده است. وی نویسندگی را از سال ۱۳۳۹ در رادیو کرمان آغاز کرد و در سال ۱۳۴۷ اولین داستان‌های او در مطبوعات منتشر شد. اولین کتاب او در سال ۱۳۴۹ منتشر شده است؛ اما تا سال ۱۳۵۸ کتاب دیگری منتشر نکرد. از این نویسنده تاکنون آثار فراوانی منتشر شده که معروف‌ترین آنها، مجموعه پنج جلدی «قصه‌های مجید» است.

کتاب‌های مرادی کرمانی برای او هجده جایزه داخلی و هشت جایزه خارجی به ارمغان آورده است. داستان‌های شیرین او به زبان آلمانی، اسپانیایی، عربی، انگلیسی، هلندی و فرانسوی ترجمه شده است. همچنین براساس کتاب‌های او چندین فیلم تلویزیونی و سینمایی ساخته شده است. او در نوشتن فیلم‌نامه و نمایش‌نامه نیز دست دارد. بی‌تردید او یکی از شناخته‌شده‌ترین چهره‌های ادبیات کودک و نوجوان ایران زمین است. طنز، صمیمیت و مردمی بودن عامل اصلی توفیق قصه‌های اوست.

آثار معروف او عبارت‌اند از:

۱- بچه‌های قالی‌باف خانه

۲- نخل

۳- چکمه

۴- قصه‌های مجید

۵- داستان آن خمره

۶- مشت بر پوست

۷- تنور

۸- کوره

۹- مهمان مامان

۱۰- مربای شیرین

۱۱- لبخند انار

مواد و منابع آموزشی

برای آموزش این درس می‌توان از فیلم‌ها و نمایش‌نامه‌های هوشنگ مرادی کرمانی به‌ویژه قصه‌های مجید استفاده کرد. همچنین دانش‌آموزان می‌توانند با استفاده از رایانه به جست‌وجوی آثار مرادی کرمانی بپردازند.

منابع اطلاعاتی و خواندنی مناسب

۱- کتاب‌های هوشنگ مرادی کرمانی همچون قصه‌های مجید، چکمه، مهمان مامان و ...

۲- سفرنامه‌های متنوع همچون خسی در میقات جلال آل‌احمد

۳- نوشته‌های طنز از نویسندگان دیگر مانند کیومرث صابری (گل‌آقا) و ...

فصل چهارم

نام‌ها و یادها

درس نهم: نصیحت امام (ره)

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر و گسترده‌تر با مشاهیر بزرگ دینی و مذهبی
- ۲- آشنایی با مفاهیم اخلاقی «تواضع» و نصیحت‌پذیری
- ۳- تقویت و تثبیت رفتارهای پسندیده
- ۴- آشنایی با جایگاه عاطفی رهبر
- ۵- تقویت توانایی اظهارنظر دربارهٔ پیام‌های درس
- ۶- آشنایی بیشتر با مسند در زبان فارسی

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را با روش‌های گوناگون مثل کارایی گروه و تدریس اعضای گروه می‌توان آموزش داد. اگر این درس به روش تدریس اعضای گروه آموزش داده شود، مراحل زیر اعمال خواهد شد:

۱- ابتدا دانش‌آموزان به گروه‌های سه نفری تقسیم و به شماره‌های ۱، ۲ و ۳ نام‌گذاری می‌شوند.

۲- درس را به سه قسمت تقسیم می‌کنیم:

الف) نصیحت امام (ره)

ب) شوق خواندن

پ) دانش‌های زبانی و ادبی

۳- هر دانش‌آموز در گروه اولیهٔ خود، قسمت تعیین شده را مطالعه می‌کند.

۴- سپس شماره‌های ۱، ۲ و ۳ هر یک گروه‌های جدیدی را تشکیل می‌دهند و راجع به مطالبی که خوانده‌اند، بحث و گفت‌وگو می‌کنند، یعنی شماره‌های یک در یک گروه، شماره‌های دو در یک گروه و شماره‌های سه در گروه دیگر قرار می‌گیرند.

۵- در مرحله بعد معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد به گروه‌های اول خود برگردند.

۶- به ترتیب هر فرد مطلبی را که خوانده است، برای دیگران توضیح می‌دهد.

۷- پس از توضیح هر دانش‌آموز، دانش‌آموزان گروه به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند.

۸- در آخرین مرحله معلم از هر گروه یک نفر را انتخاب می‌کند تا مفهوم کلی درس را بیان کند.

۹- سپس به مرحله ارزشیابی می‌رسد. سؤالات یا به صورت کتبی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد یا معلم آن‌را به صورت شفاهی برای کل کلاس مطرح می‌کند. اگر سؤالات به صورت شفاهی مطرح شود، به شیوه‌های زیر می‌توان عمل کرد :

الف) افراد هر گروه ابتدا به صورت فردی به سؤال فکر می‌کنند و پاسخ می‌دهند.

ب) افراد در گروه به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند، سپس یک نفر پاسخ را بیان می‌کند.

سؤالات مطرح شده می‌تواند همان «خودارزیابی» باشد. پاسخ‌ها ممکن است یکسان باشد.

نکات مهم متن نصیحت امام (ره)

از متن نامه امام به مفاهیم ارزشمندی دست می‌یابیم که به بعضی از آنها اشاره می‌شود :

۱- عمل کردن به وظایف اسلامی

۲- اخلاق نیکو داشتن

۳- شاد و بانشاط بودن «هنگام درس خواندن»

۴- اطاعت از پدر و مادر

۵- غنیمت شمردن فرصت در جلب رضایت پدر و مادر

۶- احترام فراوان به معلم

۷- مفید بودن برای اسلام و جمهوری اسلامی و کشور

نکته‌های مهم متن «شوق خواندن»

در این متن به ویژگی‌های خاص علامه محمدتقی جعفری در دوران کودکی و نوجوانی اشاره شده است.

- ۱- کنجکاو و دقیق بودن
 - ۲- نگرستن و اندیشیدن به جلوه‌های طبیعت
 - ۳- لذت بردن از دریافت زیبایی‌های جهان هستی
 - ۴- علاقه وافر به مدرسه، کلاس و درس خواندن
 - ۵- به آرامش رسیدن با زیارت حرم حضرت معصومه (س)
- در اشاره به نکته‌های درس می‌توان به دانش‌آموزان کمک کرد و از آنها خواست که به این موارد اشاره کنند.

اطلاعات کمکی

امام خمینی (ره): امام خمینی در سال ۱۲۸۱ (ه. ش) در شهرستان خمین به دنیا آمد. در طول زندگی ۸۷ ساله خود انقلابی بر پا کرد که نه تنها سرنوشت ایران را به کلی تغییر داد، بلکه در همه کشورهای اسلامی و همه جهان تأثیر نهاد. پنج ماهه بود که پدرش حاج آقا مصطفی به دست یکی از خان‌های زورگوی خمین به شهادت رسید و از آن پس مادر مهربان و عمه گرامی‌اش سرپرستی او را به عهده گرفتند. در شش سالگی به مکتب رفت و در هفت سالگی توانست قرآن را ختم کند. روزها و ماه‌ها و سال‌ها گذشت. روح‌الله از کودکی به نوجوانی و از نوجوانی به جوانی رسید. او که مقدمات علوم را در زادگاه خود آموخته بود، برای تحصیل به اراک رفت تا علوم اسلامی را در محیطی بزرگ‌تر از استادانی دانشمند فرا گیرد. در اراک روح‌الله جوان به خدمت آیت‌الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی رسید و تقریباً همزمان با تأسیس این حوزه علمیه در فاصله کمی از قم، در تهران، دولت استعمارگر انگلیس توانسته بود سلسله پادشاهی جدیدی به نام سلسله پهلوی تأسیس کند و فرد بی‌سواد و زورگویی به نام رضاخان را به سلطنت برساند.

از سال ۱۲۹۹ هجری شمسی که رضاخان در ایران با یک کودتا به قدرت رسید تا سال ۱۳۵۷ که تاریخ پیروزی انقلاب اسلامی است، نفوذ و دخالت دشمنان بیگانه در کشور ما روز به روز بیشتر شد. در این سال‌ها، آیت‌الله حاج آقا روح‌الله خمینی پس از تحصیل طولانی در حوزه علمیه قم، مجتهدی دانشمند شده بود که با گفتار و رفتار خود به دیگران درس دینداری و اخلاق می‌داد. پس از آنکه آیت‌الله بروجردی در سال ۱۳۴۰ درگذشت، بسیاری از علما و روحانیون، آیت‌الله خمینی را به مرجعیت انتخاب کردند. امام (ره) در سال ۱۳۴۲ مبارزه آشکار و سخت خود را در مقابل شاه و بیگانگان آغاز کرد و مردم ایران که فریاد ایشان را حرف دل خود می‌دانستند، با طرقداری و اطاعت

از ایشان، مخالفت خود را با حکومت سلطنتی نشان دادند. شاه در پانزدهم خرداد سال ۱۳۴۲ آیت‌الله خمینی، رهبر نهضت اسلامی ایران را دستگیر و زندانی کرد. مردم در تهران، قم، شیراز و مشهد تظاهرات کردند؛ اما مأموران شاه آنها را به گلوله بستند و بسیاری در این حادثه شهید شدند. آیت‌الله خمینی مدتی بعد از زندان آزاد شد؛ اما دست از مبارزه برنداشت. حکومت شاه در روز سیزدهم آبان ۱۳۴۲ ایشان را از ایران به ترکیه و بعداً به شهر نجف در کشور عراق تبعید کرد. آیت‌الله خمینی تا سال ۱۳۵۷ علاوه بر آنکه در حوزه علمیه نجف به تدریس و تألیف کتاب پرداخت، پرچم مبارزه با شاه و کشورهای استعمارگر و مخصوصاً آمریکا را که از شاه حمایت می‌کردند، برافراشته نگاه داشت.

در سال ۱۳۵۶، فرزند برومند ایشان حاج آقا مصطفی خمینی، در نجف به دست مأموران شاه به شهادت رسید. حکومت عراق به درخواست شاه، اقامت امام خمینی را در آن کشور ممنوع کرد و ایشان ناچار به پاریس رفت و از آنجا نهضت مردم ایران را که در آن زمان به یک انقلاب بزرگ مبدل شده بود، رهبری کرد.

مردم در پاییز و زمستان سال ۱۳۵۷ فداکاری بسیار کردند و سرانجام پس از آنکه هزاران زن و مرد مسلمان و انقلابی به دست مزدوران شاه به شهادت رسیدند، انقلاب اسلامی به پیروزی نزدیک شد. شاه در دی ماه ۱۳۵۷ از ایران فرار کرد و امام خمینی (ره) روز دوازدهم بهمن پس از پانزده سال دوری از وطن با استقبال باشکوه و عظیم مردم به میهن بازگشت. ده روز بعد، یعنی در بیست و دوم بهمن ماه ۱۳۵۷، مردم ایران، انقلاب اسلامی خود را به رهبری امام خمینی (ره) به پیروزی رساندند. نظام سلطنتی وازگون و جمهوری اسلامی ایران تأسیس شد.

امام خمینی (ره) پس از پیروزی انقلاب، بیش از ده سال رهبری کشور را برعهده داشت. ایشان افزون بر رهبری امت و مشغله‌های فراوان سیاسی، از فرهنگ و ادبیات و عرفان اسلامی نیز بهره‌ها داشت. آثاری که از امام خمینی (ره) بر جای مانده است، گویای مراتب عالی فضل و کمال ایشان در این پهنه است. دیوان شعر امام نیز پس از رحلت ایشان منتشر شده است. امام خمینی سرانجام در شب چهاردهم خرداد سال ۱۳۶۸ دار فانی را وداع گفت. او به اصلاح اخلاق و معنویت و زندگی اجتماعی و امور دنیای مردم اهمیت بسیار می‌داد.

درس دهم: کلاس ادبیات، مرواریدی در صدف، زندگی حسابی و فرزند انقلاب

اهداف آموزشی

کلاس ادبیات

- ۱- آشنایی با نیما به عنوان پدر شعر نو
- ۲- آشنایی با نظام وفا استاد و مشوق نیما
- ۳- آشنایی مختصر با ویکتور هوگو «یکی از چهره‌های درخشان ادبیات جهان»
- ۴- شناخت مختصر نظامی، شاعر مشهور قرن ششم

مرواریدی در صدف

- ۱- آشنایی بیشتر با دوران کودکی و نوجوانی پروین اعتصامی
- ۲- آشنایی ضمنی با شاعران برجسته ایران «فردوسی، مولوی، ناصر خسرو و محمدحسین شهریار»
- ۳- آشنایی با نمونه‌ای از شعر ۱۲ سالگی پروین
- ۴- آشنایی با قالب شعری قطعه

زندگی حسابی

- ۱- آشنایی با زندگی دانشمند بزرگ ایران «پروفسور حسابی»
- ۲- آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی ارزشمند دکتر حسابی
- ۳- تقویت حس وطن‌دوستی و فرهنگ و ادب فارسی
- ۴- تشویق به تلاش و کوشش در راه استقلال کشور
- ۵- تشویق به انجام واجبات دینی و انس با قرآن

فرزند انقلاب

- ۱- آشنایی با یکی از چهره‌های برجسته و موفق علمی انقلابی معاصر «دکتر سعید کاظمی آشتیانی»
- ۲- آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی دکتر سعید کاظمی آشتیانی
- ۳- تقویت علاقه نسبت به فراگیری علوم جدید

تدریس اعضای گروه

مراحل اجرا

- ۱- تقسیم دانش‌آموزان به گروه‌های ۴ نفری و نام‌گذاری هر گروه به نیما، پروین اعتصامی، دکتر حسابی و دکتر کاظمی آشتیانی
- ۲- مطالعه فردی
- ۳- اعضای گروه به همتایان خود در گروه‌های ۴ نفری می‌پیوندند و در مورد قسمتی که باید تدریس شود، تبادل نظر می‌کنند.
- ۴- اعضا به گروه اولیه خود برمی‌گردند و هر عضو به نوبت بخش مربوط به خود را تدریس می‌کند.
- ۵- آزمونی از کل درس گرفته شود (این آزمون از قبل آماده می‌شود) و دانش‌آموزان جواب فردی خود را می‌نویسند.
- ۶- برای رسیدن به پاسخ‌های مشترک تیمی به بحث و بررسی سؤالات می‌پردازند و پاسخ‌ها در اختیار فراگیران قرار می‌گیرد (معلم پاسخ‌ها را یا به صورت شفاهی یا کتبی ارائه می‌دهد). آنان آزمونشان را نمره می‌دهند و معدل فردی و معدل گروهی را محاسبه می‌کنند.
- ۷- در پایان از فراگیران جهت جمع بندی مطالب و اطمینان از یادگیری و ارزشیابی نهایی، پرسش‌هایی می‌شود.

روش پیشنهادی درس دهم - کلاس ادبیات

روش اجرای نمایش می‌تواند برای تجسم عینی موضوعات و درس‌هایی که برای نمایش مناسب باشد، به کار رود. در این روش، فرد یا افرادی از دانش‌آموزان موضوعی را به صورت نمایش کوتاه اجرا می‌کنند.

در اینجا اجرای نمایش به مهارت‌های خاص هنری مانند تئاتر و سینما نیازی ندارد؛ بلکه معلم بنا به موقعیت، هدف و موضوع مورد نظر به عنوان یک روش آموزشی از آن استفاده می‌کند.

از ویژگی‌های ممتاز روش نمایشی این است که دانش‌آموزان با ایفاگران نقش، ارتباط عاطفی برقرار می‌کنند؛ با هیجان دوستان خود را در نقش‌های جدید می‌بینند و خود را در صحنه احساس می‌کنند و چون تمام حواس دانش‌آموزان برای مشاهده نمایش به کار گرفته می‌شود، عمل یادگیری نیز انجام می‌گیرد.

در این روش تدریس، معلم، برنامه ریزی و مدیریت اجرایی برنامه نمایشی را به عهده می‌گیرد و در حقیقت کارگردان نمایش است و سایر دانش‌آموزان جزء مشاهده کنندگان به حساب می‌آیند.

مراحل تدریس اجرای نمایش

مرحله اول (انتخاب بازیگران) : معلم ابتدا تعداد شخصیت‌هایی را که در متن کتاب به آنها

اشاره شده است، مشخص می‌کند. سپس به انتخاب بازیگران می‌پردازد. در این روش نیاز نیست که بازیگران حتماً متن را حفظ کنند بلکه با مشخص کردن متن مربوط به هر نقش، بازیگر باید بتواند از عهده خوانش مناسب متن برآید. انتخاب خوانشگران از چند اصل پیروی می‌کند. خوانشگر خوب باید بتواند عاری از استرس باشد و به نقشی که به وی داده می‌شود، علاقه داشته باشد. به عبارتی دیگر باید دانش‌آموزانی را برگزید که انگیزه خاصی برای اجرای نقش خود داشته باشند. به عنوان مثال خوانشگر نقش معلم (نظام وفا) لازم است با لحنی فخیم و مهربان جمله‌های مربوط به وی را قرائت کند و خوانشگر نقش نیما باید دارای لحنی ساده، صمیمی و خجول و در عین حال پرنگیزه باشد. راوی نیز متن مربوط به خود را با لحنی نرم و ملایم و با متانت قرائت می‌کند تا دانش‌آموزان در فضای کامل متن قرار گیرند.

مرحله دوم (آماده سازی) : در این مرحله تلاش می‌کنیم دانش‌آموزانی را که برای خوانش

نقش‌ها برگزیده‌ایم، آماده کنیم. برای آماده‌سازی دانش‌آموزان باید ماهیت نقش‌ها را به آنها نشان دهیم. افزون بر این، فضای نمایشی را برای آنها به تصویر می‌کشیم و به اجرای آزمایشی نمایش اقدام می‌کنیم.

مرحله سوم (بیان اهداف به دانش‌آموزان و آماده‌سازی آنان) : در این مرحله به بیان اهداف

و آماده‌سازی مشاهده‌گران (دانش‌آموزان کلاس) می‌پردازیم. هدف از این مرحله توجه مشاهده‌گران به فعالیت‌های در شرف انجام و وظایف آنها در حین انجام نمایش است.

مرحله چهارم (اجرای نمایش) : در مرحله حاضر بازیگران مطابق دستورالعمل‌های داده شده

و با استفاده از متن کتاب به خواندن متن می‌پردازند. برای اجرای مطلوب، چنانچه مقدور باشد، بازیگران را در محل مناسبی از کلاس قرار می‌دهیم. بازیگر نقش نیما باید در محلی بنشیند که تماشاگران او را به خوبی ببینند. بازیگر نقش نظام وفا به جای معلم، در کلاس قدم می‌زند و به ایفای نقش می‌پردازد. راوی نیز در محلی قرار می‌گیرد که علاوه بر اشراف داشتن بر کل صحنه، در صحنه اصلی نمایش دیده نشود. چنانچه این امر امکان‌پذیر نبود، بازیگران می‌توانند روی صندلی خود به خوانش بپردازند و دانش‌آموزان کلاس با نگاه کردن به متن کتاب، درس «کلاس ادبیات» را دنبال کنند (مانند نمایش رادیویی).

مرحله پنجم (پرسش و پاسخ) : در این مرحله تلاش می‌کنیم با توجه به رخدادهای نمایش

پرسش‌هایی از دانش‌آموزان به عمل آوریم. به عنوان مثال می‌توانیم این پرسش‌ها را مطرح کنیم: مفهوم شعر نیما را که در متن درس آمده است، بیان کنید. زبان متن نمایش با زبانی که هم‌اکنون گفت‌وگو می‌کنیم، دارای چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی است؟ پیام نمایش چه بود؟ و...

مرحله ششم: در این مرحله برای بسط تجربه و دانش فراگیر درباره نمایش و درس، توضیحاتی ارائه می‌دهیم. در ارائه توضیحات باید دقت کنیم تا آنچه می‌گوییم، بر مبنای تجربه دانش‌آموزان از زندگی و از نمایش درس کلاس ادبیات باشد. تکالیفی که برای آنان در نظر می‌گیریم، به اندازه‌ای باشد که بتوانند به انجام دادن آنها رغبت نشان دهند.

اطلاعات کمکی

نیما یوشیج: علی اسفندیاری (نیما یوشیج) در سال ۱۲۷۴ هـ. ش در یوش مازندران به دنیا آمد. نیما تا دوازده سالگی در آغوش طبیعت زیبا بود. تحصیلات اولیه‌اش تحت همان شیوه قدیمی و در مکتب خانه بود. خواندن و نوشتن را نزد روحانی ده آموخت. او در این سن و سال به شهر آمد و دوره دبستان را در مدرسه حاج حسن رشیدیه به نام حیات جاوید آغاز کرد، سپس به مدرسه سن لویی رفت و زبان فرانسه را آموخت و این باعث آشنایی او با ادبیات اروپا شد. این آشنایی تأثیری ژرف در شعر نیما و به طور کلی در شعر معاصر گذاشت. در این موقع وجود معلمی به نام نظام وفا (که شاعر بود) تأثیر زیادی بر نیما گذاشت و او را تشویق به خواندن و سرودن شعر کرد.

افسانه، نقطه آغاز شعر اوست و مشحون از احساسات است. نیما در سال ۱۳۰۵ با عالیه جهانگیر که از بستگان میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل بود، ازدواج کرد. در سال ۱۳۰۹ به آستارا عزیمت کرد و در آنجا مشغول تدریس شد. در سال ۱۳۱۱ به تهران مراجعت کرد و در سال ۱۳۱۸ به عضویت هیئت تحریریه «مجله موسیقی» انتخاب شد و در سال ۱۳۳۸ در تهران بدرود حیات گفت.

اولین شعرهای نیما، پراکنده، گمنام و کاملاً شخصی بود. این اشعار بعدها به تشویق نظام وفا جدی تر تلقی می‌شد؛ اشعاری که بیشتر به سبک خراسانی سروده شده بود. فرصت بعدی و مهم‌تر، ظهور نیما در روزنامه قرن بیستم میرزاده عشقی بود. روزنامه نوبهار جولانگاه بعدی نیماست.

برای نیما وزن تابع زبان شعر است و وزن را در شعر تأکید می‌کند و می‌پذیرد. قافیه را زنگ مطلب می‌داند و شعر بی قافیه را به منزله انسانی بی استخوان می‌داند.

«فقنوس» را می‌توان نخستین شعری نامید که نیما آن را در شکل و بیانی کاملاً نو و بدیع ارائه می‌کند و با ارائه آن، شعر نو فارسی متولد می‌شود.

ققنوس مرغ خوشخوان، آوازه جهان
آواره ماند از وزش بادهای سرد
بر شاخ خیزران، بنشسته است فرد
برگرد او، به هر سرشاخی پرندگان
او ناله های گمشده ترکیب می کند
از رشته های پاره صدها صدای دور

ققنوس در واقع کنایه و اشارتی است به زندگی خود شاعر و شعر او. وی نمی خواهد زندگی اش چون دیگران صرفاً در خور و خواب سپری شود. نیمه کار خویش را تا سال ۱۳۳۸ هـ. ش که دیده از جهان فرو بست، به نوعی مداوم و پویا ادامه داد.

نظام وفا: استاد نظام وفا یکی از مشاهیر و ادبای عصر حاضر ایران بود.

در اشعار نظام وفا دریایی از عاطفه و احساس و پاکدلی و نیک اندیشی موج می زند و بوی صفا و محبت در آن استشمام می شود.

از آثار نظام وفا کتاب های «یادگار سفر اروپا، شامل مشاهدات و نامه های دوستانه» و مثنوی «حبیب و رباب» و مجموعه نظم و نثر «پیوندهای دل» و نمایشنامه های ستاره و فروغ و... به چاپ رسیده و کلیات دیوان اشعارش بالغ بر پانزده هزار بیت است.

نظام وفا فرزند مرحوم میرزا محمود امام جمعه کاشان است. وی در سال ۱۲۶۶ هـ. ش در بیدگل کاشان متولد شد و از شش سالگی از پدر و گاه مادر درس آموخت. وی تحصیلات خود را در کاشان به پایان برد. نظام وفا از آغاز جوانی در کوشش های آزادی خواهی آن زمان، همگامی داشته است. در علوم ادبی تا سر حد استادی تحصیل کرده و مدتی نیز به تحصیل طب و فلسفه پرداخته و مدتی پس از اقامت در تهران سال ها در مدارس دولتی ادبیات فارسی را تدریس کرده است. استاد نظام وفا به خاندان عصمت و طهارت علاقه مند بود و به همین لحاظ اشعاری در مدح و رثای آل محمد (ص) سروده است. از جمله در مثنوی «افلاک عشق» واقعه شهادت علی اکبر (ع) فرزند امام حسین را این گونه به نظم کشیده است:

با جمالی برتر از خورشید و ماه
آمد و بوسید خاک پای شاه
گفت من سیر آمدم از زندگی
نیستم در دل دگر تابندگی...

وی اصولاً شاعری غزل سراسر است. حتی اشعار دیگر او هم از قصاید و مثنوی ها و وطنیه ها در حقیقت نوعی غزل زنده و زیباست. بزرگ ترین امتیاز شعر او شاید همان زبان ساده و زیبا و بی تکلف اوست که هیچ گونه آب و رنگی اضافی ندارد. استاد نظام وفا روز پنجشنبه اول بهمن ۱۳۴۳ هـ. ش در اثر سکته مغزی درگذشت.

دکتر محمود حسابی

به جان زنده دلان سعدیا که ملک وجود نیرزد آنکه دلی را ز خود بیازاری

این شعر زیبای سعدی که بر کاشی کاری سردر خانه‌ای در یکی از کوچه‌های نزدیک به میدان تجریش تهران نوشته شده است، همه‌روژه نظر رهگذران را به خود جلب می‌کند و آنان را با ذوق و سلیقه و اندیشه دکتر سید محمود حسابی، فیزیکدان دانشمند ایرانی که روزگاری در آن خانه سکونت داشت، آشنا می‌سازد. به سال ۱۲۸۱ هجری شمسی در تهران در خانواده‌ای که خود اهل تفرش بودند، فرزندی به دنیا آمد که او را محمود نام نهادند. پدربزرگ محمود سفیر ایران در بغداد بود. او در چهار سالگی همراه با خانواده خود به بغداد و از آنجا به بیروت رفت و در همان شهر تحصیلات دبستانی و دبیرستانی خود را به پایان رسانید. در آن هنگام اروپا در آتش جنگ جهانی اول می‌سوخت و شعله جنگ به کشورهای خاور میانه، از جمله لبنان نیز کشیده شده بود. به همین سبب زندگی و تحصیل در بیروت برای محمود بسیار دشوار بود؛ اما او به کمک مادر فداکارش سختی‌ها را تحمل کرد و با پشتکار عجیب و هوش سرشار خود وارد دانشگاه شد. محمود نوزده ساله بود که در رشته مهندسی راه و ساختمان فارغ‌التحصیل شد؛ اما وی در حقیقت هیچگاه از تحصیل فراغت پیدا نکرد و تا هفتاد سال بعد از آن تاریخ یعنی تا آخرین روزهای زندگی خود همچنان به تحصیل علم مشغول بود. در بیروت، تحصیلات خود را در رشته ستاره‌شناسی و زیست‌شناسی ادامه داد و از آنجا به فرانسه رفت. در فرانسه ابتدا در رشته مهندسی برق و سپس در رشته مهندسی معدن به تحصیل پرداخت و سرانجام دوره دکتری فیزیک را در دانشگاه معروف سوربن پاریس به پایان رسانید. در آن هنگام در ایران رشته فیزیک در سطح دانشگاهی وجود نداشت؛ اما دکتر محمود حسابی که دلش از عشق به میهن خود لبریز بود به ایران بازگشت تا آنچه را آموخته بود، به جوانان کشور خود بیاموزد. اولین قدمی که لازم بود برداشته شود، تأسیس دانشگاه بود.

وضع او شبیه کسی بود که می‌خواهد در یک کویر، باغ و بوستان خرم و باصفایی ایجاد کند. هرچند مشکلات بسیار بود؛ اما حسابی جوان که آرزوی جز پیشرفت و آبادانی کشور خود نداشت، مردانه قدم در راه نهاد و در سال ۱۳۰۷ (هجری شمسی) با همکاری چند استاد دیگر، دارالمعلمین عالی را تأسیس کرد که بعدها دانشسرای عالی نام گرفت و امروز دانشگاه تربیت معلم نامیده می‌شود. در آنجا استاد ایرانی دیگری برای تدریس فیزیک نبود و او ناچار بود همه درس‌ها را خود تدریس کند و این آغاز آموزش فیزیک در تحصیلات دانشگاهی ایران بود. چند سال بعد یعنی در سال ۱۳۱۲ دکتر حسابی در تأسیس دانشگاه تهران شرکت کرد و ریاست دانشکده فنی را برای تربیت مهندسان ایرانی به عهده گرفت. مدتی بعد، در دانشگاه تهران دانشکده علوم را تأسیس کرد و دوازده سال رئیس آن دانشکده بود.

در همین سال توانست چند مؤسسه برای تحقیقات علمی در ایران تأسیس کند که از میان آنها می‌توان مرکز اتمی دانشگاه تهران، مؤسسه ژئوفیزیک و نیز رصدخانه دانشگاه تهران را نام برد.

در کنار تلاش و تکاپو برای ایجاد مؤسسات آموزش عالی و تأسیس آموزشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و تدریس فیزیک به دانشجویان، دکتر حسابی از مطالعه و تحقیق علمی و افزایش دانش خود غافل نبود، او شیفته علم بود و با دانشمندان درجه اول فیزیک در دنیا مکاتبه و تماس داشت. او معتقد بود که علم باید با عمل توأم باشد؛ بنابراین در تدریس فیزیک به تجربه عملی و کار در آزمایشگاه بسیار اهمیت می‌داد و خود دستگاه‌هایی می‌ساخت و با آنها آزمایش می‌کرد. دکتر حسابی نزدیک به شصت سال در ایران فیزیک تدریس کرد؛ به همین جهت او را که بی واسطه یا با واسطه استاد همه فیزیکدانان ایرانی است، پدر آموزش فیزیک نوین در ایران لقب داده‌اند.

دکتر حسابی به زبان‌های عربی، فرانسه، انگلیسی و آلمانی مسلط بود. وی به زبان فارسی عشق می‌ورزید و معتقد بود که ما باید علم را در دانشگاه به زبان فارسی تدریس کنیم و سعی می‌کرد به جای لغات علمی خارجی، لغات فارسی به کار ببرد. او دوستدار ادبیات فارسی بود و به حافظ و سعدی و مولوی و نظامی علاقه بسیار داشت. دکتر حسابی مردی دیندار بود. در آیات قرآنی تأمل و تفکر می‌کرد و با دانشمندان علوم اسلامی به بحث و گفت‌وگو می‌نشست. او مردی مؤدب و متواضع بود؛ کم سخن می‌گفت و بسیار فکر می‌کرد.

پیکر او را بنا به وصیت خود او، در تفرش شهر آبا و اجدادی وی به خاک سپردند. با مرگ دکتر حسابی، ایران یکی از فرزندان دانشمند و خدمتگزار خود را از دست داد؛ اما مردم ایران او را فراموش نخواهند کرد و جوانان دانش‌آموز و دانشجو راهش را ادامه خواهند داد.

سعید کاظمی آشتیانی

دکتر سعید کاظمی آشتیانی اول فروردین ۱۳۴۰ در تهران چشم به جهان گشود. وی پس از دوران متوسطه در رشته فیزوترابی وارد دانشگاه علوم پزشکی ایران شد و در همین دانشگاه موفق به کسب مدرک کارشناسی ارشد شد.

دکتر کاظمی در ادامه تحصیل خود در تاریخ ۱۳۷۶/۱۲/۲۴ موفق به کسب مدرک دکتری در رشته علوم تشریحی از دانشگاه تربیت مدرس شد.

وی در ۱۳۶۳/۸/۱ همزمان با گذراندن دوران دانشجویی وارد جهاد دانشگاهی شد و در ۱۳۷۱/۸/۳۰ با حکم رئیس جهاد دانشگاهی به عنوان رئیس جهاد دانشگاهی واحد علوم پزشکی ایران

و در سال ۱۳۷۶ به عنوان مشاور رئیس جهاد دانشگاهی منصوب شد. دکتر کاظمی پس از پیگیری و تلاش فراوان نهایتاً موفق به راه اندازی مؤسسهٔ رویان شد و در تاریخ ۱۳۷۷/۸/۲۳ با حکم دکتر منتظری رئیس جهاد دانشگاهی و با حفظ سمت به عنوان رئیس پژوهشکدهٔ رویان جهاد دانشگاهی منصوب شد. وی علاوه بر مسئولیت های فوق، مهم ترین فعالیتش در زمینهٔ تولید و تکثیر و انجماد سلول های بنیادی جنینی بوده است. از جمله تلاش های دکتر کاظمی می توان به راه اندازی و برگزاری شش دوره جشنوارهٔ بین المللی رویان، توسعهٔ تحقیقات در زمینهٔ باروری و ناباروری، شبیه سازی، برگزاری دو دوره جشنوارهٔ آسیایی بهداشت خانواده و ده ها فعالیت ارزندهٔ علمی دیگر اشاره کرد. وی در سال ۱۳۸۴ به دلیل تلاش های فراوان در زمینهٔ تحقیقات سلول های بنیادی جنینی به عنوان یکی از چهره های ماندگار کشور معرفی شد و در سال ۱۳۸۴ نیز در یازدهمین جشنوارهٔ تحقیقات علوم پزشکی رازی از رئیس جمهوری تندیس رازی را دریافت کرد.

شعرخوانی: گِل و گُل

هرگاه شاعری در میان اشعار خود، شعری از شاعری دیگر بگنجانند، آن را «تضمین» می گویند. تضمین در این مورد یعنی گنجانیدن و شعری را در میان شعری دیگر قرار دادن. در این شعر ملک الشعرای بهار، قطعهٔ معروف سعدی را تضمین کرده است. قالب شعری (گِل و گُل) «مسمط تضمینی» است. مسمط یکی از قالب های شعری است که بنا بر اختیار شاعر، از چند بخش تشکیل می شود، بدین شکل که در هر بخش، همهٔ مصراع های آن بخش غیر از مصراع (بیت) پایانی آن بخش با هم، هم قافیه اند. **ملک الشعرای بهار: محمد تقی بهار (۱۳۳۰-۱۲۶۶ هـ. ش)** از شاعران بزرگ معاصر و در عین حال محقق، نویسنده، استاد دانشگاه، روزنامه نگار و مرد سیاست بود.

بهار در شعر شیوهٔ فصیح قدما را به نیکوترین صورت ادامه داده است، در ضمن از زبان متداول، لغات و تعبیرات و اصطلاحاتی را در اشعار خود به عاریت گرفته است. وی شعر را وسیلهٔ بیان مقاصد گوناگون قرار داده و با اطلاعی که از زبان پهلوی (زبان دورهٔ ساسانیان) داشت، به ایجاد ترکیبات جدید و استعمال مجدد برخی از لغات متروک توفیق یافت.

دیوان بهار در دو جلد به طبع رسیده است. از آثار تحقیقی او تصحیح و تحشیهٔ «تاریخ سیستان»، «مجمل التواریخ و القصص» و تألیف کتاب ارزشمند «سبک شناسی» در سه جلد است.

درس یازدهم: عهد و پیمان، عشق به مردم، رفتار بهشتی و گرمای محبت

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی بیشتر با چهره‌های مشهور سیاسی و مذهبی ایران، مانند: شهید محمد علی رجایی و شهید مصطفی چمران
- ۲- آشنایی و شناخت بیشتر خصوصیات اخلاقی شهیدان بزرگوار چون: دکتر بهشتی و دکتر چمران و ...
- ۳- آشنایی با نمونه‌هایی از تثر معاصر
- ۴- تقویت علاقه و تشویق به منظور مطالعه زندگی شخصیت‌های بزرگ مذهبی و علمی
- ۵- شناخت شخص و شمار در فعل‌های فارسی

روش‌های پیشنهادی تدریس

- ۱- تدریس اعضای تیم
- ۲- کارایی تیم
- ۳- ایفای نقش
- ۴- روشن‌سازی طرز تلقی

اطلاعات کمکی

شهید رجایی: محمد علی رجایی در سال ۱۳۱۲ در قزوین در خانواده‌ای مذهبی متولد شد. چهار سال بیشتر نداشت که پدر خود را از دست داد و مادر و برادر سیزده ساله‌اش مسئولیت اداره زندگی را به عهده گرفتند. با تمام مشکلات، دوره ابتدایی را به پایان رساند و در بازار قزوین در مغازه دایی خود به دانش‌آموزی مشغول شد. در ۱۴ سالگی قزوین را ترک کرد و به تهران نزد برادر خود آمد. در قزوین به عنوان نوجوانی مذهبی شناخته شده بود و در ایام سوگواری، رهبری نوجوانان محله را به عهده داشت. در طول همین مدت و با وجود مشکلات اقتصادی فراوان، موفق به اخذ دیپلم در رشته ریاضی شد؛ سپس به کار معلمی پرداخت. شهید رجایی همراه تلاش برای اداره زندگی، به مبارزه سیاسی هم می‌پرداخت و از روحانیون مبارزی مثل آیت الله طالقانی درس‌ها آموخت. در این مبارزه طعم تلخ زندان را چشید و سخت‌ترین شکنجه‌ها را تحمل کرد. با همه گرفتاری‌ها موفق

به گرفتن درجه لیسانس در رشته ریاضی و فوق لیسانس در رشته آمار شد و در دبیرستان‌ها به تدریس ریاضی پرداخت. او سال‌ها بعد صدایش را به عنوان صدای اعتراض ملت ایران نسبت به ظلم و ستم در تاریخ ۵۹/۷/۲۶ از جایگاه مجمع عمومی سازمان ملل متحد به گوش جهانیان رساند.

«خداوند بلند کردن صدا را به بدگویی دوست ندارد، مگر از آن کس که به وی ستم شده باشد».

محمدعلی رجایی پیش از رسیدن به نخست وزیری در مقام وزارت آموزش و پرورش و سپس در جایگاه نمایندگی ملت ایران در مجلس شورای اسلامی خدمت کرد. او در دینداری و نظم و انضباط نمونه بود. تقوا و ایمان او به خدا و شکیبایی‌اش باعث موفقیت و افتخارش شد.

رجایی معلم ساده و بی‌آلایش با یاری خداوند و پشتیبانی مردم و سرشت پاک و خداجوی خویش در راه ایمان و عقیده مبارزه کرد و سرانجام در هشتم شهریور ۱۳۶۰ در کنار دوست و همسنگر دیرینه‌اش، دکتر محمد جواد باهنر به شهادت رسید.

دکتر مصطفی چمران: در سال ۱۳۱۱ در تهران به دنیا آمد. مصطفی تحصیلات خود را در مدرسه انتصابیه، نزدیک پامنار آغاز کرد و در دارالفنون و البرز دوران متوسطه را گذراند. در دانشکده فنی ادامه تحصیل داد و در سال ۱۳۳۶ در رشته الکترومکانیک فارغ التحصیل شد و یک سال به تدریس در دانشکده فنی پرداخت. در سال ۱۳۳۷ با استفاده از بورس تحصیلی دانشجویان ممتاز به آمریکا اعزام شد و پس از تحقیقات علمی از دانشگاه برکلی کالیفرنیا موفق به اخذ دکترای الکترونیک و فیزیک پلاسما گردید.

مصطفی از پانزده سالگی در درس تفسیر قرآن آیت الله طالقانی در مسجد هدایت و در درس فلسفه و منطق استاد مرتضی مطهری و بعضی استادان دیگر شرکت می‌کرد. وی از اولین اعضای انجمن اسلامی دانشجویان دانشگاه تهران بود. در مبارزات سیاسی دوران دکتر محمد مصدق از مجلس چهاردهم تا ملی شدن صنعت نفت شرکت داشت. او بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا زمان مهاجرت از ایران به مبارزه پرداخت و در آمریکا با همکاری بعضی از دوستانش، برای اولین بار انجمن اسلامی دانشجویان آمریکا را پایه ریزی کرد. چمران از مؤسسان انجمن دانشجویان ایرانی در کالیفرنیا و فعالان انجمن ایرانی در آمریکا به‌شمار می‌رفت که به دلیل فعالیت‌های سیاسی بورس تحصیلی‌اش از سوی دولت قطع شد.

پس از قیام پانزده خرداد سال ۱۳۴۲ رهسپار مصر شد و مدت دو سال در زمان عبدالناصر، در مصر دوره‌های چریکی - پارتیزانی را آموخت و سپس مسئولیت تعلیم چریکی مبارزان ایرانی به عهده او واگذار شد. بعد از فوت جمال عبدالناصر به ایجاد پایگاهی مستقل برای تعلیم مبارزان ایرانی در لبنان

پرداخت. او به کمک امام موسی صدر رهبر شیعیان لبنان، سازمان «امل» را پی ریزی نمود. دکتر چمران با پیروزی انقلاب اسلامی ایران بعد از ۲۳ سال به ایران بازگشت.

تربیت اولین گروه‌های پاسداران انقلاب در سعد آباد از جمله نخستین فعالیت‌های چمران بود. او سپس در شغل معاونت نخست‌وزیر در امور انقلاب به فعالیت ادامه داد و از طرف امام خمینی (ره) به وزارت دفاع منصوب گردید. دکتر چمران در اولین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی از سوی مردم تهران به نمایندگی انتخاب شد. او با کمک گروهی از رزمندگان، ستاد جنگ‌های نامنظم را در اهواز تشکیل داد. ایجاد واحد مهندسی برای این استان یکی از برنامه‌های چمران بود که به کمک آن، جاده‌های نظامی نقاط مختلف ساخته شد و با نصب پمپ‌های آب کنار رود کارون و احداث یک کانال به طول حدود بیست کیلومتر و عرض یکصد متر در مدتی حدود یک ماه، آب کارون را به طرف تانک‌های دشمن روانه ساخت به همین دلیل نیروهای دشمن مجبور شدند چند کیلومتر عقب‌نشینی کنند و سدی عظیم مقابل خود ببینند و با این عمل، فکر تسخیر اهواز را برای همیشه از سر پیرون کنند. یکی از کارهای مهم چمران از همان روزهای اول، ایجاد هماهنگی بین ارتش، سپاه پاسداران و نیروهای داوطلب بود. دکتر چمران برنامه عملیاتی مشترک از جانب جاده اهواز - سوسنگرد برای یورش به سوسنگرد را سازمان‌دهی نمود.

در جریان این حمله از دو قسمت پای چپ زخمی شد، ولی پس از آزادسازی شهر سوسنگرد در ۳۱ خرداد ۱۳۶۰ در دهلاویه به شهادت رسید. از دکتر مصطفی چمران دست‌نوشته‌هایی بر جای مانده است.

کیومرث صابری: طنزپرداز معاصر در هفتم شهریور ۱۳۲۰ زمان حضور ارتش متفقین جنگ جهانی دوم در ایران، در فومن - در یکی از شهرهای استان گیلان - به دنیا آمد.

صابری تحصیلات دبستانی خود را در شهر فومن گذراند. بعد از اتمام دوره دبیرستان در شانزده سالگی در امتحان ورودی دانشسرای کشاورزی ساری که از شهرستان فومن فقط یک نفر را می‌پذیرفت، قبول شد و دو سال در آنجا که شبانه‌روزی هم بود، تحصیل کرد. او پس از قبولی در امتحانات در سن ۱۸ سالگی (۱۳۳۸) به عنوان معلم یک دبستان روستایی از توابع صومعه سرا مشغول به کار شد.

صابری در ۲۰ سالگی (۱۳۴۰) در رشته ادبی به طور متفرقه امتحان داد و دیپلم گرفت. همان سال در کنکور رشته سیاسی حقوق تهران پذیرفته شد و همزمان با تدریس در دبستان و دبیرستان به تحصیل پرداخت. با این حال پس از ۴ سال توانست لیسانس حقوق سیاسی خود را از دانشکده مذکور دریافت کند.

صابری اولین شعرش را در ۱۴ سالگی برای درج در روزنامه دیواری مدرسه شان سرود که یک غزل ۸ بیتی با عنوان یتیم بود.

در سال ۱۳۴۰ در تظاهرات دانشجویی شرکت کرد و مضروب و دستگیر شد. او شعری سیاسی به طنز سرود و با امضای گردن شکسته فومنی برای مجله طنز توفیق ارسال کرد.

پس از چاپ این شعر در چند شماره بعد مجله توفیق، پای صابری به طنزنویسی کشیده شد. در سال ۱۳۴۵ با کمک حسین توفیق به تهران منتقل شد و در یکی از دبیرستان‌های تهران به تدریس پرداخت.

او همکار ثابت توفیق بود و پس از مدتی کوتاه به معاونت حسین توفیق رسید.

صابری بعدها در هنرستان صنعتی کارآموز تهران با محمد علی رجایی آشنا شد. این آشنایی به دوستی صمیمانه این دو انجامید و تا زمان شهادت محمد علی رجایی (۱۳۶۰/۶/۸) ادامه یافت.

«برداشتی از فرمان حضرت علی (ع) به مالک اشتر» عنوان پایان‌نامه مقطع لیسانس صابری بود و به پیشنهاد شهید رجایی به صورت کتابی درآمد.

صابری در سال ۱۳۵۷ موفق به اخذ فوق لیسانس ادبیات تطبیقی از دانشگاه تهران شد. او پس از انقلاب در زمان نخست وزیری شهید رجایی به مقام مشاور فرهنگی و مطبوعاتی نخست‌وزیر منصوب شد و تا زمان شهادت رجایی در این سمت باقی ماند و هنگام ریاست جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای در همان سمت ابقا شد.

صابری به تدریج از مشاغل سیاسی کناره گرفت و بعد فرهنگی کار خود را وسعت بخشید. او مسئولیت مجله رشد ادب فارسی را نیز برعهده داشت و گهگاه مطالبی برای روزنامه اطلاعات می‌نوشت. او مدت‌ها طرح ایجاد یک ستون طنز سیاسی را در خاطر داشت.

وی مدتی روی طرح ستون طنز خود کار کرد و از میان چند عنوان نام «دو کلمه حرف حساب» را برگزید و اسم مستعار گل آقا را برای خود انتخاب کرد. با گذشت مدت کوتاهی از آغاز انتشار دو کلمه حرف حساب، به عنوان مهم‌ترین منتقد حکومت در داخل کشور مطرح شد. او در آبان سال ۱۳۶۹ با گرفتن امتیاز هفته‌نامه گل آقا، اولین شماره هفته‌نامه گل آقا را منتشر کرد. استقبال مردم از این مجله غیرقابل تصور بود. گل آقا در اولین نمایشگاه مطبوعات در اردیبهشت ۱۳۷۱ حائز مقام اول شد و به دریافت جایزه اول نمایشگاه مطبوعات (لوح بلورین و تقدیرنامه) مفتخر گردید.

کیومرث صابری توانست با سرمایه‌گذاری روی جوانان نسل آینده طنز کشور را بیوراند، طنز گل آقایی، آمیزه‌ای است از انتقاد، تجاهر، شفقت، انصاف، ادب، تدین، ایجاز، رندی حافظانه، امیدبخشی و شادی‌آفرینی.

صابری در آبان ۱۳۸۱ همزمان با آغاز سیزدهمین سال انتشار مجله گل آقا، انتشار آن را متوقف ساخت.

گل آقای ملت ایران سرانجام در صبح جمعه ۱۱ اردیبهشت ۱۳۸۳ پس از طی یک دوره بیماری زندگی را بدرود گفت.

آثاری که تا به حال از صابری منتشر شده، عبارت‌اند از :

۱- برداشتی از فرمان حضرت علی (ع) به مالک اشتر

۲- تحلیل داستان ضحاک و کاوه آهنگر

۳- مکاتبات شهید رجایی و بنی صدر

۴- گزیده دو کلمه حرف حساب جلد ۱، ۲، ۳ و ۴

نوشتن

- حل جدول

۱- ماضی

۲- ضمیر

۳- یواش

۴- مو

۵- یا

۶- جدی

۷- آرش

۸- دم

۹- بعید

۱۰- بدر

۱۱- دور

فصل پنجم

اسلام و انقلاب اسلامی

درس دوازدهم: خدمات متقابل اسلام و ایران

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با نقش ایرانیان در باروری فرهنگ و تمدن اسلام
- ۲- آشنایی با اهمیت تعلیم اسلامی در رشد و پیشرفت فرهنگ و ادب فارسی
- ۳- ایجاد انگیزه نسبت به مطالعه آثار گران بها و شاهکارهای فرهنگ و ادب اسلامی
- ۴- آشنایی با چهره‌های بزرگ و عالمان فرهنگ و علوم اسلامی
- ۵- پرورش و تقویت صمیمیت و اخلاص و ذوق نسبت به آثار تمدن اسلام و ایران
- ۶- آشنایی بیشتر با ضمیر (ضمیر گسسته، ضمیر پیوسته)

روش‌های پیشنهادی تدریس

- ۱- کارایی تیم
- ۲- سخنرانی
- ۳- بحث گروهی
- ۴- واحد کار (پروژه)
- ۵- روشن‌سازی طرز تلقی

اجرای عملی تدریس

در روش ۴ دانش‌آموزان به صورت گروهی یا فردی به جمع‌آوری اطلاعات راجع به خدمات متقابل اسلام و ایران از کتابی به همین نام از استاد مطهری می‌پردازند.

روش کارایی تیم: دانش‌آموزان را به گروه‌های سه نفری تقسیم کرده، هر یک از اعضای گروه متن درس را به صورت انفرادی می‌خواند، سپس به سؤال‌های آزمون (تهیه شده توسط معلم) که در اختیار او قرار می‌گیرد، پاسخ می‌دهد. در گروه نیز درباره پاسخ‌های خود گفت‌وگو می‌کند و دلایل انتخاب یا رد آن را ارزیابی می‌کند. در مرحله بعد پاسخ سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد. بعد از اعضای گروه پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری و نمره مؤثر یادگیری را محاسبه می‌کنند.

نکات مهم درس

در این درس، استاد شهید مرتضی مطهری، به نقش برجسته خدمات دانشمندان و حکیمان و استعدادهای درخشان ایران در رشد و شکوفایی و بالندگی تمدن اسلام پرداخته است و از سویی دیگر به ظهور اسلام و شکل‌گیری حکومت اسلامی و آثار سازنده آن بر افکار و اندیشه‌های صاحبان قلم، اشارتی نموده است. تأکید استاد شهید مطهری بر این است که از یک‌سویه نگری و تعصب و خام‌اندیشی باید پرهیز کرد. آنچه در قلمرو فکر و فرهنگ و تمدن، ارجمند و مهم است، داد و ستد سالم و سازنده و تعامل میان ملت‌ها و آیین‌ها و فرهنگ‌هاست.

اطلاعات کمکی

استاد شهید مطهری: مرتضی مطهری در قریه فریمان - ده فرسنگی مشهد مقدس - در یک خانواده اصیل روحانی متولد شد. دوران تحصیل خود را ابتدا در شهر مشهد و حوزه قدیمی و پرمایه آن گذراند. سپس به قم آمد و از محضر درسی علمایی بزرگ چون امام خمینی (ره)، آیت‌الله العظمی بروجردی و علامه سید محمد حسین طباطبایی بهره‌های فراوان برد و مدتی در همین حوزه مشغول تدریس شد. وی پس از کودتای ۲۸ مرداد به تهران آمد و در دانشگاه به تدریس پرداخت.

استاد مطهری با وسعت اندیشه، احاطه و تسلط علمی، آشنایی با علوم مختلف دینی و ادبی و بیان رسا و قلم توانا، ده‌ها کتاب و مقاله علمی و نظریه تحقیقی درباره موضوعات اسلامی و فلسفی ارائه داد که جامع نگری، هماهنگی با نیازهای فرهنگی و اجتماعی، اسلوب مناسب و ابتکار در طرح مسائل از ویژگی‌های بارز آنهاست.

استاد مطهری را به سبب نوشتن «داستان راستان» باید از پیشگامان ادبیات مذهبی برای کودکان و نوجوانان دانست. از دیگر آثار استاد می‌توان به مقدمه و حواشی بر چهار جلد کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم، عدل الهی، خدمات متقابل اسلام و ایران، نظام حقوق زن در اسلام، سیری در نهج البلاغه، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، علوم اسلامی و مسئله حجاب اشاره کرد. استاد در دوازدهم اردیبهشت ماه سال ۱۳۵۸ به شهادت رسید.

آشنایی بیشتر با کتاب «خدمات متقابل اسلام و ایران»

این کتاب درباره موضوع‌های مشترک میان اسلام و ایران است. شهید مطهری در مقدمه این اثر می‌نویسد:

«ما مسلمانان ایرانی به اسلام به حکم اینکه مذهب ماست، ایمان و اعتقاد داریم و به ایران به حکم اینکه میهن ماست، مهر می‌ورزیم. از این رو سخت علاقه‌مندیم که مسائلی را که از یک طرف با آنچه به آن ایمان و اعتقاد داریم و از طرف دیگر با آنچه به آن مهر می‌ورزیم، پیوند دارد، روشن درک کنیم و تکلیف خود را در آن مسائل بدانیم. عمده این مسائل در سه پرسش ذیل خلاصه می‌شود:

۱- ما هم احساسات مذهبی - اسلامی داریم و هم احساسات میهنی - ایرانی؛ آیا دارای دو نوع احساس متضاد می‌باشیم یا هیچ گونه تضاد و تناقضی میان احساسات مذهبی ما و احساسات ملی ما وجود ندارد؟

۲- دین اسلام وقتی در چهارده قرن پیش به میهن ما ایران وارد شد، چه تحولات و دگرگونی‌ها در میهن ما به وجود آورد؟ آن دگرگونی‌ها در چه جهت بود؟ از ایران چه گرفت و به ایران چه داد؟ آیا ورود اسلام به ایران برای ایران موهبت بود یا فاجعه؟

۳- ملل بسیاری به اسلام گرویدند و در خدمت به این دین درآمدند و در راه نشر و بسط تعالیم آن کوشیدند و با تشریک مساعی با یکدیگر تمدنی عظیم و باشکوه به نام تمدن اسلامی به وجود آوردند. سهم ما ایرانیان در این خدمات چه بوده است؟ ایران چه مقامی از این جهت دارد؟ آیا مقام اول را به دست آورده است یا خیر؟ به علاوه انگیزه ایرانی در این خدمات چه بوده است؟ از نظر ما سه پرسش بالا عمده‌ترین پرسش‌ها در باب مسائل مشترک اسلام و ایران است». (خدمات متقابل...، مقدمه ص ۱۲).

دانش‌های زبانی و ادبی

با توجه به محتوای نکتهٔ اول، می‌توان با روش‌های مختلفی دانش‌آموزان را با این مطالب آشنا کرد. از جمله می‌توان از کارت‌هایی که بر روی آنها جمله‌های متعدد با ضمیرهای متفاوت نوشته شده، استفاده کرد.

ضمیر

ضمیر کلمه‌ای است که به جای اسم یا گروه اسمی می‌نشیند و از تکرار آن در جمله جلوگیری می‌کند. گروه اسمی که ضمیر به جای آن می‌نشیند، «مرجع» نام دارد. محمد برادر پروین است. پروین پاسخ مسئله را از برادرش (= محمد) پرسید. ضمیر در نقش هستهٔ گروه اسمی نیز ظاهر می‌شود. پس، گروه اسمی می‌تواند از یک اسم یا ضمیر به عنوان هسته و یک یا چند وابسته تشکیل شود. حقیقت همان اندازه رایج خواهد شد که ما آن را رواج می‌دهیم. برای سوم شخص مفرد هنگام احترام، به جای ضمیرهای (او، ـش)، از ضمیرهای (ایشان، ـشان) استفاده می‌شود. استاد یک جلد کتابشان را به من هدیه کردند. ایشان در این کتاب نظریه‌های جدیدی را مطرح کرده‌اند.

انواع ضمیر

- ۱- ضمیر شخصی
- ۲- ضمیر مشترک
- ۳- ضمیر اشاره
- ۴- ضمیر پرشی

۱- **ضمیر شخصی:** ضمیر شخصی به جای اسم یا گروه اسمی می‌نشیند و شش شخص دارد: ایشان آمدند. من نشستم. ضمیر شخصی، دو گونه است: جدا و پیوسته. ضمیرهای جدا یا منفصل به واژه‌های دیگر نمی‌پیوندند: او را صدا زدیم. ضمیرهای پیوسته یا متصل به تنهایی به کار نمی‌روند، بلکه به واژه‌های دیگر می‌پیوندند: کتابش را آوردم.

۲- ضمیر مشترک: ضمیر مشترک چون برای هر شش شخص، کلمه مشترکی دارد، مشترک نامیده می‌شود: خود، خویش، خویشان

فردوسی خود برای سرودن شاهنامه سال‌ها رنج کشید.

ضمیر مشترک خود معمولاً همراه با ضمیرهای شخصی پیوسته به کار می‌رود:

خودم/ خودت/ خودش/ خودمان/ خودتان/ خودشان

۳- ضمیر اشاره: واژه‌های این و آن که به ترتیب برای اشاره به نزدیک و دور به کار می‌روند و مانند اسم‌ها جمع بسته می‌شوند، ضمیر اشاره هستند.

۴- ضمیر پرسشی: واژه‌هایی که جانشین اسم می‌شوند و برای پرسش به کار می‌روند، ضمیر پرسشی هستند. مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

که، چه، کدام، کجا، چند، کی

تفاوت ضمیر پرسشی و صفت پرسشی:

صفت پرسشی وابسته اسم است و همراه اسم به کار می‌رود: کدام گلدان را شکست؟

ضمیر پرسشی جانشین اسم است و به جای اسم و تنها می‌آید: کدام را شکست؟

شعرخوانی: رستگاری

نکات کلیدی شعر: فردوسی در این شعر تنها راه رستگاری انسان را در دانش اندوزی و دینداری

می‌داند و می‌گوید: «برای نجات از تیرگی‌ها باید به خاندان عصمت و طهارت پناه برد».

درس سیزدهم: اُسوهٔ نیکو

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با شخصیت والای پیامبر (ص)
- ۲- آشنایی با نثر ساده به زبان معاصر
- ۳- تقویت توانایی دریافت و درک مفاهیم درس
- ۴- تقویت توانایی برای فعالیت‌های لازم جهت درک مفاهیم درس
- ۵- شناخت بیشتر فعل مضارع

روش‌های پیشنهادی تدریس

- ۱- واحد کار (پروژه)
- ۲- سخنرانی
- ۳- کارایی گروه

نکات مهم درس

۱- اصل رهبری و اعتقاد به آن، انسان‌ها را به سوی رستگاری سوق می‌دهد و سیرت و اخلاق پیامبر، روشن‌گر راه زندگی انسان‌هاست. لطف خداوند برای تأمین سعادت انسان‌ها باعث می‌شود که خدا پیامبرانی برگزیند و مسئولیت هدایت خلق را به آنها واگذارد. حضرت محمد (ص) خاتم این برگزیدگان است که با اخلاق نیک خود در تاریخ خود در دورهٔ عرب جاهلی به ارشاد، مأمور می‌شود. در فرهنگ اسلامی، ذکر اخلاق و سلوک فردی و اجتماعی پیامبر به «سیره» موسوم شده و نمونهٔ عملی رفتارهای اسلامی را مشخص می‌کند.

۲- دربارهٔ متن اصلی درس ۱۲ می‌توان به آیات و احادیثی اشاره کرد؛ مانند نمونه‌های زیر: سورهٔ آل عمران آیه ۱۵۹: **فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ**. رحمت خدا تو را با مردم، مهربان و خوش‌خوی گردانید و اگر تندخو و سخت دل بودی، مردم از پیرامون تو متفرق می‌شدند.

۳- سروده‌ای که در ادامه درس آمده از بخش مواعظ غزلیات سعدی است که در آن به ستایش مقام و منزلت حضرت پیامبر اکرم (ص) پرداخته است و می‌گوید :

ماه با همه زیبایی خود در برابر جمال و شکوه حضرت محمد (ص) درمانده و متحیر می‌شود و درخت سرو با تمام استواری و راست قامتی خود هرگز به تناسب اندام و زیبایی قامت پیامبر نمی‌رسد. همه انبیای الهی زیر سایه جلال و عظمت حضرت محمد (ص) قرار دارند و مقام او برتر از همه است.

ای سعدی، اگر می‌خواهی عشق ورزی و محبت و نشاط جوانی پیشه کنی، فقط عشق و محبت نسبت به حضرت محمد (ص) و خاندان پاکش برای تو کافی است.

دانش‌های زبانی و ادبی

هر فعل دو بن دارد : بن ماضی و بن مضارع

بن مضارع فعل‌های ساده = فعل امر مفرد بدون «ب» : رو، بین، نشین

بن مضارع فعل‌های پیشوندی = فعل امر مفرد : برگرد، بازگرد، برآ

بن مضارع فعل‌های مرکب = فعل امر مفرد بدون «ب» : یاد ده، گوش کن

برای شناخت ساختمان هر فعل، بن مضارع آن فعل را در نظر می‌گیریم.

بن ماضی نیز چنین به دست می‌آید :

مصدر بدون «ن» پایانی = دید «ن»، باور کرد «ن»، دوید «ن»، برداشت «ن»، دوست داشت «ن»

حکایت : چراغ

عبدالرحمن جامی، شاعر و عارف نامی قرن نهم هجری است. وی کتاب بهارستان را در هشت روضه و به سبک سعدی برای فرزندش نوشت. حکایت «چراغ» از ششمین روضه کتاب بهارستان نقل شده است.

جامی در این حکایت به انسان‌هایی اشاره دارد که با وجود برخورداری مناسب از نعمت‌های الهی، به‌خوبی از این نعمت‌ها بهره نمی‌برند و در مقابل، شایستگی و کارآمدی گروهی دیگر از آدمیان را می‌نمایاند که از توانمندی‌های کامل برخوردار نیستند اما از تمامی آنچه که دارند به‌خوبی سود می‌برند.

درس چهاردهم: امام خمینی (ره)

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با شخصیت والای حضرت امام خمینی (ره)
- ۲- آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی امام خمینی (ره)
- ۳- ایجاد شوق و رغبت نسبت به شخصیت امام خمینی (ره)
- ۴- ایجاد نگرش مثبت نسبت به امام خمینی به عنوان یک الگوی انقلابی و رهبری در جهان معاصر
- ۵- ایجاد علاقه نسبت به مطالعه تاریخ انقلاب اسلامی و ابعاد آن
- ۶- آشنایی با نثر ساده و زندگی نامه‌ای
- ۷- آشنایی با فعل ماضی (گذشته) در زبان فارسی
- ۸- تقویت و پرورش روحیه مسئولیت پذیری و حس همدلی
- ۹- تقویت وحدت ملی و مذهبی در دستیابی به اهداف متعالی

روش‌های پیشنهادی تدریس

- ۱- کارایی گروه
 - ۲- بحث گروهی
 - ۳- روشن‌سازی طرز تلقی
- از متن درس به مفاهیم ارزشمندی دست می‌یابیم که در قسمت اهداف آموزشی آورده شده است. این درس به نثر ساده و داستانی نوشته شده و می‌تواند سرمشق مناسبی برای دانش‌آموزان باشد.

روش تدریس پیشنهادی درس چهاردهم – امام خمینی (ره)

روش روشن‌سازی طرز تلقی افراد عمیقاً بر رضایت شخصی آنها اثر می‌گذارد و از این رو طرز تلقی‌ها، جنبه‌های مهمی از یادگیری اجتماعی به حساب می‌آیند. چنانچه افراد بتوانند آزادانه طرز تلقی‌هایشان را مورد بررسی قرار دهند، بینشی کسب می‌کنند که می‌تواند رفتار خویش را کنترل نمایند و دریابند که طرز تلقی‌شان تا چه حد ممکن است در کیفیت کارشان تأثیر گذارد.

در این روش پس از قرائت متن درس امام خمینی (ره) از دانش‌آموزان می‌خواهیم که رفتارهای مورد انتظار ما و مراحل آن را به خوبی انجام دهند. این رفتارها و مراحل بدین قرار است :

- ۱- عبارت ناتمامی را که برای آنها در نظر گرفته ایم، با یک یا دو جمله کامل کنند.
- ۲- دربارهٔ جمله‌ای که کامل کرده‌اند، با یکدیگر در گروه بحث و گفت‌وگو کنند.
- ۳- بر روی بهترین جمله و طرز تلقی به توافق برسند و به عنوان محصول نهایی گروه، آن را به کلاس عرضه کنند.

۴- نظرات نهایی گروه‌ها روی تختهٔ کلاس نوشته می‌شود و بهترین نظرات مورد تأیید قرار می‌گیرند. ناگفته مشخص است که معلم در همهٔ مراحل به عنوان یک هدایتگر بر کلیهٔ این فعالیت‌ها نظارت دارد و فرایند آموزش را سامان دهی می‌کند. مطالبی که در ادامه می‌خوانید روش تدریس روشن‌سازی طرز تلقی است که در یکی از مدارس منطقهٔ دو شهر تهران به انجام رسیده است.

مرحلهٔ اول: تکمیل یک جمله (یا پاسخ به یک سؤال): در ابتدا از دانش‌آموزان خواستیم که هریک از آنها در گروه خود عبارت زیر را از دیدگاه خود کامل کنند.

اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند.....

مرحلهٔ دوم: دانش‌آموزان پاسخ‌های گوناگونی را در گروه خود تولید کردند.

مرحلهٔ سوم: پس از پنج دقیقه بحث و گفت‌وگو در گروه، نهایتاً یک جمله به عنوان محصول نهایی گروه‌ها آماده شد که شما نمونه‌هایی از آن را در ادامه ملاحظه می‌کنید:

گروه اول: اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند باعث شکوفایی و پیشرفت شود.

گروه دوم: اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند آیندهٔ بهتری را همراه داشته باشد.

گروه سوم: اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند مردم ایران را به یکدیگر نزدیک کند و آنها را به سعادت برساند.

گروه چهارم: اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند مردم را به قلۀ پیروزی برساند و از اعماق دشمنی و کینه‌ورزی دور نگاه دارد.

گروه پنجم: اتحاد و همدلی مردم ایران می‌تواند ما را به خوشبختی برساند.

مرحلهٔ چهارم: جملهٔ هر گروه را بر روی تخته نوشتیم و یک یک آن جمله‌ها برای دانش‌آموزان خوانده شد و دانش‌آموزان دربارهٔ هر جمله نظر خود را بیان کردند. آنچه در این روش تدریس به دست آمد، دیدگاه‌های مثبت دانش‌آموزان نسبت به موضوع «اتحاد و همدلی مردم ایران» بود. همچنین آنها دربارهٔ ضعف‌های ویرایشی، زبانی و ادبی بودن جمله‌ها و عدم موافقت با مفهوم برخی از جمله‌ها با یکدیگر به بحث و گفت‌وگو پرداختند. به عنوان مثال تعدادی از دانش‌آموزان با مفهوم جملهٔ پایانی: «اتحاد و همدلی می‌تواند مردم را به خوشبختی برساند.» خوشبختی را در زمینه‌ها و چیزهای دیگری

جست‌وجو کردند و با گروهی که این جمله را بیان کرده بودند به بحث و گفت‌وگو پرداختند؛ به گونه‌ای که بحث آنها باعث تعدیل نظر هر دو گروه شد.

روان‌خوانی: مرخصی

«مرخصی» داستان کوتاهی است که با چاشنی طنز به شیوهٔ روایت اول شخص مفرد نوشته شده است.

موضوع این داستان نمایش بی‌تابی‌ها و شور و بی‌قراری‌های شوق‌انگیز نوجوان بسیجی است برای بازگشت به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل که در نگاه او دروازهٔ بهشت است. این مشتاقی و مهجوری آن چنان در نهاد ناآرام بسیجی نوجوان غلبه یافته است که از همان روزهای اول مرخصی به چگونه بازگشتن خود می‌اندیشد که پدر و مادر نیز مانع رفتن او نشوند.

این رغبت رفتن و عشق آگاهانه به حال و هوای جبهه را در بخش زیر، به خوبی می‌توان دریافت. آنگاه که مادرش در خانه را قفل می‌کند و مانع رفتن وی می‌شود، این نوجوان بسیجی با نهایت پاکدلی و صفای برخاسته از آبخور مذهبی می‌گوید:

«ننه در را قفل نکن. خوب است خدا سر پل صراط یقه ات را بگیرد و در بهشت را به رویت ببندد و بگوید: نمی‌گذارم بروی؟»

نویسنده در کنار نشان دادن عشق پاک نوجوان بسیجی به دین و میهن و بیان حدیث بی‌قراری‌های جوانان رشید، عواطف نرم و احساسات لطیف مادر را نیز به زیبایی به تصویر کشیده است. مثلاً می‌بینیم چندین بار از روی احساس پاک و عاطفهٔ بی‌آلایش مادرانه مانع بازگشت فرزندش می‌شود، اما شوق و شور دل سپردگی به فرمان رهبر و حلاوت دفاع از شرف و غیرت دینی میهنی، آن‌گونه در او کارگر افتاده است که پیوسته او را چونان آهوئی رمنده و گریز پا در رفتن به جبهه مشتاق و بی‌آرام ساخته است.

شخصیت‌های داستان

- ۱- راوی اول شخص که یک نوجوان ۱۴، ۱۵ سالهٔ بسیجی است.
- ۲- پدر این نوجوان بسیجی که دکاندار است و از سر عقل و بی‌غلبهٔ احساس سخن می‌گوید.
- ۳- مادر این نوجوان بسیجی که از او به عنوان «ننه» یاد می‌شود. او که سرشار از مهر و عاطفه و احساس لطیف مادرانه است.

ویژگی‌های زبانی: از نظر زبان، این داستان به سادگی با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند. به سبب بهره‌گیری از زبانی ساده و به دور از پیچش‌های واژگانی و معنایی و به کارگیری عنصر طنز و کنایه‌های آشنا

و برآمده از زبان و فرهنگ عامه، نثر داستان‌گرای و جاذبه خاصی دارد؛ مثلاً به این ترکیب‌ها و عبارت‌های محاوره‌ای و زبان گفتار توجه کنید :

- برای مدت کوتاهی می‌خواهم بروم این بغل مغل‌ها.
 - نه‌ام که از دست من کلک‌های زیاد و جورواجوری خورده بود....
 - کمی من من کردم، دیدم هوا پس است و جای ماندن نیست.
 - یک مرتبه مثل فنر از جا پریدم.
 - دیدم گوشش به این حرف‌ها بدهکار نیست.
 - دیگر خرم از روی پل گذشته بود.
 - این قدر آغوره نگیر.
 - آخر، کله خراب! بی‌خدا حافظی سرت را می‌اندازی و می‌روی؟
- همین نمونه‌ها و کنایه‌های مناسب دیگر، بر شیرینی و جذابیت اثر می‌افزاید؛ به گونه‌ای که خواننده را بی‌احساس خستگی تا پایان به دنبال خود می‌کشاند و گهگاهی خنده‌ای ملیح بر لبان خواننده و شنونده می‌نشانند. اکنون چند نمونه از کنایه‌هایی را که در متن به کار رفته است، می‌خوانیم :
- نه‌ام که گوشش از این حرف‌ها پر بود.
 - همین‌طور با صحبت‌هایم سرش را گرم می‌کردم.
 - دهانت بوی شیر می‌دهد.
 - خون کردی جگرم را.
 - آقايم که گویا بو برده بود.
- عنصر دیگری که در این داستان از نقاط قوت به‌شمار می‌آید و در تسخیر ذهن مخاطب نقش برجسته‌ای دارد، به کارگیری تصاویر حسی و ملموس و زنده و پویا است. تصاویری که گاهی بار طنز را به همراه دارد و زمانی هم حس عاطفی عمیقی را نشان می‌دهد و سبب برانگیختن عواطف و حس و حال خواننده یا شنونده نیز می‌شود. مثلاً عبارت‌های زیر را یک بار از این دید بخوانید :
- وقتی از خواب بلند شدم، عزا گرفته بودم که چطور به نه‌ام بگویم که باید به جبهه برگردم.
 - داشتم تند تند لباس‌ها و کتاب‌هایم را توی ساک می‌گذاشتم که نه‌ام پاورچین پاورچین بالای سرم حاضر شد.
 - دسته ساک را سفت توی مشتم گرفتم که یک مرتبه مثل فنر از جا پریدم اما نه‌ام دستم را خواند و زود دويد طرف در مثل شیر ژيان ايستاد.

- ساکم را از سر دیوار پرت کردم توی کوچه و مثل گربه، درخت خانه مان را گرفتم و رفتم بالا.
 - یک وقت دیدی که تیر آمد و جایی برای نشستن غیر از سرو کله من پیدا نکرد.
 - آقایم کلاهش را کمی عقب داد. جلوی سرش را خاراند و گفت...
 - قطار سوتی کشید و آرام آرام به راه افتاد رفت و رفت. دیگر آقایم و ننه ام به اندازه یک نقطه شده بودند؛ نقطه ای که تمام قلبم را گرفته بود.
 - باد گرم، دست خود را بر صورت و چشم هایم می کشید. انگار می خواست اشک هایم را پاک کند.

محمدرضا کاتب در سال ۱۳۴۵ خورشیدی در تهران به دنیا آمد.
 کاتب از سنین نوجوانی به داستان نویسی روی آورد و کار خود را با طنز آغاز نمود و با حضور در «کیهان بچه ها» برخی از داستان های اولیه خود را منتشر کرد.
 محمدرضا کاتب از نویسندگان خوش استعداد دهه هفتاد به شمار می آید. تمایل کاتب به ادبیات جدید و دارای فرم را باید در آثاری چون «پری در آبگینه» و «دوشنبه های آبی ماه» جست و جو کرد؛ دو اثری که سکویی برای نوشتن رمان «هیس» و انتشار آن در سال ۱۳۷۸ می شوند. وی با رمان «هیس» به شهرت رسید. این رمان جایزه برترین رمان سال منتقدان و نویسندگان مطبوعات را به خود اختصاص داد. کاتب در سال ۱۳۸۱ رمان «پستی» و در سال ۱۳۸۳ «وقت تقصیر» را به چاپ رساند و چهره حقیقی خود را در قلمرو ادبیات داستانی تثبیت کرد. برخی دیگر از داستان های این نویسنده عبارت اند از:

- جای شما خالی
- چشم های فیروزه ای
- عبور از پیراهن
- می خواهم سر نداشته باشم.

فصل آزاد

ادبیات بومی (۲)

درس پانزدهم: درس آزاد

برای آگاهی از ویژگی‌های درس آزاد و چگونگی تولید آن به درس پنجم همین کتاب مراجعه کنید.

روش‌های پیشنهادی تدریس روان‌خوانی

روان‌خوانی را با روش‌های گوناگون می‌توان تدریس کرد. یکی از روش‌های پیشنهادی، الگوی بحث گروهی است.

دانش‌آموزان در گروه‌های خود در زمینه زبان فارسی، ویژگی‌ها، ارزش‌ها و پیشینه آن گفت‌وگو می‌کنند.

می‌توان با استفاده از منابعی که در اختیار گروه‌ها قرار می‌گیرد، این مطالعات را جهت و عمق بخشید.

پس از گفت‌وگو نماینده هر گروه، نتایج بحث آنها را به کلاس عرضه می‌کند. حاصل گفت‌وگوها و نقد و نظرها، تصویری روشن‌تر از زبان فارسی را به دانش‌آموزان خواهد داد.

درس پس از گفت‌وگوها در کلاس خوانده می‌شود.

روان‌خوانی: چرا زبان فارسی را دوست داریم؟

نکات مهم روان‌خوانی: زبان بخشی از فرهنگ و مهم‌ترین و بنیادی‌ترین بخش فرهنگ است؛ چرا که فرهنگ در ظرف زبان، عرضه می‌شود و زبان فارسی با همه توان و استعدادش قرن‌هاست که حاصل فرهنگ و اندیشه و ذوق ایرانی بوده است.

زبان فارسی با ادبیات فارسی پیوند تنگاتنگ دارد. ادبیات زبان پرتراست و زبان پل ارتباط گویسوران زبان. زبان فارسی تکیه‌گاه ذوق و جوشش درونی و اندیشه‌های زیبا و بی‌پایان ایرانی بوده است. ادبیات از زبان سیراب می‌شود و استعداد و ظرفیت‌های زبان محمل آفرینش‌های هنری و ادبی است.

می‌توان به شیوه روشن‌سازی طرز تلقی به تدریس پرداخت. الگوی پیشنهادی دیگر مانند الگوی پرسش و پاسخ و استفاده از تفکر استقرایی نیز ظرف‌های مناسب برای تدریس‌اند.

۱- نویسنده دلایل عشق‌ورزی خود به زبان فارسی را ابتدا در پیوند و ارتباط با فارسی‌زبانان جهان و ایرانیان و هموطنان، و دوم پیوند با نیاکان و شنیدن صدای آنان از آن سوی قرون و اعصار به مدد خواندن آثار مکتوب می‌داند.

از این نظرگاه دو کارکرد ارتباطی زبان با گذشته و اکنون مطرح می‌شود. زبان فارسی ما را به ذخایر عظیم فرهنگی و منابع درخشان و گران‌سنگ شعر و نثر گذشته متصل می‌کند و امکان بهره‌گیری از آن را فراهم می‌سازد.

کارکرد مهم دیگر زبان فارسی، پیوندی است که با فارسی زبانان دیگر کشورها مانند افغانستان و تاجیکستان و شیفتگان به این زبان در هر جای دنیا می‌یابیم.

۲- زبان فارسی از خانوادهٔ زبان‌های هند و اروپایی است که شامل زبان‌های انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی، اسپانیایی، روسی، سوئدی، نروژی، دانمارکی، هلندی، لیتوانی، لتونی و بسیاری زبان‌های دیگر می‌شود.

زبان‌های ایرانی شامل سه دورهٔ اصلی می‌شوند؛ دوره باستان، دوره میانه و دوره جدید. دوره باستان شامل آثار و نوشته‌هایی است که تا انقراض حکومت هخامنشی ادامه داشته است. دوران زبان‌های ایرانی میانه از آغاز پادشاهی اشکانیان تا دوران اسلام است و دوران جدید از آغاز دورهٔ اسلامی است که در ایران متداول می‌شود و به عنوان زبان فارسی دری شهرت می‌یابد. این زبان، زبان رسمی، اداری و وسیلهٔ ارتباط ذهنی و معنوی همهٔ ایرانیان در طول این قرن‌ها و سال‌ها بوده است. فارسی دری زبان دولتی دستگاه ساسانی بوده و به همین سبب در نخستین دولت‌های مستقل یا نیمه مستقل ایرانی بعد از اسلام در مشرق ایران رسمیت و رواج داشته است.

۳- نویسنده در تشبیهاتی زیبا، لالایی‌ها و ترانه‌های مادران در کنار گهواره را به نسیم مهربان و پری لطیف که برگونه کشیده می‌شود، تشبیه کرده است.

لالایی‌ها، سروده‌های ساده و صمیمی هستند که عمدتاً سرایندهٔ آنها معلوم نیست. این سروده‌ها در شبانگاه و صبحگاه و همه‌گاه، نرم و آرام و خوش‌آهنگ زمزمه می‌شده است تا آرامش و خواب را مهمان کودکان سازد. در لالایی‌ها که معمولاً وزن دو بیتی داشته‌اند، مفاهیم لطیف اخلاقی، اجتماعی و گاه سیاسی دیده می‌شود.

نویسنده جز لالایی‌ها و ترانه‌ها، به زمزمه‌های زنان شالی کار شمال و خواندن اشعار حماسی شاهنامه در زورخانه‌ها اشاره کرده است که هم اکنون نیز روح پهلوانی و جوانمردی و عشق به ایران و زبان فارسی را در جان‌ها گرم و زنده نگه می‌دارد.

پایان متن نگرانی و دغدغهٔ نویسنده را از تحقیر زبان فارسی یا آفت‌پذیری و خدشهٔ آن نشان می‌دهد. برخی از عناصر تهدیدکنندهٔ زبان عبارت‌اند از:

۱- ورود واژگان و ساختار نحوی زبان‌های دیگر به زبان فارسی

۲- ترجمه‌های شتاب زده، سطحی و بدون شناخت زبان مبدأ و مقصد که باعث درهم ریختن ساختار زبان و مخدوش شدن آن می‌شود.

۳- فقدان معادل‌ها (برابر نهاده‌های فارسی برای واژگان بیگانه) و به کار نرفتن واژه‌های برخاسته

از فرهنگ شفاهی و مکتوب

۴- بی‌رغبتی و بی‌توجهی به فرهنگ، زبان و ادبیات گذشته

۵- حذف و فراموشی زبان فارسی در کشورهایی که زمانی با این زبان سخن می‌گفته‌اند یا هنوز در آن کشورها گویشورانی به این زبان وجود دارد.

۶- غفلت از طرح و انتقال فرهنگ و زبان فارسی به دیگر کشورها

۷- فراموشی خط فارسی به عنوان ظرف بلورین و جامه فاخر زبان فارسی.

نویسنده متن، در پایانی زیبا، چند بیت از حافظ را که بیت پایانی آن از کمال الدین اصفهانی است، به کار گرفته که در متن درس تنها بیت «کمال» آمده است.

من جرعه نوش بزم تو بودم هزار سال	کی ترک آبخورد کند طبع خوگرم
ور باورت نمی‌شود از بنده این حدیث	از گفته کمال دلیلی بیاورم
گر برکنم دل از تو و بردارم از تو مهر	آن مهر بر که افکنم آن دل کجا برم

متن روان‌خوانی برگرفته از سرمقاله نامه فرهنگستان (شماره اول، دوره هفتم، خردادماه ۱۳۸۴) است. نامه فرهنگستان، فصل نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی است که تا زمان انتشار این شماره (خرداد ۱۳۸۴) مدیر مسئول آن دکتر غلامعلی حدّاد عادل و سردبیر آن احمد سمیعی گیلانی بوده است. در نامه فرهنگستان مقالات ارزنده و وزین در باب زبان و ادبیات فارسی به چاپ می‌رسد. سرمقاله مذکور، چهار صفحه نخستین نامه فرهنگستان را به خود اختصاص داده است. نویسنده سرمقاله، دکتر غلامعلی حدّاد عادل در سال ۱۳۲۴ در تهران متولد شده است. وی در سال ۱۳۴۲ از دبیرستان علوی در رشته ریاضی دیپلم گرفت. در سال ۱۳۴۵ لیسانس فیزیک از دانشگاه تهران و در سال ۱۳۴۷ فوق لیسانس در همین رشته را از دانشگاه شیراز اخذ کرد و به تدریس در همان دانشگاه پرداخت.

حدّاد عادل در سال‌های اختناق و مبارزه، به دلیل فعالیت‌های سیاسی و ارتباط با چهره‌های بزرگ دینی از دانشگاه اخراج شد و به تهران آمد. علاقه‌مندی به حوزه علوم انسانی، حدّاد عادل را به تحصیل در رشته علوم اجتماعی و سپس فلسفه سوق داد. در سال ۱۳۵۱ دوره دکتری فلسفه را در همان دانشگاه ادامه داد و موفق به اخذ درجه دکترا گردید.

دکتر حدّاد عادل جز تدریس در دانشگاه، مسئولیت‌هایی چون ریاست سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ریاست فرهنگستان زبان و ادب فارسی، مدیرعامل بنیاد دایرةالمعارف اسلامی،

نماینده‌ی مجلس شورای اسلامی و ریاست مجلس شورای اسلامی را به عهده داشته است. وی علاوه بر تألیف ۱۵ جلد کتاب درسی آثار دیگری چون ترجمه «تمهیدات» ایمانوئل کانت، «فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی» را در کارنامه علمی خویش دارد. قلم و نثر دکتر حدّاد عادل، روان و سلیس، محکم و استوار، ساده و دلنشین، و زیبا و هنرمندانه است. دکتر حدّاد عادل شعر نیز می‌گوید و سروده‌های وی در قالب‌هایی چون غزل، قصیده، مثنوی و... طراوت و لطف خاصی دارد.

فصل ششم

ادبیات جهان

درس شانزدهم: آدم آهنی و شاپرک

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با یک نمونه از ادبیات جهان
- ۲- تقویت حس عاطفی و تخیل دانش آموزان
- ۳- آشنایی با داستان نمادی «رمزی»
- ۴- شناخت بیشتر فعل آینده (مستقبل)
- ۵- شناخت رمز (سمبل) در ادبیات فارسی

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را با روش‌های گوناگون می‌توان آموزش داد :

- ۱- بحث گروهی
- ۲- کارایی گروه
- ۳- ایفای نقش

بهترین روش برای آموزش این درس روش نمایشی (ایفای نقش) است. اگر بخواهیم این درس را مبتنی بر روش بحث گروهی آموزش دهیم، مراحل زیر اعمال خواهد شد :

- ۱- ابتدا از همه دانش آموزان می‌خواهیم به‌طور فردی درس را بخوانند.
- ۲- با طرح دو پرسش دانش آموزان را به تفکر وامی‌داریم؛ مثلاً:
الف - چرا آدم آهنی به همه سؤال‌ها پاسخ یکسان می‌داد؟
ب - چه عاملی باعث تحول زندگی آدم آهنی شد؟

پس از سه، چهار دقیقه فرصت، پاسخ پرسش‌ها را از چند دانش‌آموز می‌خواهیم و دربارهٔ پاسخ‌ها بحث و گفت‌وگو می‌کنیم.

سپس درس به‌طور کامل خوانده می‌شود (توسط معلم یا چند دانش‌آموز).
مدیر یادگیری باید پس از تمام شدن درس از دانش‌آموزان بخواهد پیام اصلی داستان را بیان کنند، سپس در پایان خود به جمع‌بندی نظرات بپردازد و پیام اصلی درس را بگوید.

نکات مهم درس

پیام اصلی داستان: آدم‌آهنی مظهر آدم‌بی‌عاطفه و ماشین‌زده است و نشان‌دهندهٔ تمدن خشک غرب است که عاطفه را نمی‌فهمد.
در این داستان موجود بی‌احساس، یعنی آدم‌آهنی در اثر محبت یک شاپرک تغییر رفتار می‌دهد.
این تغییر در آدم‌آهنی شعر مشهور مولوی را به یاد می‌آورد: «از محبت خارها گل می‌شود».

اطلاعات کمکی

آشنایی با نویسندهٔ داستان و تحلیلی بر داستان آدم‌آهنی و شاپرک
آدم‌آهنی و شاپرک نوشته خانم ویتاتو ژیلینسکای متولد ۱۹۳۳ است. این داستان از کتاب «ملخ شجاع» (مجموعهٔ ۴ داستان به نام‌های: دانهٔ برفی که آب نشد، ملخ شجاع، کرم کنجکاو و آدم‌آهنی و شاپرک) گرفته شده است. کتاب توسط مؤسسهٔ کتاب همراه به چاپ رسیده و خانم ناهید آزادمنش مترجم آن است.

خانم ژیلینسکای در ویلپنوس، پایتخت لیتوانی زندگی کرده است. لیتوانی کشوری باستانی است و آوازه‌ها، افسانه‌ها و قصه‌های قدیمی بسیاری دارد. محققان لیتوانیایی بیش از سیصد ترانهٔ بومی سرزمین خود را ثبت کرده‌اند. امروزه بچه‌های لیتوانی نه تنها قصه‌های باستانی بلکه قصه‌هایی را که خانم ژیلینسکای برایشان نوشته است، می‌خوانند و با پدیده‌هایی روبه‌رو می‌شوند که هرگز در قصه‌های قدیمی نیامده است؛ پدیده‌هایی مثل تلویزیون، آدم‌آهنی و شاپرک.

خانم ژیلینسکای شعر هم سروده است و داستان‌های فکاهی، رمان و نمایش‌نامه نیز دارد. وی کتاب‌های زیادی منتشر کرده است که نه تنها در میان مردم لیتوانی، بلکه در روسیه و کشورهای دیگر هم علاقه‌مندان زیادی پیدا کرده‌اند. حشرات کوچک، کرم‌ها و پروانه‌ها قهرمانان بسیاری از قصه‌های وی هستند؛ اما این قهرمانان در بستر گل‌های سرخ زندگی نمی‌کنند و اندوه مرگ را می‌شناسند. خانم ژیلینسکای عقیده دارد:

«پنهان کردن مسائلی مثل غصه، درد و مرگ از کودکان درست نیست؛ زیرا کودکان نیز باید با جنبه‌های گوناگون زندگی آشنا شوند و به موجودات اطرافشان که حق زندگی کردن و شادبودن دارند، توجه کنند».

داستان آدم‌آهنی و شاپرک حاوی پیامی لطیف است. موجودی بی‌احساس (آدم‌آهنی) در اثر محبت یک شاپرک تغییر رفتار می‌دهد. نویسنده از جان‌بخشی استفاده کرده و از آرزو، غم، شادی و ترس، سخن به میان آورده است.

در ادامه، نقد و تحلیل مختصر و مفید این داستان را به قلم آقای «علی پورامن» از دبیران شهرستان تالش که در مجله «رشد آموزش راهنمایی تحصیلی» دوره دوازدهم، شماره پی در پی ۵۴ دی ماه ۱۳۸۵ به چاپ رسید، با هم می‌خوانیم.

کالبدشکافی داستان آدم‌آهنی و شاپرک

قهرمان اصلی داستان یعنی تروم، در یک نمایشگاه الکترونیکی به نمایش گذاشته شده است. این آدم‌آهنی فقط قادر است به سؤال‌هایی که در حافظه‌اش طراحی شده، پاسخ گوید. پاسخ‌های تروم، برای بازدیدکنندگانی که از او سؤال می‌کنند، بسیار جالب و شادی‌آور است. کار هر روز او این است که با پاسخ گفتن به سؤال‌های از پیش طراحی شده، مایه سرگرمی و خنده دیگران را فراهم آورد.

اما شبی از شب‌ها، شاپرکی بر شانه او می‌نشیند و با لطافت روح خویش، تروم را از تکرار و ماشینی بودن، به سوی تغییر و تحول سوق می‌دهد. با ادامه این ملاقات‌ها، روح آگاهی و تحول در کالبد تروم دمیده می‌شود و سرانجام با مرگ شاپرک به دست خفاش و در حالی که تروم نظاره گر ماجراست و عاجز از کمک به شاپرک، داستان به اوج خود می‌رسد.

شاپرک از ترس خفاش به تروم پناه آورده و تروم که همیشه می‌خواسته است، علاقه‌اش به شاپرک را روزی به زبان بیاورد، اکنون شاهد مرگ اوست.

تروم تلاش می‌کند به او کمک کند ولی نمی‌تواند از قالب خشک و بی روح خود در بیاید. سرانجام شاپرک زخم خورده از خفاش در پای تروم جان می‌دهد؛ اما گویی با مرگ خود، روح لطیفش را در تن آهنی تروم می‌دمد و او را روحی انسانی می‌بخشد. تروم عشق یافته، دیگر از خود نمی‌گوید، بلکه مدام از «بال بالی» همان شاپرک معصوم می‌گوید که روح نازک و لطیفش را به او هدیه کرده است. این امر باعث می‌شود که او را خراب شده بدانند و پستونشین کنند. تروم دیگر حاضر نیست لذتی را که یافته با چیز دیگری عوض کند.

نویسنده، شخصیت‌های داستانی‌اش را بسیار ماهرانه انتخاب کرده است. آدم‌آهنی نماد انسان ماشینی

و مسخ شده است و از خود اراده و اختیاری ندارد؛ بی روح است و خالی از عشق و عاطفه. شاپرکی با نام «بال بالی» که فرشته عشق و عاطفه است و معصومیتی ساده و کودکانه دارد؛ و سرانجام خفاش که نماد روزگوری است، حقیقت را نمی بیند و قاتل عشق و عاطفه است.

نویسنده با استفاده از شیوه تشخیص (Personification) خیلی زیبا و ماهرانه توانسته است شخصیت های داستانش را پرورده و از زبان آنها حرف بزند.

شخصیت اصلی داستان، تروم همان گونه که گفته شد نماد شخصیتی مسخ شده و محکوم به انجام اندیشه است. تروم تنها کارش این است که به سؤال های پیش پا افتاده و معمولی جواب بدهد و اساساً نباید فراتر از آنچه برایش تعریف کرده اند، بیندیشد و بگوید.

اما اتفاق جالبی می افتد و این اتفاق جالب، تروم را از آن گونه بودن خارج و به آن گونه که می تواند باشد، رهنمون می شود.

فرشته عشق (شاپرک)، برشانه اش می نشیند و حدیث دوستی آغاز می شود و این عشق و محبت با هر بار دیدار مجدد و بوسه شاپرک بر گونه های آدم آهنی روحی انسانی می بخشد. تا جایی که از خود خارج می شود و همه وجودش «بال بالی» می شود. «بال بالی گفت... که روی درخت... بلوط... متولد... شده».

نفحه های آسمانی همواره می وزد تا روح ما را که گرفتار روزمرگی و عادت شده است، به جهانی فراتر از آنچه هستیم، سوق دهد. گروهی خود را در معرض آن قرار می دهند و پرواز می کنند و گروهی پای بست زنجیر عادت می شوند و همچنان فرصت های طلایی برای رهایی از این انجماد را از دست می دهند. مولانا در تفسیر حدیث «إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِیْ أَیَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا، همانا برای پروردگارتان در طول روزهای روزگارتان، بوهای خوشی است، هان، خود را در معرض آن قرار دهید تا از آن برخوردار گردید» می گوید :

گفت پیغمبر که نَفَحَاتِ هَیْ حَقِّ	اندرین ایام می آرد سَبَقِ
گوش و هس دارید این اوقات را	در ربایید این چنین نَفَحَاتِ را
نَفَحَه آمد مر شما را دید و رفت	هر که را می خواست جان بخشید و رفت
نَفَحَه دیگر رسید آگاه باش	تا ازین هم وانمانی، خواجه تاش

داستان دو قسمت دارد : قسمت نخست تفسیر همین مضمون «نَفَحَاتِ رحمانی» است که آدم آهنی قصه ما در معرض آن قرار می گیرد و قسمت دوم تفسیر تأثیر نفحه های رحمانی و اینکه :

از محبت خارها گل می شود وز محبت سرکه ها مُل می شود

بوسه در عرفان یعنی چشش و برخورداری از دم لطف و نفس روحانی. نویسنده به زیبایی و در جای مناسب، آن را به کار برده است. شاپرک، هر بوسه‌ای که بر گونه آدم آهنی می‌نشانند، او را از لذتی روحانی برخوردار می‌سازد و عشق در وجودش جاری می‌شود و به تدریج مس وجودش در اثر همین کیمیای عشق، زرین می‌شود و به درجه آگاهی می‌رسد.

نکته اصلی و البته غمناک داستان هم در این قسمت نهفته است که دیگران آگاهی او را بر نمی‌تابند؛ دوست ندارند که برخلاف عادت‌های آنها رفتار کند یا چیزی باشد غیر از آنچه آنها می‌خواهند. اینکه چرا اندیشه‌های مترقی و احیاناً معترض – در بیشتر جوامع – واکنش بازدارنده دیگران را برمی‌انگیزد، خود سؤالی است. منصور حلاج از دار به دار گشت، چون به درجه‌ای از آگاهی رسیده بود که اوضاع زمانه آن را بر نمی‌تافت و چه بسیارند انسان‌هایی که زورق اندیشه آنها گرفتار گردباد حوادث شده است. به هر حال، آدم آهنی داستان ما نیز وقتی که آگاه می‌شود، در چاه می‌شود: «ملافه بزرگ و سفیدی آوردند و آدم آهنی را با آن پوشاندند. روی ملافه، اعلان بزرگی زده شد که روی آن نوشته بود: خراب است».

تروم به لذت انسان بودن دست می‌یابد و ظاهربینان آن را انتهای کار می‌بینند. حال آنکه تروم در زیر آن ملافه بزرگ کفن مانند، غرق در لذتی عاشقانه است: «وقتی باد از بیرون به داخل سالن نمایشگاه می‌وزید و با خود رایحه گل‌های درخت بلوط و صدای خش خش برگ‌هایش را می‌آورد، صدای شکسته و آهسته‌ای از زیر ملافه سفید می‌آمد. به نظر می‌رسید که کسی چیزی یاد می‌گیرد و دائم می‌گوید: بال بالی... بلوط... به او آسیب رسید.»

در نهایت باید گفت: داستان بیانی ساده و کودکانه دارد و همین امر باعث شده از همان آغاز، خواننده در داستان ادغام شود و خود را یکی از شخصیت‌های داستان پندارد و لحظه لحظه و سطر به سطر بر جذبه و شور و حالش افزوده گردد و بیشتر محو داستان شود.

خود شاپرک (بال بالی) نیز معصومیتی کودکانه دارد و با گفتار و کرداری بی‌آلایش و متفاوت با سایرین که کارشان خندیدن به گفتار و کردار آدم آهنی است، در دل آهنی او نفوذ پیدا می‌کند و با ایشار تمام به او فرصت زندگی و پرواز می‌دهد.

نکته دیگر اینکه، این داستان شبیه داستان «پینوکیو» است که دانش‌آموزان با آن آشنایی دارند. نمادهای هر دو داستان هم تقریباً یکی است. در این داستان شاپرک، فرشته عشق است و در آن داستان «پری مهربان». در اینجا خفایش داریم و در آنجا «گره نره و روباه مکار» و محتوای هر دو نیز تقریباً یکی است. پینوکیو عروسکی چوبی است که «پدر ژپتو» آن را ساخته است و چون از

روح پدراثة خویش بر آن دمیده، خلق و خویی انسانی پیدا کرده است. گربه نره و روباه مکار، نیروی شر وجود او هستند و دائم تلاش می کنند او را از درجه انسانی ساقط کنند و به درجه حیوانی تنزل دهند. چنان که می بینیم پینوکیو تبدیل به درازگوش می شود یا هر وقت دروغ می گوید، دماغش دراز می گردد؛ اما پری مهربان که نماد نفحه های رحمانی است، با نیروی عشق هر بار به کمک او می شتابد و او را متوجه روح انسانی اش می سازد و بدین ترتیب پس از ماجراهای فراوان، پینوکیو قالبی انسانی می گیرد و متعالی می شود.

کوتاه سخن اینکه چنین داستان هایی روح لطیف و بکر دانش آموزان را که هر لحظه در معرض تهدید و تخریب قرار دارند، لطافتی دوباره می بخشد و از آسیب پذیری آن می کاهد. چیزی که امروز بیش از هر زمان دیگر بدان نیازمندیم.

درس هفدهم: ما می‌توانیم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با نمونه‌ای از ادبیات جهان
- ۲- درک مشترکات و تفاوت‌های ادبیات ایران و جهان
- ۳- آشنایی با ترجمه و مترجم
- ۴- تقویت روحیه خودباوری و مثبت‌اندیشی در کارها
- ۵- شناخت بیشتر واژگان ساده و غیرساده

روش‌های پیشنهادی تدریس

این درس را می‌توان با روش روشن‌سازی طرز تلقی تدریس کرد. استفاده از روش نمایش و ایفای نقش و روش بحث گروهی نیز مطلوب و مناسب است.

نکات مهم درس

درس «ما می‌توانیم» نمونه‌ای روان، ساده و زیبا از متون جهانی است که گذشته از همخوانی فرهنگی با جامعه ایران، با دنیای ویژه دانش‌آموزان و شرایط و ویژگی‌های سنی آنان سازگار است. درس دارای ساختاری داستانی است. داستان از زبان اول شخص (بازرس) بیان می‌شود. معلم مدرسه (دونا)، با شگردی زیرکانه و نمایشی بدیع، خود کم‌بینی، خودناباوری و القاعات منفی را از ذهن دانش‌آموزان دور می‌کند و می‌کوشد امید به آینده و تلاش و کوشش را با اتکا به توانایی‌های دانش‌آموزان در آنها زنده کند. مراسم تشییع جنازه «نمی‌توانم» و سخنرانی «دونا» در این مراسم این پیام مهم و کلیدی را با خویش دارد که هرگز به خویش القا نکنید که نمی‌توانم. بازرس می‌گوید: فهمیدم که این دانش‌آموزان هرگز چنین روزی را فراموش نخواهند کرد. دلیل سخن او این است که آموزش همراه با هیجان، فعالیت و به صورت عملی بوده است و چون همه دانش‌آموزان در پیشبرد هدف نهایی معلم مشارکت داشته‌اند، هیچ‌گاه آن روز را فراموش نمی‌کنند. نویسنده داستان «ما می‌توانیم» (عنوان اصلی درس «مراسم تدفین نمی‌توانم» بوده است). کلیک مورمان است.

توضیحات ضروری

- ۱- متن داستان خاطره یا خاطره داستان است؛ با بافت و ساختی که وجه داستانی آن را پررنگ تر می‌سازد. این گونه داستان‌ها را داستان کوتاه (Short Story) می‌گویند.
 - ۲- اوج داستان، دفن کردن «نمی‌توانم‌ها» است که بعد از آن گره‌گشایی (عقده‌گشایی) می‌شود.
 - ۳- نکته جالب توجه برگزاری مجلس ترحیم «نمی‌توانم» در کلاس و نصب اعلامیه ترحیم (نمی‌توانم، تاریخ فوت و...) بالای تخته سیاه کلاس است.
 - ۴- این درس را با استفاده از نمایش و ایفای نقش، بحث گروهی (کارایی گروه) و آزادخوانی می‌توان اجرا کرد.
- استفاده از فیلم یا کتاب داستان که محتوایی مشابه متن درس داشته باشد؛ مثلاً نشان دادن جانبازانی که علی‌رغم نداشتن برخی اعضا موفقیت چشمگیر علمی یا ورزشی و هنری کسب کرده‌اند، مناسب است. از فیلم‌ها، لوح فشرده‌ها (CD) و کتاب‌های مناسب در این زمینه می‌توان بهره گرفت.
- ۵- ترجمه و برگردان جمله‌های عربی و انگلیسی نکته درس :
- الف) حضرت امام علی (ع) می‌فرمایند: «از کف دادن فرصت» سبب اندوه می‌شود. (نهج البلاغه، کلمات قصار، ش ۱۱۸).
- ب) این داستان، آخرین درس است. نظر شما درباره آن چیست؟

روان‌خوانی: پیر دانا

اکنون که به فرجام کتاب و کار آموزش رسیدید. انتظار این است که دانش‌آموزان عزیز به کمک و راهنمایی و هدایت و نظارت شما دبیران گرامی با توجه به نمونه‌های پیشین بتوانند افزون بر محقق ساختن اهداف اصلی «روان‌خوانی» در این متن پس از خوانش آن، عناصر زیر را از راه گفت‌وگو و تحلیل اثر توضیح دهند.

– زاویه دید

– شخصیت‌های داستان و ویژگی‌های هر یک

– درون‌مایه یا محتوای داستان

یکی از شگردهای خوبی که نویسنده در این داستان از آن سود برده است، به کارگیری «الگوی حل مسئله» و مسئله‌آفرینی در فرایند حوادث است. این ویژگی سبب گیرایی و کشش اثر شده است. خوب است همکاران ارجمند از این ویژگی برای پویایی و ایجاد فرصت تفکر بیشتر در دانش‌آموزان استفاده کنند.

خواجوی کرمانی : کمال الدین ابوالعطا محمود بن علی کرمانی متخلص به «خواجو» در سال ۶۷۹ هـ. ق در کرمان زاده شد. ابتدا فضایل روزگار را در زادگاه خود آموخت و سپس به سیر و سیاحت پرداخت. در ضمن این سفرها به ملاقات علاءالدین سمنانی که از بزرگان صوفیه بود، نائل آمد و حلقه ارادت او را در گوش کرد. وی در مدت اقامت در شیراز با بزرگان و فضلالی شیراز چون حافظ معاشرت داشت. خواجو قصاید عرفانی بسیار دارد و از حیث سلیقه مقلد شیخ سعدی است و در غزل سرایی مورد پسند حافظ؛ چنان که حافظ می گوید :

استاد غزل، سعدی است پیش همه کس اما دارد سخن حافظ، طرز سخن خواجو
خواجو گذشته از دیوان اشعار، مثنوی هایی به سبک نظامی دارد و خمسه ای به وجود آورده که اسامی آنها بدین قرار است :

۱- همای و همایون

۲- گل و نوروز

۳- کمال نامه

۴- روضه الانوار

۵- گوهرنامه

وفات خواجو به سال ۷۵۳ هـ. ق اتفاق افتاد.

نقل به اختصار از لغت نامه دهخدا

کتاب‌های متناسب با برنامهٔ درسی حوزهٔ تربیت و یادگیری فارسی دورهٔ اول متوسطه

نام کتاب	نویسنده / مترجم	ناشر	سال انتشار
آرش کمانگیر	محمدرضا محمدی نیکو	مهاجر	۱۳۸۳
آینه‌ها	محمدرضا یوسفی	پیک بهار	۱۳۷۹
افسانهٔ شاهان و پهلوانان (ضحاک و کاوهٔ آهنگر)	محمود مشرف آزاد تهرانی	مهاجر	۱۳۸۳
از انشا تا نویسندگی	جعفر ربانی	مدرسه	۱۳۸۰
پروانه‌ها (داستان‌های کوتاه)	محمدرضا یوسفی	پیک بهار	۱۳۷۹
پرورش فکر و آشنایی با انشانویسی	علی فرّخ مهر	عابد	۱۳۷۹
گشت و گذاری در لطیفه‌های ادبی	محمود حکیمی	لوح زرین	۱۳۸۷
تازه‌هایی از ادبیات کهن برای نوجوانان (قصه‌های هزار و یک شب)	شکوه قاسم‌نیا	پیرایش	۱۳۷۹
تازه‌هایی از ادبیات کهن برای نوجوانان (قصه‌های سیاست‌نامه)	مرجان کشاورزی آزاد	پیرایش	۱۳۷۹
جایزه	محمدرضا سرشار (رهگذر)	سوره مهر	۱۳۸۷
تمثیل‌های دریایی	فرزین خجسته	مؤسسه توسعه روستایی ایران	۱۳۸۰
خاطرات مه گرفته	افشین علا	کانون پرورش فکری	۱۳۷۹
خداوندگار کوچک	محمّدعلی شاکری یکتا	کانون پرورش فکری	۱۳۷۹
زبان آموزی و شعر	فریدون اکبری شلدره – منوچهر علی پور	نشر تیرگان	۱۳۹۲
خاتون معارف ایران	سعید وزیری	نشر واج	۱۳۸۵
با گهرهای فراوان	محمدرضا سنگری و دیگران	راه‌اندیشه	۱۳۸۶

۱۳۷۹	پیرایش	مسلم ناصری	سروها ایستاده می‌میرند
۱۳۸۶	مدرسه	امیرمهدی مراد حاصل	شکوفه بر شمشیر
۱۳۹۱	معین	هوشنگ مرادی کرمانی	آب انبار
۱۳۷۹	ندای اندیشه	ام‌الله ذوالفقاری	ضرب المثل‌ها و سخنان حکمت‌آمیز
۱۳۷۹	قدیانی	جعفر ابراهیمی	قصه‌های دلنشین ادبی فارسی
۱۳۷۹	اسپید	مهدی کاموس	کودکی و نوجوانی معصومان(ع)
۱۳۷۹	پارس	شهرام رجب‌زاده	گلچین سخن فارسی
۱۳۸۴	پیام نور	امیرمهدی مراد حاصل	گل مریم
۱۳۸۶	سوره مهر	محمد رضا سرشار (رهگذر)	هستم اگر می‌روم
۱۳۷۹	مدرسه	محمد کاظم مزینانی	ماه در گهواره
۱۳۷۹	دفتر انتشارات کمک آموزشی	نویسندگان مختلف	مجموعه چهره‌های درخشان
۱۳۸۱	افق	آتوسا صالحی	مجموعه قصه‌های شاهنامه
۱۳۷۹	وثوق	محمود جویباری	نامه‌هایی به خدا
۱۳۸۳	محراب قلم	افسانه شعبان‌نژاد	یک آسمان سلام

فهرست منابع

- آراین پور، یحیی، از صبا تا نیما، چاپ ۲ شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، تهران، ۱۳۵۱.
- آراین پور، یحیی، از نیما تا روزگار ما، زوار، ج ۳، ۱۳۷۶.
- ابراهیمی، نادر، سه دیدار، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
- اعتصامی، پروین، دیوان شعر، با مقدمه ملک الشعراء بهار، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۶.
- اکبری شیلدره، حصاری و خاتمی، مبانی خواندن در زبان فارسی، انتشارات لوح زرین، تهران، چاپ اول و دوم، ۱۳۹۱.
- اکبری شیلدره، قاسم پور، یارویی، ادبیات کودکان و نوجوانان، انتشارات آیندگان، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۷.
- امین پور، قیصر، آینه‌های ناگهان، افق، تهران، ۱۳۷۵.
- امین پور، مثل چشمه مثل رود، سروش، تهران، ۱۳۷۲.
- ابید، طاهره، التماس مرغابی‌ها، آستان قدس رضوی (مجموعه سه داستان درباره حضرت علی (ع) برای نوجوانان).
- باطنی، محمدرضا، زبان و تفکر، انتشارات آگاه، ۱۳۴۹.
- باطنی، محمدرضا، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۴۸.
- باقری، مهری، مقدمات زبان شناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۷۴.
- بهار، محمد تقی، سبک شناسی، کتاب‌های پرستو، تهران، ۱۳۴۹.
- بیات، میترا، داستان‌های کوتاه امروز، انتشارات بین المللی الهدی، چاپ اول، ۱۳۷۳.
- جیمز فلاوپیتر، اج سالوس، زبان و مهارت‌های زبان، ترجمه علی آخشینی، چاپ اول، آستان قدس، ۱۳۶۹.
- حجازی، بنفشه، ادبیات کودکان و نوجوانان، انتشارات روشنگران، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- حقوقی، محمد، شعر نو از آغاز تا امروز، پوشیج، ۱۳۶۹.
- حکیمی، محمود، سخنی درباره ادبیات کودک و نوجوان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۰.
- خیام، رباعیات، به تصحیح محمد علی فروغی، تهران، ۱۳۲۱.
- دیوبی چمبرز، قصه‌گویی و نمایش خلاق، ترجمه ثریا قزل‌ایاغ، چاپ چهارم، نشر دانشگاهی، ۱۳۷۸.
- رهگذر، رضا، و اما بعد، انتشارات حوزه هنری، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۶.
- زرین کوب، عبدالحسین، با کاروان حُلّه، جاویدان، تهران، ۱۳۵۷.
- سرشار، محمدرضا، الفبای قصه نویسی، چاپ دوم، پیام آزادی، ۱۳۷۷.

- سپهری، سهراب، هشت کتاب، کتاب خانه طهوری، ۱۳۵۸.
- سمیعی، احمد، نگارش و ویرایش، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ سوم، ۱۳۸۹.
- شعاری نژاد، علی اکبر، ادبیات کودک و نوجوان، چاپ نوزدهم، اطلاعات ۱۳۷۹.
- شعبانی، حسن، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، روش‌ها و فنون تدریس، انتشارات سمت، ۱۳۷۶.
- شفیع کدکنی، محمدرضا، موسیقی شعر، آگاه، تهران، ۱۳۶۸.
- شمیسا، سیروس، انواع ادبی، فردوس، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
- شمیسا، سیروس، نگاهی تازه به بدیع، فردوس، تهران، ۱۳۶۸.
- صفا، ذبیح الله، تاریخ ادبیات در ایران، امیرکبیر، تهران، چاپ ششم، ۱۳۶۳.
- صفوی، کورش، نگاهی به پیشینه زبان فارسی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۶۷.
- فتحی، مهدی، یک آسمان ستاره، اسبید، ۱۳۷۹.
- فروزانفر، بدیع الزمان، سخن و سخنوران، خوارزمی، تهران، ۱۳۵۰.
- کاشفی خوانساری، سید علی، چهره‌های ادبیات کودکان و نوجوانان، روزگار، ۱۳۷۸.
- گلدان ساز، سید محسن، پروفیسور حسابی، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۴.
- محمدی، حسنعلی، شعر معاصر ایران از بهار تا شهریار، نشر ارغنون، چاپ چهارم، ۱۳۷۹.
- مرادی کرمانی، هوشنگ، قصه‌های مجید، انتشارات معین، چاپ بیست و یکم، ۱۳۸۸.
- مستوفی، عبدالله، سرگذشت زندگانی من (۳ جلد)، انتشارات زوار، تهران.
- مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، انتشارات صدرا، قم، چاپ نهم، ۱۳۵۷.
- ملامحمدی، مجید، مهربان‌ترین پدر، خاطراتی از زندگی امام خمینی (ره)، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۹.
- میرصادقی، جمال، جهان داستان، نشر نارون، چاپ اول، ۱۳۷۲.
- میرصادقی، جمال، ادبیات داستانی، انتشارات شفا، ۱۳۶۶.
- میرصادقی، جمال، داستان و ادبیات، نگاه، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- نائل خانلری، پرویز، تاریخ زبان فارسی، ۳ جلد، انتشارات علمی، ۱۳۷۱.
- وزین پور، نادر، فن نویسندگی، مؤسسه عالی علوم ارتباطات، ۱۳۴۹.
- ونیز اسکاریت، ادبیات کودک و نوجوان در اروپا، ترجمه ابوالحسن سرو مقدم، چاپ اول، کانون مشهد، ۱۳۷۶.
- همایی، جلال الدین، فنون بلاغت و صناعات ادبی، نشر هما، ۱۳۶۷.
- یوسفی، غلامحسین، چشمه روشن، علمی، تهران، ۱۳۶۹.
- یوسفی، غلامحسین، دیداری با اهل قلم، ۲ جلد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۵۸.